ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Μουσική από το Βορειοανατολικό Αιγαίο

Μουσική
από το Βορειοανατολικό Αιγαίο

Επιστημονική επιμέλεια – κείμενα - επιλογή ηχητικού υλικού
Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης (ΚΑΛΜΕ)

Επιμέρους κείμενα
Παναγιώτης Σκορδάς
Αθανάσιος Καλαμάτας
Θεόδωρος Γρ. Μπελίτσος
Θωμάς Καραμουσλής
Χρίστος Λάνδρος
Βασιλική Κ. Τυροβολά

Επιμέλεια έκδοσης
Άννα Καραπάνου – Τμήμα Εκδόσεων Ιδρύματος της Βουλής

Καλλιτεχνική επιμέλεια έκδοσης
Θύμιος Πρεσβύτης – Θεόδωρος Αναγνωστόπουλος

Επεξεργασία ηχογραφήσεων – Masters CDs
Κωνσταντίνος Βλάχος (studio sigma)

Παραγωγή λευκώματος
Peak Advertising

Παραγωγή CDs
Creative Full Moon sa

Εκτύπωση λευκώματος
ΜΠΑΞΑΣ ΑΕ

© 2009 ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Βασ. Σοφία 11 106 71 Αθήνα τηλ.: 210 3692272, 210 3692456
fax 210 3692450, 210 3692180
e-mail: foundation@parliament.gr • http://foundation.parliament.gr

ISBN 978-960-6757-21-1

Για την παραχώρηση ηχητικού υλικού ευχαριστούμε θερμά τους
Ακαδημία Αθηνών - Κέντρο Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας
Αναγνωστήριο Αγιάσου «Η Ανάπτυξη»
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Τμήμα Μουσικών Σπουδών
Διεθνή Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης: Ελληνικό Τμήμα – Θέατρο Ελληνικών Χορών «Δόρα Στράτου» & Κοφτερός Δημήτρης
Εκδόσεις Πάπυρος
ΕΡΑ/Ανέκδοτες επιτόπιες ηχογραφήσεις (επιμ. Φεβρωνία Ρεβύνθη)
Καλλιτεχνικό Σύλλογο Δημοτικής Μουσικής «Δόμνα Σαμίου»
Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών
Music Corner & Παπαδέας Μάριος
Ναυτικό Μουσείο Οινουσσών & Εν Χορδαίς
Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο – Λύκειο Παλλήνης
Σύλλογο Απανταχού Ερεσίων «Ο Θεόφραστος»
Σύλλογο Μανταμαδιωτών Λέσβου «Ο Ταξιάρχης»
Σύλλογο προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς»
Φιλοπρόοδο Σύλλογο Αγιασωτών Αθήνας
Νταλάκα Μαρία
Σιταρά Κώστα
Λιάβα Λάμπρου
Μπαρούνη Ηλία

ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Μουσική από το Βορειοανατολικό Αιγαίο

ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Περιεχόμενα

7 Πρόλογος του Προέδρου του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων Δημητρίου Σιούφα

8 Πρόλογος Κέντρου Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών

11 Ιστορική αναδρομή

23 Η μουσική παράδοση στο Βορειοανατολικό Αιγαίο

31 Το Βορειοανατολικό Αιγαίο και οι μουσικές του
- Μουσικά ιδιώματα και τοπικά χαρακτηριστικά
- Ορχηστική παράδοση
- Ρεμπέτικο και δυτικό ρεπερτόριο
- Η μουσική έρευνα στο Βορειοανατολικό Αιγαίο

55 Τα νησιά και τα τραγούδια τους

86 Βιβλιογραφία

90 Κατάλογος εικόνων

Ο τρίτος τόμος της σειράς *Μουσικός Χάρτης του Ελληνισμού* είναι αφιερωμένος στη *Μουσική από το Βορειοανατολικό Αιγαίο*. Στο λεύκωμα παρουσιάζεται η πορεία των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου ανά τους αιώνες, σαν μια μουσική γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Στο χώρο αυτό, ήδη από την αρχαιότητα, συναντώνται ποικίλες μουσικές παραδόσεις σε αρμονική συνύπαρξη. Στα χρόνια που ακολούθησαν οι μικρές κοινωνίες των νησιών κατόρθωσαν με θαυμαστό τρόπο να διατηρήσουν τη μουσική τους γλώσσα, αντιμετωπίζοντας με φαντασία και έμπνευση το καινούριο, αλλά και διαφυλάσσοντας με σεβασμό το πατροπαράδοτο. Στους τέσσερις ψηφιακούς δίσκους (CDs) που συνοδεύουν την έκδοση καταγράφονται τραγούδια των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου, αργά και γοργά με ποικίλη θεματολογία (κύκλος της ζωής, κύκλος του χρόνου και άλλα), τραγούδια εγχώρια αλλά και επείσακτα που έγιναν κτήμα των νησιωτών.

Ευχαριστούμε θερμά τόσο τους συγγραφείς και το Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, όσο και τις υπηρεσίες του Ιδρύματος για την επιμελημένη αυτή έκδοση.

Δημήτριος Γ. Σιούφας
Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων
και Πρόεδρος του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων
για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

Νησιώτες του Βορειοανατολικού Αιγαίου, Αιολείς και Ίωνες, φυλετικές και γλωσσικές κατηγορίες διαφορετικές κατά πολλά από εκείνες των άλλων νησιών του Αρχιπελάγους, άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, αλλά και "γεώργιο" της ευλογημένης ελιάς, της μαστίχας και της αμπέλου ζουν τραγουδώντας στον κύκλο της ζωής και του χρόνου, τις χαρές και τις λύπες, τον επίγειο και θείο έρωτα, την ξενητεία και το θάνατο.
Στην έκδοση αυτή συμπεριλάβαμε μικρό, αλλά αντιπροσωπευτικό δείγμα από τον πολύμορφο μουσικό πλούτο των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου. Σκοποί και τραγούδια τόσο όμορφα, σαν να 'ναι καινούρια, σαν να ξαναγεννιούνται σε καιρούς δύσκολους στην άκρη μιας θάλασσας· μελίσματα, που μέρα με τη μέρα αποδίδουν λιγότερο έναν τρόπο ζωής, ο οποίος συνεχώς αλλάζει και στα ακριτικά νησιά, στο Βορειοανατολικό Αιγαίο.
Η σειρά *Μουσικός Χάρτης του Ελληνισμού* του Ιδρύματος της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία έρχεται να "ξυπνήσει" τη μνήμη μας παρουσιάζοντας έργα ανθρώπων· δημιουργίες, "ψελλίσματα" που μοιάζουν να προέρχονται από το στενό κοινωνικό τους περίγυρο· έχουν όμως μια δυναμική, η οποία δίνει σε όλους την εντύπωση ότι δεν θα ξεχαστούν, δεν θα χαθούν, δεν θα σβήσουν ποτέ, γιατί εκφράζουν ένα παρελθόν γεμάτο ακμή και πλούτο, πίκρα και στενοχώρια της καθημερινότητας, μα και χαρά μιας ζωής γεμάτης δράση, όπου πρωτοστατεί ο έρωτας.
Τραγούδια του Βορειοανατολικού Αιγαίου· τραγούδια της θάλασσας για τη θάλασσα· τραγούδια από την πολυσύνθετη ενότητα του Αιγαίου· τραγούδια που έχουν κάτι από τη γλυκύτητα της αύρας, κάτι από το σφρίγος και τη σφοδρότητα του μελτεμιού.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους συγγραφείς των κειμένων, τους φορείς και τα φυσικά πρόσωπα για την παραχώρηση ηχητικού και φωτογραφικού υλικού, όλους όσοι συνέδραμαν με τον τρόπο τους ώστε το υλικό της έκδοσης να την καθιστά άρτια, και ιδιαίτερα τους Κλεάνθη Κορομηλά, Παναγιώτη Κουτσκουδή, Προκόπη Μαϊστρέλλη, Ευστράτιο Σταυρακέλλη, Σπύρο Πιπερά, Σπύρο Σαματά, Κωνσταντίνο Σκανδάλη, Εύα Μουρελάτου, π. Ιωακείμ Αρχοντό, Φεβρωνία Ρεβύνθη, Σταματία Σούλτη, Γεώργιο Αγγελινάρα, Κωνσταντίνο Καλατζή, Αγγελική Καρά και Κωνσταντίνο Βλάχο για την αμέριστη συμπαράσταση στο έργο μας.

Η "μνημοσύνη" δεν πρέπει να πεθάνει· πρέπει να παραμείνει ζωντανή εις τους «απεράντους αιώνας».

Κυριακή της Ορθοδοξίας 2009
Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης

A. Ortelius, *Ελλάς, Graecia, Sophiani.*

Ιστορική αναδρομή

ΛΕΣΒΟΣ

"Himerte et Lasia, Pelasgia, Aegira, Aethiope, Makaria appelata fuit" (Ιμερτή και Λασία, Πελασγία, Αίγειρα, Αιθιόπη, Μακαρία ονομάστηκε)
Πλίνιος, Φυσική Ιστορία V 31

***Ιμερτή**: ποθητή*
***Λασία**: πυκνόδεντρη*
***Μακαρία**: από τον οικιστή Μακαρέα*
***Μυτωνίς**: από το γιο του Λέσβου*
Μύτωνα, οικιστή της πρωτεύουσας του νησιού.

Η Λέσβος οφείλει το όνομά της στον ομώνυμο Θεσσαλό ήρωα Λέσβο, ο οποίος παντρεύτηκε τη Μήθυμνα, κόρη του πρώτου ηγεμόνα του νησιού Μάκαρος. Ο Μάκαρ αναφέρεται από τον Όμηρο ως βασιλιάς, εξ ου και το όνομα του νησιού Μακαρία. Για το λόγο αυτόν ο Όμηρος, με το στόμα του Αχιλλέα, αναφέρει τα πλούτη αλλά και τις νίκες του Πριάμου στο «έδος του Μάκαρος», τη Λέσβο, τον Ελλήσποντο και τη Φρυγία, όταν ο βασιλιάς της Τροίας του ζήτησε τη σορό του γιου του Έκτορα (*Ιλιάδα* Ω, 554). Την «εὐκτιμένην Λέσβον» αναφέρει η *Οδύσσεια* (γ, 169) ότι χρησιμοποίησαν ως σταθμό ανεφοδιασμού για την επιστροφή τους, μετά την καταστροφή της Τροίας, οι στόλοι του Νέστορα, του Διομήδη και του Μενέλαου.

Οι αρχαιολογικές έρευνες, ιδιαίτερα αυτές που έγιναν κατά το 1937-1939 από την Αγγλίδα αρχαιολόγο M. Lamp στη Θερμή, έχουν δείξει ότι η Λέσβος κατοικήθηκε από τη νεολιθική περίοδο και ανέπτυξε σημαντικό πολιτισμό κατά την πρώιμη εποχή του Χαλκού. Τα ευρήματα που έχουν έρθει στο φως αποδεικνύουν ότι ο πολιτισμός του νησιού, λόγω των θαλάσσιων δρόμων προς την ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου, ήταν καίρια επηρεασμένος από τα θρακικά παράλια, την Τροία, τις Βόρειες Σποράδες και τις Κυκλάδες.

Μετά τη διάλυση της μυκηναϊκής κυριαρχίας, στη Λέσβο ήρθαν οι Αιολείς και ιδρύθηκαν οι πρώτες πόλεις-κράτη, η Μυτιλάνα, η Άντισσα, η Μάθυμνα, η Αρίσβη, η Πύρρα και η Ερεσός.

Κατά το διάστημα των πολιτειακών μεταβολών του 8ου και του 7ου αι. π.Χ. προσωπικότητες όπως ο τύραννος Πιττακός, ένας από τους Επτά Σοφούς της αρχαιότητας, η Σαπφώ και ο Αλκαίος, κορυφαίοι λυρικοί ποιητές, πέρα από την προσφορά τους στην πνευματική ζωή του νησιού, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο και στην πολιτική ζωή. Αξίζει εδώ να τονιστεί το γεγονός ότι πριν από την αποχώρηση του Πιττακού από την πολιτική σκηνή, ιδρύθηκε το Κοινό των Λεσβίων, μια συνομοσπονδία μεταξύ των πέντε μεγαλύτερων πόλεων του νησιού (Μυτιλάνας, Πύρρας, Άντισσας, Ερεσού και Μάθυμνας).

Σταθμός στην αρχαία περίοδο της ιστορίας της Λέσβου είναι το 546 π.Χ., όταν οι Πέρσες κυριάρχησαν στα Μικρασιατικά παράλια. Στη Μυτιλήνη εγκαταστάθηκε ο τύραννος Κώης, φίλος του βασιλιά Δαρείου. Μετά την οριστική νίκη των Ελλήνων κατά των Περσών το 479 π.Χ., οι λεσβιακές πόλεις-κράτη απελευθερώθηκαν και προσχώρησαν στην Αθηναϊκή Συμμαχία.

Κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, πολλές πόλεις-κράτη της Λέσβου προσπάθησαν να συνασπιστούν με άλλες των Μικρασιατικών παραλίων, επιχειρώντας αποστασία από την Αθηναϊκή Συμμαχία. Το αποτέλεσμα ήταν το νησί να ζήσει μια ταραγμένη περίοδο, αλλάζοντας επικυριάρχους (Αθηναίοι, Σπαρτιάτες, Πέρσες), έως το 332 π.Χ., οπότε θα απελευθερωθεί από το Μέγα Αλέξανδρο. Κατά την ελληνιστική περίοδο οι Λέσβιοι βρέθηκαν στη σφαίρα επιρροής του Λυσιμάχου και των Πτολεμαίων της Αιγύπτου διαδοχικά.

Το 88 π.Χ. η Λέσβος υποτάσσεται στους Ρωμαίους. Την περίοδο της ρωμαιοκρατίας στο νησί σημειώνεται ανάπτυξη των τεχνών, των γραμμάτων και της φιλοσοφίας, σαφώς στο πνεύμα της ελληνιστικής παράδοσης. Από τα λαμπρότερα μνημεία της εποχής αυτής είναι το αρχαίο Θέατρο στην πόλη της Μυτιλήνης, οι πλούσιες επαύλεις με το θαυμάσιο ψηφιδωτό διάκοσμο, καθώς και τα μεγάλα τεχνικά έργα ύδρευσης με κυριότερο αυτό του ρωμαϊκού Ύδραγωγείου.

Η χριστιανική πίστη διαδόθηκε από νωρίς στη Λέσβο, καθώς τα διάσπαρτα στο νησί παλαιοχριστιανικά μνημεία χρονολογούνται ήδη στα μέσα του 5ου αιώνα. Ο μνη-

Μυτιλήνη, Άποψη της πόλης από το λιμάνι.

Νόμισμα της πόλης της Ερεσού, με τη Σαπφώ και τον Ερμή, 3ος αι. π.Χ.

μειακός πλούτος, από τον 5ο έως τον 14ο αιώνα περίπου, μαζί με την προφορική παράδοση, μας επιτρέπει να δούμε πιο καθαρά την πορεία της ιστορίας της Λέσβου στα βυζαντινά χρόνια ως εξής: από εκκλησιαστική άποψη, μια μορφή αυστηρού θα λέγαμε ασκητισμού επικρατεί μέχρι τον ίδιο αιώνα, οπότε και αρχίζει ο οργανωμένος κοινοβιακός μοναχισμός. Επίσης μέχρι τα τέλη του 5ου αιώνα, ολόκληρο το νησί αποτελεί επισκοπή, η οποία αναφέρεται στις πηγές, άλλοτε ως επισκοπή Λέσβου και άλλοτε ως επισκοπή Μυτιλήνης, η οποία αργότερα αναβαθμίζεται σε μητρόπολη, με γεωγραφικά όρια που μεταβάλλονται πολλές φορές. Η περίοδος μεταξύ του 9ου και του 14ου αιώνα είναι ιδιαίτερα γόνιμη για την πνευματική ζωή του νησιού. Προσωπικότητες όπως η αυτοκράτειρα Ειρήνη η Αθηναία, ο Συμεών Μάγιστρος, ο Νικόλαος Στουδίτης, ο Στέφανος και ο Κωνσταντίνος Ορφανοτρόφος, οι τρεις όσιοι αδελφοί Δαβίδ, Συμεών και Γεώργιος, ο Στέφανος Λεκαπηνός, ο Λέοντας Φωκάς ο Κουροπαλάτης, αδελφός του Νικηφόρου Φωκά, ο Κωνσταντίνος Μονομάχος, ο επίσκοπος Άσσου όσιος Γρηγόριος και ο άγιος Ραφαήλ, μαρτυρούν την υψηλή πνευματική ζωή κατά την περίοδο αυτή.

Ωστόσο οι συνεχείς επιδρομές Σλάβων, Σαρακηνών, Ενετών και Σταυροφόρων έπληξαν καίρια το νησί. Σταθμός για την ιστορία της Λέσβου είναι το 1354, όταν το νησί παραχωρήθηκε στους Γατελούζους. Την περίοδο αυτή αναπτύσσονται αισθητά

οι τέχνες, τα γράμματα, αλλά και το εμπόριο, ειδικά επί Φραγκίσκου Α΄. Κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας των Γατελούζων η τοπική Εκκλησία δεν αντιμετώπισε προβλήματα, καθώς αυτοί διοίκησαν συνετά, σεβόμενοι τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των κατοίκων. Η ευημερία του νησιού όμως δεν θα κρατήσει πολύ. Στα 1401 φοβερός σεισμός το καταστρέφει και περίπου μισό αιώνα αργότερα, το 1462, η Λέσβος υποκύπτει στο Μωάμεθ Β΄.

Αρχειακές πηγές και κείμενα περιηγητών καταδεικνύουν ότι την εποχή της Τουρκοκρατίας η Λέσβος αντιμετώπισε πολλά προβλήματα με την κεντρική διοίκηση. Από το πρώτο μισό του 16ου αιώνα η αυξανόμενη παρουσία των Οθωμανών (5% του συνολικού πληθυσμού έως τις αρχές του 17ου αιώνα) καθώς και οι αλλεπάλληλες πειρατικές επιδρομές είχαν ως αποτέλεσμα το νησί, κατά την πρώτη περίοδο της Τουρκοκρατίας, να παρουσιάζει εικόνα ερήμωσης. Ωστόσο, εστίες συντήρησης της ελληνορθόδοξης κληρονομιάς, όπως η Μονή Λειμώνος με τον άγιο Ιγνάτιο Αγαλιανό, έβαλαν τη σφραγίδα τους στην πνευματική ζωή του νησιού.

Τον 17ο αιώνα η Λέσβος αποτέλεσε ιδιαίτερο σαντζάκι (επαρχία), ενώ τον 18ο αιώνα μια σειρά από προσωπικότητες δίνουν νέα πνοή στο χώρο της παιδείας. Ξεχωριστή υπήρξε η πρωτοβουλία του Βενιαμίν Λεσβίου, σημαντικού δασκάλου του Γένους και θιασώτη του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, να ιδρύσει το 1812 ανώτερο διδακτήριο στη Μυτιλήνη. Αν και η προσπάθεια αυτή δεν ευδοκίμησε, σίγουρο είναι ότι προετοίμασε τις μετέπειτα εξελίξεις στα εκπαιδευτικά πράγματα της Λέσβου.

Κατά την έναρξη της Επανάστασης, η γεωγραφική θέση της Λέσβου και η επιφυλακτικότητα των προκρίτων ανάγκασαν τους κατοίκους να μείνουν ουσιαστικά αμέτοχοι. Ωστόσο, επαναστατικά κινήματα, όπως αυτό του Δημήτριου Παπανικολή και του φιλικού Παλαιολόγου Λεμονή, παρά την αποτυχία τους, μαρτυρούν το αγωνιστικό πνεύμα που διακατείχε τον πληθυσμό της.

Η απελευθέρωση της Λέσβου από τον οθωμανικό ζυγό στις 8 Νοεμβρίου του 1912 σφραγίζει το τέλος της μακρόχρονης οθωμανικής κατοχής. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1923 με τη Συνθήκη της Λωζάννης, η Λέσβος περιέρχεται οριστικά στην Ελλάδα.

Θανάσης Καλαμάτας, Παναγιώτης Σκορδάς

ΛΗΜΝΟΣ

Λῆμνος γαιάων πολὺ φιλτάτη ἁπασέων
(Λήμνος, η πιο αγαπημένη από όλες τις στεριές)
Ομήρου Οδύσσεια, θ 284-285

Αυτή τη φράση βάζει ο Όμηρος στα χείλη του Ηφαίστου για να δείξει την ευγνωμοσύνη και την ικανοποίηση του θεού, που διωγμένος από τον Όλυμπο βρήκε φιλοξενία και συμπαράσταση από τους κατοίκους της Λήμνου, έστησε τα υπόγεια εργαστήριά του και από τότε συνέδεσε το όνομά του με το νησί: «Λήμνος, το νησί του Ηφαίστου». Εδώ στάθμευσε ο Ιάσων με τους Αργοναύτες στο δρόμο τους προς την Κολχίδα. Επίσης, εδώ βρέθηκε ο Φιλοκτήτης εγκαταλελειμμένος από τους συντρόφους του που πήγαιναν στην Τροία. Οι Λήμνιοι τον περιέθαλψαν και τον θεράπευσαν με τη βοήθεια του ιαματικού χώματος του νησιού, με τη «λημνία γη», που από τότε έγινε διάσημο και περιζήτητο φάρμακο, το οποίο αναζητούσαν γιατροί και μεγιστάνες, από το Γαληνό και τον Ιπποκράτη στην αρχαία εποχή, μέχρι τους Οθωμανούς σουλτάνους.

Η Λήμνος, βρισκόμενη σε ίση σχεδόν απόσταση από τη Μικρασιατική ακτή, τα θρακικά παράλια και τη χερσόνησο του Άθω, δέχτηκε επιρροές από όλες αυτές τις περιοχές, καθώς: τα έθιμα και το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα φέρουν θρακικά στοιχεία· μεγάλο μέρος του εδάφους της ανήκε παλαιότερα στα μοναστήρια του Αγίου Όρους· και οι κάτοικοί της μέχρι το 1922 πήγαιναν να εργαστούν στις Μικρασιατικές ακτές, αλλά και δύο χωριά της, ο Άγιος Δημήτριος και η Νέα Κούταλη, δημιουργήθηκαν από πρόσφυγες.

Η Λήμνος κατοικήθηκε από τα νεολιθικά χρόνια. Οι πρώτοι κάτοικοί της ήταν οι Σίντιες, οι οποίοι, σύμφωνα με τον Όμηρο, ήταν «αγριόφωνοι». Αυτοί διδάχτηκαν από τον Ήφαιστο την τέχνη της μεταλλουργίας στα εργαστήριά του στο ηφαίστειο Μόσυχλος. Η πραγματικότητα, την οποία έχει αποκαλύψει σήμερα η αρχαιολογική σκαπάνη, είναι ότι κατά την 4η και την 3η χιλιετία π.Χ. σε ολόκληρο το νησί της Λήμνου υπήρχαν δεκάδες οικισμοί. Από αυτούς ξεχώρισαν τρεις: η Πολιόχνη στα ανατολικά, το Κουκονήσι στον κόλπο του Μούδρου και η Μύρινα στα δυτικά.

Την παρακμή της Πολιόχνης, στις αρχές της 2ης χιλιετίας π.Χ., την εκμεταλλεύτηκαν

Λήμνος.

οι Κρήτες και οι Μινύες που επιδίωξαν να επικρατήσουν στο νησί. Στη Λήμνο εγκαθίσταται ο Θόας από την Κρήτη, ο οποίος νυμφεύεται τη Μύρινα, κόρη του βασιλιά της Ιωλκού, από την οποία πήρε το όνομά της η πρωτεύουσα του νησιού. Την εποχή εκείνη αναπτύσσεται η καλλιέργεια του αμπελιού. Το φημισμένο κρασί της Λήμνου αγοράζουν οι Αχαιοί όταν εκστρατεύουν στην Τροία, δίνοντας ως αντάλλαγμα χαλκό.

Στις αρχές της 1ης χιλιετίας π.Χ. στη Λήμνο εγκαθίστανται οι Πελασγοί. Αυτοί, εκτός από τη μεταλλοτεχνία και την αμπελουργία, αναπτύσσουν τη ναυπηγική, εφοδιάζουν τα πλοία τους με έμβολα και σύντομα γίνονται μεγάλη ναυτική δύναμη που κυριαρχεί στο βόρειο Αιγαίο. Λατρεύουν τον Ήφαιστο και προς τιμήν του ονομάζουν Ηφαιστία την πρωτεύουσά τους. Λόγω των δύο σημαντικών πόλεων –Ηφαιστίας και Μύρινας– το νησί αποκαλείται Δίπολις, ονομασία που θα διατηρήσει σε όλη την αρχαιότητα. Οι Πελασγοί φέρνουν στο νησί και τη μυστηριακή λατρεία των Καβείρων και χτίζουν το Καβείριο Ιερό, το οποίο θα γνωρίσει μεγάλη ακμή για πολλούς αιώνες (έως και τη ρωμαϊκή εποχή).

Μετά τους Περσικούς πολέμους, το 479 π.Χ., η Λήμνος εντάσσεται στην Αθηναϊκή Συμμαχία και εγκαθίστανται στο νησί Αθηναίοι κληρούχοι. Κατά την "αθηναϊκή" περίοδο του νησιού αναφέρονται αρκετοί λόγιοι και καλλιτέχνες, όπως: ο σοφιστής Αντίλοχος, ο συγγραφέας Απολλόδωρος, οι τέσσερις σπουδαίοι συγγραφείς και φιλόσοφοι Φιλόστρατοι, ο ανδριαντοποιός Γλαύκος και ο γλύπτης Αλκαμένης, συνεργάτης του Φειδία στο ναό του Δία στην Ολυμπία και στο Ερεχθείο στην Ακρόπολη της Αθήνας.

Κατά τον 4ο και τον 3ο αι. π.Χ. η Λήμνος δέχεται πολυάριθμες επιδρομές και καταλαμβάνεται από το Φίλιππο Β΄ και τους Αθηναίους, και στη συνέχεια ζει την ταραγμένη περίοδο των Διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Το 196 π.Χ. οι Ρωμαίοι εγκαθιστούν φρουρά, ενώ το νησί υπάγεται διαδοχικά στους Μακεδόνες και τους Αθηναίους, έως ότου ο Σεπτήμιος Σεβήρος κηρύσσει την αυτονομία του. Ύστερα από τη ρωμαϊκή κατάκτηση, η Λήμνος γνώρισε μια περίοδο ηρεμίας και πολιτιστικής ανόδου, με αποκορύφωμα την εμφάνιση κατά τον 2ο και τον 3ο αι. μ.Χ. της οικογένειας των σοφιστών, ρητόρων και διδασκάλων Φιλοστράτων (Φιλόστρατος, Φλάβιος Φιλόστρατος ο οποίος υπήρξε παιδαγωγός των παιδιών του αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου).

Ο χριστιανισμός διαδίδεται από πολύ νωρίς, καθώς στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο (325 μ.Χ.) συμμετέχει ο επίσκοπος Ηφαιστίας Λήμνου Στρατήγιος. Στα βυζαντινά χρόνια η Λήμνος χρησιμοποιείται ως ναυτική βάση, ενώ λειτουργούν και κρατικά ναυπηγεία. Από τον 10ο αιώνα οι μονές του Αγίου Όρους κατέχουν μεγάλες εκτάσεις καλλιεργήσιμων εδαφών ως μετόχια επηρεάζοντας και τη φυσιογνωμία του νησιού.

Την περίοδο της παρακμής του Βυζαντίου το νησί γίνεται στόχος της Γένοβας και της Βενετίας καθώς και άλλων επίδοξων κατακτητών. Έτσι, από τον 13ο αιώνα, ξεκινά μια ταραγμένη περίοδος με συνεχείς πειρατικές επιδρομές και αλλαγές κατακτητών, η οποία κράτησε έως το 1479 οπότε το νησί πέρασε στα χέρια των Οθωμανών.

Λίγο πριν από την οθωμανική κατάκτηση μια ηρωική πράξη κάνει γνωστή τη Λήμνο σε όλη τη χριστιανική Δύση. Το 1478 το νησί κατέχουν οι Βενετοί. Ο Σουλεϊμάν πασάς πολιορκεί το κάστρο του Κότσινου –κοντά στην αρχαία Ηφαιστία, που έχει πια εγκαταλειφθεί. Όταν ο επικεφαλής των Ελλήνων πέφτει νεκρός, οι υπερασπιστές του κάστρου πανικοβάλλονται. Τότε, σηκώνει το σπαθί του η Μαρούλα, η θυγατέρα του σύμφωνα με την παράδοση –ή η σύζυγός του σύμφωνα με πιο πρόσφατες ιστορικές έρευνες–, ορμά και καταδιώκει τους πολιορκητές, σώζοντας το νησί από τον όλεθρο. Οι Βενετοί ενθουσιάζονται και ο αρχηγός τους της ζητά να διαλέξει όποιον επιθυμεί για σύζυγο. Το όνομα της Μαρούλας, της «Κόρης της Λήμνου», έγινε θρύλος. Ύμνήθηκε και τραγουδήθηκε σε λαϊκά τραγούδια και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για ποιητές και δραματογράφους.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η Λήμνος σπάνια εμφανίζεται στο προσκήνιο, και κυρίως κατά τους Βενετοτουρκικούς πολέμους. Μεγάλες ήταν οι καταστροφές που προξενήθηκαν στο νησί στα Ορλωφικά (1770) κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου του 1468-1774. Στην Επανάσταση του 1821 οι Λήμνιοι αγωνίστηκαν κυρίως με τα πλοία τους, είτε μεταφέροντας πολεμοφόδια, είτε προσφέροντάς τα ως πυρπολικά. Σημαντικότεροι αγωνιστές ήταν ο φιλικός Κωνσταντίνος Λήμνιος, ο Τριαντάφυλλος Τζουράς και ο καπεταν-Μαυρουδής. Τελικά, το νησί έμεινε έξω από τα σύνορα του νέου ελληνικού κράτους.

Ο 19ος αιώνας υπήρξε αιώνας οικονομικής και πνευματικής ανάκαμψης της Λήμνου. Πολλοί κάτοικοί της, άλλοι ως καραβοκύρηδες και άλλοι ως μετανάστες κυρίως στην Αίγυπτο, αποκτούν μεγάλες περιουσίες με τις οποίες ευεργετούν το νησί. Χτίζουν περικαλλείς ναούς, ιδρύουν και συντηρούν δεκάδες σχολεία σε όλα τα χωριά και γενικά ενισχύουν πολλά κοινωφελή έργα.

Στις 8 Οκτωβρίου 1912, με την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων, ο ναύαρχος Κουντουριώτης θα σπεύσει με τον ελληνικό στόλο να ελευθερώσει τη Λήμνο, προκειμένου να τη χρησιμοποιήσει ως βάση και ορμητήριο για να ελευθερώσει τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου.

Στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η Λήμνος θα γίνει έδρα των συμμαχικών δυνάμεων κατά την εκστρατεία της Καλλίπολης. Το 1918 θα υπογραφεί στο Μούδρο μία από τις συνθήκες που σήμαναν το τέλος του πολέμου. Μετά το 1922 η Λήμνος υποδέχεται εκατοντάδες Μικρασιάτες πρόσφυγες.

ΑΓΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ

Το νησί κατοικήθηκε από τη μυκηναϊκή περίοδο και στην αρχαιότητα ήταν γνωστό με την ονομασία Νέα ή Αλόννησος. Αποτελούσε κτήση των Αθηναίων, οι οποίοι το είχαν αφιερώσει στην Αθηνά.

Στη μέση βυζαντινή περίοδο ο νησί ερήμωσε εξαιτίας πειρατικών επιδρομών. Το σημερινό του όνομα το οφείλει στον άγιο Ευστράτιο, ο οποίος εξορίστηκε στο νησί στα χρόνια της εικονομαχίας. Το 1021 ο Βασίλειος Β΄ παραχώρησε όλο το νησί στη Μονή Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους, η οποία εγκατέστησε 100 παροίκους και δόκιμους μοναχούς, γι' αυτό σε κάποια έγγραφα σημειώνεται ως «νήσος των νέων» (μοναχών). Το 1416 καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς, ερημώθηκε και κατοικήθηκε πάλι το 1540. Το 1821 οι Αγιοστρατίτες καραβοκύρηδες, όπως ο Ιωάννης Μπταρέλλης και ο Ιωάννης Δημητρίου, βοήθησαν την Επανάσταση. Το 1909, με ενέργειες του καταγόμενου από το νησί αρχιεπισκόπου Σινά Πορφυρίου Β΄ Λογοθέτη και χορηγία του Γρηγόριου Μαρασλή, χτίστηκε το εντυπωσιακό σχολικό κτήριο, που σώζεται έως σήμερα. Το νησί ελευθερώθηκε στις 18 Οκτωβρίου 1912.

Θεόδωρος Γρ. Μπελίτσος

ΧΙΟΣ

«Μες στο πολύμορφο και γελαστό πλήθος των νησιών του Αιγαίου, η Χίος ξεχωρίζει με το ύφος και το θρύλο της. Στέκεται λίγο παράμερα, μοναχική, ιδιόρρυθμη, με μια ατομικότητα πολύ έντονη...»

Γιώργος Θεοτοκάς

Στο μέσο του Ανατολικού Αιγαίου, απέναντι από την Ιωνία και τις μεγάλες μητροπόλεις της Σμύρνης και της Εφέσου, βρίσκεται η Χίος. Στο σταυροδρόμι των θαλάσσιων δρόμων που συνδέουν τη Μαύρη Θάλασσα και την Κωνσταντινούπολη με την Αίγυπτο και τα εμπορικά λιμάνια της Δύσης, η Χίος υπήρξε σημαντικό εμπορικό, οικονομικό και πνευματικό κέντρο.

Οι κύριες ασχολίες των κατοίκων της Χίου υπήρξαν από την αρχαιότητα το εμπόριο και η ναυτιλία. Παράλληλα όμως οι Χιώτες καλλιέργησαν εντατικά τη γη τους. Ση-

J.B. Hilair, *Femmes de l'ile de Scio*.

μαντικότατο προϊόν υπήρξε το κρασί, το γνωστό ως «αριούσιος οίνος», το εκλεκτότερο και ακριβότερο κρασί της αρχαιότητας. Πρώτοι ήρωες, εκπολιτιστές, αναφέρονται στη χιακή μυθολογία ο Ωρίων, που εξολόθρευσε τα άγρια θηρία, η επώνυμη του νησιού νύμφη Χιόνη και ο πατέρας της Οινοπίων, εγγονός του Κρητικού Μίνωα, ομώνυμος του μαύρου κρασιού, που πρώτος φυτεύει το αμπέλι. Η Χίος ήταν κέντρο λατρείας του Διονύσου και σε αυτήν άκμαζαν το θέατρο και οι τέχνες.

Η συνεχής και αδιάσπαστη ιστορία των 8.000 χρόνων είναι ορατή σε όλες τις πτυχές της ζωής του νησιού και αποδεικνύεται αρχαιολογικά, γλωσσολογικά, αρχιτεκτονικά και λαογραφικά, με πάμπολλα ανασκαφικά ευρήματα, με τη διατήρηση πολλών αρχαίων τοπωνυμίων και λέξεων και με άφθονες επιβιώσεις ηθών και εθίμων.

Από την 6η χιλιετία π.Χ., η Χίος φιλοξενεί ένα πρώιμο νεολιθικό πολιτισμό, στις περιοχές του Αγίου Γάλακτος στα βόρεια και του Εμπορειού στα νότια. Από την 3η χιλιετία π.Χ. τα μέταλλα εισάγονται στο νησί. Σημαντικά υλικά, κατάλοιπα της εποχής του χαλκού, εντοπίζονται στον Εμπορειό και στα Δότια, όπου δημιουργείται και μυκηναϊκή εγκατάσταση κατά τη 2η χιλιετία π.Χ.

Από την 1η χιλιετία π.Χ. οι Ίωνες φθάνουν στο νησί και η επαφή και ανάμειξη με τους παλαιούς κατοίκους και τους Αιολείς, Άβαντες και Κάρες, που καταπλέουν στο νησί, θα δημιουργήσει το λαμπρό χιακό αρχαϊκό πολιτισμό. Η Χίος είναι από τις σπουδαιότερες πόλεις του Κοινού των Ιώνων κατά την περίοδο αυτή, ενώ αναπτύσσει εμπορικές σχέσεις με τη Μίλητο και την Αίγινα, εξασφαλίζοντας τα οικονομικά συμφέροντα της Χιακής πόλης-κράτους στα εμπορικά κέντρα της εποχής.

Θεωρείται τόπος καταγωγής του Ομήρου και συγγραφής των ομηρικών επών. Είναι κέντρο γλυπτικής με κύριους εκπροσώπους τους Μάλα, Άρχερμο, Βούπαλο, Αθήνι. Κατά τον 5ο αι. π.Χ. και μετά τη ναυμαχία της Λάδης (494 π.Χ.) και τους Περσικούς πολέμους, η Χίος συμμετέχει ενεργά στον Πελοποννησιακό πόλεμο, πότε με τους Αθηναίους και πότε με τους Σπαρτιάτες, προσπαθώντας να διατηρήσει την αυτονομία και τη σχετική ανεξαρτησία της. Ο Μέγας Αλέξανδρος την καταλαμβάνει με αποτέλεσμα μετά το θάνατό του, να περάσει στην κυριαρχία του Πτολεμαίου Α΄ και των Σελευκιδών μέχρι τις αρχές του 2ου αιώνα. Τότε, η Χίος γίνεται «φίλη και σύμμαχος» των Ρωμαίων και ακολουθεί την πορεία τους και τελικά εντάσσεται στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Μετά τα χρόνια των αραβικών επιδρομών (10ος-11ος αι.), η βυζαντινή παρουσία γίνεται έντονη στο νησί και σηματοδοτείται από έργα, όπως το Κάστρο της Χίου, η Νέα Μονή, οχυρωματικά έργα κ.ά.

Στις αρχές του 13ου αιώνα η Χίος περιέρχεται στους Φράγκους. Η γενοβέζικη Μαόνα των Ιουστινιάνι καταλαμβάνει επίσημα το νησί στα μέσα του 14ου αιώνα για να το κρατήσει περισσότερο από 200 χρόνια. Κατ' αυτήν την περίοδο συστηματοποιείται η καλλιέργεια της μαστίχας και κτίζονται τα περισσότερα από τα περίφημα χωριά-κάστρα, οι βίγλες και τα άλλα οχυρωματικά έργα που και σήμερα ακόμη χαρακτηρίζουν το χιακό τοπίο.

Στα μέσα του 16ου αιώνα οι Οθωμανοί εκδιώκουν τους Γενοβέζους, εγκαινιάζοντας μια μακρά περίοδο προνομίων και ελευθεριών για τους κατοίκους, οι οποίοι έτσι αποκτούν σχετική αυτονομία. Κατά την περίοδο αυτή τίθενται οι βάσεις του χιακού διαμετακομιστικού εμπορίου και διαμορφώνεται αυτό που αποκαλέστηκε "χιακό εμπορικό δίκτυο" στις μεγάλες πόλεις και τα λιμάνια των αυτοκρατοριών κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Παράλληλα, η Χίος γίνεται κέντρο ελληνικής παιδείας με τη Σχολή της Χίου που ιδρύεται το 1792.

Μετά την κήρυξη της Ελληνικής επανάστασης, η σφαγή της Χίου, το 1822, προκάλεσε ρεύμα έντονου φιλελληνισμού στην Ευρώπη. Η προσπάθεια επιστροφής όσων επέζησαν ανακόπηκε από το μεγάλο σεισμό του 1881.

Το 1912 οι Χιώτες υποδέχονται τον Ελληνικό Απελευθερωτικό Στρατό. Το 1922 υποδέχεται κύματα προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής, οι απόγονοι των οποίων αποτελούν σεβαστό τμήμα του σημερινού πληθυσμού.

ΟΙΝΟΥΣΣΕΣ

Το νησιωτικό σύμπλεγμα των Οινουσσών ήταν ακατοίκητο έως τον 18ο αιώνα. Τον 17ο αιώνα οι περιηγητές που περνούσαν από την περιοχή, ακολουθώντας τις θαλάσσιες διαδρομές μεταξύ Κωνσταντινούπολης, Αγίων Τόπων και νοτίων παραλίων της Μεσογείου, αναφέρονται σε αυτά με τον όρο Spalmantori (= βοσκότοποι). Η χρήση των νησιών ως βοσκοτόπια επιβεβαιώνεται και από την τουρκική τους

ονομασία Qoyun Adasi (= προβατονήσια). Από το πρώτο μισό του 18ου αιώνα, η Αιγνούσα (το μεγαλύτερο νησί του συμπλέγματος) πιθανόν χρησιμοποιήθηκε ως χώρος μονιμότερης εγκατάστασης βοσκών. Τότε τοποθετείται και η οργάνωση ενός πρώτου οικισμού στη θέση Κάστρο, όπως και γύρω από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, και αργότερα αυτήν του Αγίου Νικολάου.

Η νεότερη κατοίκηση στις Οινούσσες ξεκινά μετά τη σφαγή της Χίου (1822). Ύστερα από την αμνηστία που παραχώρησε το 1827 ο σουλτάνος, μερικοί κάτοικοι επανεγκαθίστανται στο νησί και από το 1840 αρχίζουν να εργάζονται σε χιώτικα καράβια. Αφετηρία της αιγνουσιώτικης ναυτιλίας θεωρείται η περίοδος του Κριμαϊκού πολέμου. Σταδιακά, οι Αιγνούσιοι "έχτισαν" μικρούς στόλους-με δικά τους κεφάλαια, με το σύστημα της σερμαγιάς, και μετέφεραν ξύλα ή κάρβουνο από το Άγιον Όρος, τη Θάσο και τη Σαμοθράκη, στα λιμάνια της Μικράς Ασίας, από το Αϊβαλί μέχρι το Κουσάντασι.

Ψαριανή γαλότα.

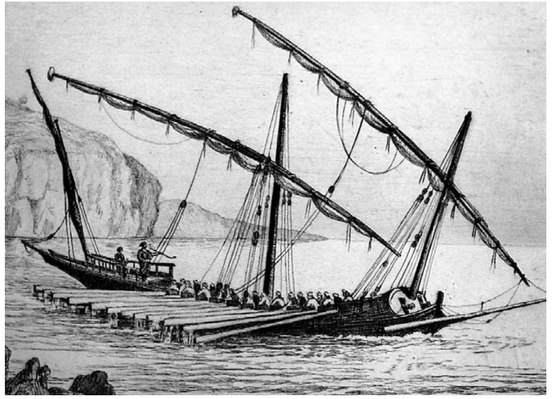

Μέσα στην επόμενη εικοσαετία, η μικρή γεωργοκτηνοτροφική κοινωνία των Οινουσσών στράφηκε ολοκληρωτικά στη ναυτιλία. Αργότερα, στα νησιά ήρθαν μάστορες και πληρώματα που προέρχονταν από τις Κυκλάδες, τα Μικρασιατικά παράλια, την Ικαρία και την Κάρπαθο, αλλά και τη Μάνη και τη Δημητσάνα. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή κατέφθασε μεγάλος αριθμός προσφύγων από την ακτή της Ερυθραίας, στους οποίους παραχωρήθηκε ως καλλιεργίσιμη γη, το νοτιοανατολικό τμήμα της Αιγνούσας και τα νησιά Πασάς, Βάτος και Γαϊδουρονήσι.

ΨΑΡΑ

Η κατοίκηση στα Ψαρά ξεκινά από τους προϊστορικούς χρόνους, με βάση τις νεότερες μελέτες. Σύμφωνα με την παράδοση, το σύνολο των κατοίκων του νησιού αιχμαλωτίστηκε από το σουλτάνο Σουλεϊμάν και εστάλη σε διάφορα σημεία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Νέοι κάτοικοι έφτασαν στο νησί τον 17ο αιώνα από διάφορα μέρη της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας, μεταξύ των οποίων και τη Χίο. Ανέπτυξαν τη ναυτιλία και τα Ψαρά αναδείχθηκαν σε ένα από τα ισχυρότερα ναυτικά κέντρα του υπόδουλου ελληνισμού, με σημαντική δράση κατά την Ελληνική επανάσταση.

Θωμάς Καραμουσλής

ΣΑΜΟΣ

Οι πρώτοι κάτοικοι του νησιού ανήκαν σε πελασγικά φύλα, τα οποία θεωρείται ότι έφεραν στη Σάμο τη λατρεία της Ήρας. Ακόμη το νησί κατοίκησαν Κάρες και Λέλεγες.

Ως πρώτος βασιλιάς της Σάμου αναφέρεται ο Αγκαίος, ο οποίος επικεφαλής Μυκηναίων μετανάστευσε στην Κεφαλονιά και από εκεί, ύστερα από χρησμό του Απόλλωνα, στη Σάμο όπου και εισήγαγε την καλλιέργεια του αμπελιού. Στη Σάμο παντρεύτηκε τη Σαμία, κόρη του ποταμού Μαιάνδρου, από την οποία απέκτησε πολλά παιδιά, ανάμεσα στα οποία και τον Σάμο, που τον διαδέχτηκε.

Το όνομα του νησιού θεωρείται ότι έχει φοινικική προέλευση, από τη λέξη *σαμά* που σήμαινε τόπο υψηλό, μέρος με ψηλά βουνά. Στην αρχαιότητα η Σάμος αναφερόταν και με άλλα ονόματα δηλωτικά κάποιων χαρακτηριστικών του νησιού, όπως Ιμβρασία, Παρθενία, Ανθεμίς, Δρυούσα, Δόρυσσα, Κυπαρισσία, Μελάμφυλλος, Φυλλάς και άλλα. Γύρω στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. η Σάμος παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη στο εμπόριο, τη ναυτιλία, τα γράμματα και τις τέχνες. Στην εποχή του τυράννου Πολυκράτη έγιναν τα μεγάλα έργα που προκάλεσαν το θαυμασμό του Ηροδότου, ώστε να την κατατάξει ανάμεσα στις σπουδαιότερες πόλεις της αρχαιότητας. Πρόκειται για το ναό της Ήρας, το Ηραίον, τα τείχη της πόλης, το λιμάνι («χῶμα ἐν θαλάσσῃ»), το Ευπαλίνειο όρυγμα (δηλαδή την υπόγεια σήραγγα του εντυπωσιακού Υδραγωγείου μήκους 1.036 μ.). Ο Πολυκράτης είχε αναπτύξει ισχυρό εμπορικό και πολεμικό στόλο, που κυριαρχούσε στο Αιγαίο με εμπορικές συναλλαγές με την Αίγυπτο και τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Την ίδια εποχή ονομαστές προσωπικότητες που έδρασαν στη Σάμο, εκτός από το μηχανικό Ευπαλίνο, υπήρξαν οι πρωτοπόροι καλλιτέχνες και αρχιτέκτονες του Ηραίου, Ροίκος και Θεόδωρος, καθώς και ο φιλόσοφος και μαθηματικός Πυθαγόρας.

Ύστερα από το τραγικό τέλος του Πολυκράτη, η Σάμος κατακτήθηκε από τους Πέρσες. Ωστόσο, μετά τη ναυμαχία της Μυκάλης απελευθερώθηκε και έγινε μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας. Όταν όμως η συμμαχία μεταβλήθηκε σε ηγεμονία και η Σάμος επιχείρησε να αυτονομηθεί, αθηναϊκός στρατός και στόλος με επικεφαλής τον Περικλή την πολιόρκησε, την υπέταξε και υποχρέωσε πολλούς από τους κατοίκους της εγκαταλείψουν το νησί, ενώ παράλληλα οι Αθηναίοι εγκατέστησαν στο νησί κληρούχους. Οι απόγονοι των εξόριστων Σαμίων επέστρεψαν στο νησί κατά την περίοδο του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου η Σάμος συντάχθηκε με τους Αθηναίους και ακολούθησε ως πιστή σύμμαχος την Αθηναϊκή Συμμαχία. Κατά τα ελληνιστικά χρόνια βρέθηκε υπό την επιρροή του κράτους. Το 129 π.Χ. κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους, οι οποίοι απογύμνωσαν το νησί από πολλούς θησαυρούς και μνημεία, τα οποία μετέφεραν στη Ρώμη. Η ρωμαϊκή ειρήνη έφερε νέους κατοίκους, αλλά και νέες συνήθειες και λατρείες. Με τη διάδοση του χριστιανισμού αρκετοί από τους ναούς της αρχαίας θρησκείας μετατράπηκαν σε χριστιανικούς λατρευτικούς χώρους, όπως ο χώρος του Ηραίου. Κι όταν η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία χωρίστηκε σε ανατολική και δυτική, η Σάμος αποτέλεσε την 29η επαρχία του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους (βυζαντινό κράτος), ενώ αργότερα (9ος αι.) αποτέλεσε έδρα βυζαντινού «θέματος».

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, γύρω στο 1475, οι Σαμιώτες, πιεζόμενοι από διάφορους λόγους, όπως πειρατικές επιδρομές, ασθένειες και άλλα, μετανάστευσαν στη Χίο, πιθανόν ύστερα από παρότρυνση της γενουατικής εταιρείας Μαόνα που είχε υπό την κυριαρχία της τα νησιά. Ο πληθυσμός της Σάμου αραίωσε, το δίκτυο των οικισμών της χαλάρωσε ή διαλύθηκε, και όσοι απέμειναν στο νησί αποτραβήχτηκαν στο εσωτερικό, όπου οι ορεινοί όγκοι προσέφεραν ασφάλεια. Η κατάσταση αυτή χαρακτηρίζει τη Σάμο για έναν περίπου αιώνα και είναι γνωστή ως «ερήμωση», όπως επισημαίνουν οι περιηγητές αλλά και η τοπική ιστοριογραφία.

Το νησί κατοικήθηκε εκ νέου μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571, από χριστιανούς διαφόρων περιοχών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, κυρίως από τη Μικρά Ασία, τα νησιά και την Πελοπόννησο. Η διαχείριση του εποικισμού και η εκμετάλλευση του νησιού ανατέθηκε στο ναύαρχο Κιλίτζ Αλή, ο οποίος στο τέλος της ζωής του αφιέρωσε το νησί σε μουσουλμανικό τέμενος της Κωνσταντινούπολης και έτσι ίσχυσε για τη Σάμο καθεστώς βακουφίου (κληροδοτήματος).

Η Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, που υπογράφτηκε μετά το Ρωσοτουρκικό

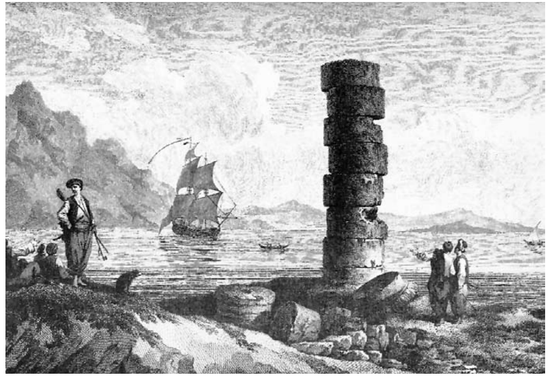

Το Ηραίο της Σάμου.

πόλεμο (1768-1774) επέτρεψε την ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου στη Σάμο. Πολλοί Έλληνες από την Πελοπόννησο και τα Επτάνησα κατέφυγαν στο νησί ύστερα από τα Ορλωφικά (1770), ενώ οι ιδέες του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, επηρέασαν και την κοινωνία της Σάμου. Έτσι, στα τέλη του 18ου - αρχές του 19ου αιώνα, διαμορφώθηκαν δύο ιδεολογικά αντίπαλες παρατάξεις, που διαγωνίζονταν για τη διαχείριση της κοινοτικής εξουσίας: οι Καρμανιόλοι, που ήταν φορείς προοδευτικών ιδεών, και οι Καλλικάντζαροι, εκπρόσωποι συντηρητικών αντιλήψεων των παλαιών προεστών. Οι Καρμανιόλιοι ανέδειξαν ως αρχηγό τους το Λυκούργο Λογοθέτη, που είχε σπουδάσει και υπηρετήσει ως γραμματέας στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης και τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Η Σάμος συμμετείχε στον αγώνα της εθνεγερσίας από τον Απρίλιο του 1821, με επικεφαλής το Λυκούργο Λογοθέτη και άλλους σημαντικούς Καρμανιόλους, οι οποίοι είχαν μυηθεί στη Φιλική Εταιρεία. Αν και στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830, με το οποίο αναγνωριζόταν η ανεξαρτησία της Ελλάδας, στα σύνορα του νέου κράτους δεν περιλαμβανόταν η Σάμος, η επανάσταση συνεχίστηκε στο νησί με τη μη αποδοχή των όρων του πρωτοκόλλου και την ίδρυση ανεξάρτητης Σαμιακής Πολιτείας. Ήδη από το Μάιο του 1821 εφαρμοζόταν στο νησί «τοπικό πολίτευμα», ο Στρατοπολιτικός Διοργανισμός της Νήσου Σάμου. Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1832 αναγνώριζε τη Σάμο ως αυτόνομη ηγεμονία υποτελή στο σουλτάνο. Ούτε και αυτό όμως έγινε αποδεκτό. Τελικά, το καθεστώς της ηγεμονίας επιβλήθηκε διά της βίας το Μάιο του 1834, ενώ οι πρωτεργάτες της επανάστασης και σημαντικό τμήμα του πληθυσμού έφυγαν σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Η Ηγεμονία ήταν αυτόνομο κρατίδιο υπό την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης, στην οποία κατέβαλε ετήσιο φόρο υποτέλειας. Τελούσε υπό την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας), οι οποίες από τις αρχές του 19ου αιώνα είχαν εγκαταστήσει στο νησί προξενεία, και οργανώθηκε κατά τα πρότυπα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών βάσει του Οργανικού Χάρτη του 1832. Από το 1851 τέθηκαν οι βάσεις μιας πιο ουσιαστικής αυτονομίας με την εφαρμογή του Αναλυτικού Χάρτη του 1850 με εμφανή την επίδραση των μεταρρυθμίσεων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Παγιώθηκε το διοικητικό σύστημα, ιδρύθηκαν σχολεία σε κάθε κοινότητα, οργανώθηκαν τα δικαστήρια, εισήχθησαν νομοθετήματα πολιτικής δικονομίας και άλλα με τα οποία εκσυγχρονίζονταν οι θεσμοί, ιδρύθηκαν συμβολαιογραφεία, ληξιαρχεία, άρχισαν να γίνονται δημόσια έργα κοινής ωφέλειας και να κατασκευάζονται δημόσια κτίρια. Η αγροτική παραγωγή, ύστερα από τη δεκαετία του 1850 που γνώρισε μεγάλη πτώση, λόγω δυσμενών συγκυριών, ανέκαμψε και βοήθησε στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Την τελευταία εικοσιπενταετία του 19ου αιώνα αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα το εμπόριο, η ναυτιλία και η βιομηχανία. Επίσης, η πνευματική ανάπτυξη του νησιού υπήρξε αξιόλογη. Ιδρύθηκαν τυπογραφεία και εκδόθηκαν βιβλία και εφημερίδες. Πολύ σημαντική υπήρξε η συμβολή της παιδείας στον τομέα της πολιτιστικής ανάπτυξης, καθώς και των πολλών πολιτιστικών συλλόγων που ιδρύθηκαν κυρίως στις δυο μεγάλες πόλεις της Ηγεμονίας. Το Πυθαγόρειο Γυμνάσιο στο Λιμένα Βαθέος, πρωτεύουσα της Ηγεμονίας, η Εμπορική Σχολή στο Καρλόβασι, η Μαυρογένειος Επαγγελματική Σχολή στο Βαθύ, όπου στεγάστηκε το Ιεροδιδασκαλείο Μικρασιατών η «Ανατολή», υπήρξαν τα σπουδαιότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ηγεμονίας.

Το καθεστώς της ηγεμονίας διήρκεσε μέχρι το 1912 και καταλύθηκε ύστερα από επαναστατικό κίνημα του οποίου ηγήθηκε ο Θεμιστοκλής Σοφούλης. Η σαμιακή εθνοσυνέλευση που συγκροτήθηκε μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1912 κήρυξε την ένωση της Σάμου με την Ελλάδα στις 11 Νοεμβρίου 1912. Το ψήφισμα της ένωσης δεν έγινε αρχικά δεκτό από την ελληνική κυβέρνηση, αλλά εν ονόματί της σχηματίστηκε προσωρινή κυβέρνηση που άσκησε τη διοίκηση μέχρι το 1914. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν οι αρχές του ελληνικού κράτους και η Σάμος ακολούθησε την πορεία των νησιωτικών επαρχιών της Ελλάδας.

Καθ' όλη τη διάρκεια της Ηγεμονίας η Σάμος ήταν προσανατολισμένη πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά προς τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη, εθνικά και πνευματικά προς την Αθήνα. Μετά την ένωση μεταβλήθηκε σε παραμεθόριο περιοχή με προσανατολισμό προς το εθνικό κέντρο, ενώ ταυτόχρονα απέκοψε κάθε δεσμό με τη Μικρά Ασία, όπου οι Σαμιώτες για πολλούς αιώνες είχαν αναπτύξει ποικίλες δραστηριότητες. Η διακοπή κάθε είδους σχέσεων έγινε οριστική μετά το Μικρασιατικό πόλεμο και την εκδίωξη από τη Μικρά Ασία των ελληνικών πληθυσμών. Ύστερα από το 1922 πολλοί πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στη Σάμο και επηρέασαν τη διαμόρφωση της κοινωνικής φυσιογνωμίας του νησιού.

ΙΚΑΡΙΑ

Κατά την αρχαιότητα το νησί, λόγω του σχήματός του, ονομαζόταν Μάκρις και Δολίχη. Η ονομασία Ικαρία συνδέθηκε με το μύθο του Ικάρου. Πιθανολογείται όμως, ότι προέρχεται από φοινικική ρίζα (ικαρ) που σημαίνει περιοχή με πολλά ψάρια (ιχθυόεσσα). Οι σπουδαιότερες πόλεις της, που αναφέρονται και σε καταλόγους της Αθηναϊκής Συμμαχίας, ήταν η Οινόη και οι Θέρμαι. Η πρώτη διατηρήθηκε μέχρι και τα βυζαντινά χρόνια, ενώ οι Θέρμες εγκαταλείφθηκαν γύρω στα τέλη του 2ου αι. π.Χ. και χάθηκαν ύστερα από καθίζηση που υπέστη η περιοχή. Εκτός από τις δύο αυτές κύριες πόλεις υπήρχαν και άλλοι μικρότεροι οικισμοί, το Ταυροπόλιον και το Δράκανον, αλλά και διάσπαρτες κατοικίες στο εσωτερικό του νησιού.

Κατά τα βυζαντινά χρόνια η Ικαρία χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας επιφανών προσώπων, που θεωρούνταν επικίνδυνα για το θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Οι περισσότεροι από αυτούς κατοίκησαν στην περιοχή της αρχαίας Οινόης. Από τον 11ο αιώνα οι Ικαριώτες έχτισαν κάστρα για να προστατευθούν από τις πειρατικές επιδρομές, όπως αυτά του Μηλιωπού, του Κοσκινά και το Καψαλινό. Η απόσυρση των κατοίκων στο εσωτερικό κατά τους τελευταίους αιώνες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας οδήγησε στο μαρασμό των παραλιακών οικισμών. Το 1304 η Ικαρία περιήλθε στην εξουσία των Γενοβέζων, οι οποίοι κράτησαν το νησί έως το 1475. Τους Γενοβέζους διαδέχθηκαν οι Ιωαννίτες Ιππότες της Ρόδου που εξουσίασαν την Ικαρία έως το 1521.

Όταν οι Οθωμανοί κυριάρχησαν στο Αιγαίο, περιορίστηκε η δράση των πειρατών και άρχισαν να δημιουργούνται οικισμοί σε σημεία πιο ορατά από τη θάλασσα. Στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, που κράτησε έως το 1912, η Ικαρία γνώρισε αξιόλογη αυτονομία και η ουσιαστική εξουσία ασκούνταν από τις δημογεροντίες.

Στην Επανάσταση του 1821 οι Ικαριώτες κατέλυσαν την οθωμανική εξουσία, συνέλαβαν και μετέφεραν τον αγά της περιοχής στον Τσεσμέ της Μικράς Ασίας. Η Ικαρία, όπως και η Σάμος, έμεινε εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους το 1830. Το 1834 με σουλτανικό φιρμάνι η Ικαρία –μαζί με τα νησιά Πάτμο Λέρο και Κάλυμνο– αποτέλεσε την Τετράνησο, στην οποία αναγνωριζόταν καθεστώς αυτοδιοίκησης με την καταβολή φόρου κατ' αποκοπήν (μακτού). Αυτή η μορφή αυτονομίας της Ικαρίας δεν διήρκεσε πολύ. Από το 1869 άρχισε η σταδιακή συρρίκνωσή της. Στις 17 Ιουλίου 1912 οι Ικαριώτες, με επικεφαλής το γιατρό Ιωάννη Μαλαχία, εξεγέρθηκαν εναντίον της εξουσίας και, αφού την κατήργησαν, ανακήρυξαν την Ελεύθερη Πολιτεία της Ικαρίας. Το Νοέμβριο του 1912 πραγματοποιήθηκε η ένωση της Ικαρίας με την Ελλάδα, η οποία αναγνωρίστηκε με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913).

ΦΟΥΡΝΟΙ

Οι Φούρνοι Κορσεών είναι νησιωτικό σύμπλεγμα που αποτελείται από τρία μεγαλύτερα νησιά, τους Φούρνους, τη Θύμαινα και τον Άγιο Μηνά, που περιβάλλονται από 15 μικρότερα (βραχονησίδες). Στο μεγαλύτερο υπάρχουν τα χωριά Φούρνοι και Χρυσομηλιά, ενώ άλλο ένα χωριό υπάρχει στη Θύμαινα με το ίδιο όνομα.

Το πολύνησο αυτό σύμπλεγμα, λόγω της θέσης του, είχε γίνει ορμητήριο πειρατών-κουρσάρων, εξαιτίας των οποίων κάποιοι θεωρούν ότι πήρε το όνομα Κορσεοί. Ωστόσο, τα νησιά από την αρχαιότητα ονομάζονταν «Κοράσιοι νήσοι». Σύμφωνα με την παράδοση, ο Σάμος, γιος του πρώτου βασιλιά της Σάμου Αγκαίου, δώρισε τα νησιά στις κόρες του. Έτσι, ονομάστηκαν Κοράσιοι νήσοι και κατά παραφθορά Κορσοί. Τα νησιά φαίνεται πως κατοικήθηκαν από τα ίδια φύλα με αυτά της Σάμου και της Ικαρίας. Αρχαιολογικά ευρήματα εντοπίζονται σε διάφορα σημεία του μεγαλύτερου νησιού από την ελληνιστική περίοδο.

Ο φόβος των πειρατικών επιδρομών και η ανασφάλεια συντέλεσαν στην ερήμωση των νησιών στην ύστερη βυζαντινή περίοδο και στους πρώτους αιώνες της οθωμανικής περιόδου. Όσο οι Φούρνοι έμεναν ακατοίκητοι, αποτελούσαν ασφαλές καταφύγιο πειρατών. Από τον 16ο αιώνα αναφέρεται σε κείμενα περιηγητών και το όνομα Φούρνοι, ονομασία που έλαβε το μεγαλύτερο νησί πιθανόν εξαιτίας του σχήματος του φυσικού λιμανιού του.

Το νησί άρχισε ξανά να κατοικείται περίπου στα τέλη του 18ου αιώνα, αρχικά από μοναχούς και στη συνέχεια από Πάτμιους και άλλους νησιώτες κατατρεγμένους και καταδιωγμένους από τις οθωμανικές αρχές. Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας οι Φουρνιώτες απολάμβαναν σχετική ελευθερία και αυτονομία, διοικούνταν κυρίως από την τοπική δημογεροντία και κατέβαλλαν στην Πάτμο ένα ποσό ως μίσθωμα. Το καθεστώς της δημογεροντίας ίσχυσε μέχρι το 1912, έτος που οι Φούρνοι απελευθερώθηκαν και ενώθηκαν με το ελληνικό κράτος.

Χρίστος Λάνδρος

Ψαράδες μαζεύουν δίχτυα, 1912-1950.

Η μουσική παράδοση στο Βορειοανατολικό Αιγαίο

«Οὐδὲν δὲ ἀκριβέστερον τὴν εὐφυΐαν καὶ ζωπρὰν φανταστίαν ἔθνους τινὸς σχοῦσα κοιτίδα αὐτὴν τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν συναισθητικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν, παράγεται ἐκ τῶν βαθυτάτων αὐτῆς αἰσθημάτων, καὶ ἐν ᾗ τὸ πνεῦμα ἐκφράζει ὑποκειμενικῶς ἑαυτὸ δι᾽ ἑαυτοῦ».

Φιλοσοφικαὶ μελέται Π. Βράιλα Αρμένη, 1864
Κεφ. περί Μουσικής, σελ. 164

Τα νησιά και τα παράλια του Βορειοανατολικού Αιγαίου στάθηκαν από την αρχαιότητα η γέφυρα που ένωσε το μουσικό κόσμο της Αρχαίας Ελλάδας με την Ανατολή. Παράλληλα, υπήρξαν ο χώρος όπου από τον 13ο αι. μ.Χ. συναντώνται για πρώτη φορά οι επιδράσεις της Δύσης, καθώς οι Φράγκοι, καταλαμβάνοντας με τις Σταυροφορίες το Αιγαίο, έφεραν ανάμεσα στα άλλα μελωδίες, μουσικές και ποιητικές φόρμες (π.χ. η ρίμα), χορούς (π.χ. ο μπάλος) και μουσικά όργανα (π.χ. το βιολί).

Κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής μουσικής τέχνης είναι η πολυμορφία και η ποικιλία, τόσο στους τρόπους-ήχους και τους ρυθμούς, όσο και στα όργανα και το φωνητικό τραγούδι. Μελωδική και όχι συμφωνική –μέχρι και σήμερα– έχει ως κύριο χάρισμα και μέσο έκφρασης ένα πλήθος από μελωδικές και ρυθμικές μεταπτώσεις, καθώς και έναν πλούτο φωνητικών και οργανικών παραλλαγών και ποικιλμάτων. Στη διαμόρφωση και εξέλιξή της συνέβαλαν όλα τα μεσογειακά φύλα.

Η απαρχή της μουσικής ιστορίας του Αιγαίου χάνεται στο μύθο, συνυφασμένη με τη γέννηση του Δία, και του Απόλλωνα, του θεού του φωτός και της μουσικής, ο οποίος, σμίγοντας με την Ουρανία (μούσα της ουράνιας αρμονίας), γέννησε το μεγαλύτερο μουσικό της ελληνικής μυθολογίας, τον Ορφέα. Ο τελευταίος συνδέθηκε, ακόμη και με το θάνατό του, με το Αιγαίο. Το κεφάλι και η λύρα του, που πέταξαν στη θάλασσα οι Μαινάδες, κατέληξαν στη Λέσβο, όπου, σύμφωνα με την παράδοση, η λύρα δόθηκε στον Τέρπανδρο, το μεγάλο Λέσβιο ποιητή και μουσικό του 7ου αι. π.Χ., ο οποίος γεφυρώνει το μύθο με την ιστορία, καθώς –όπως γράφει ο Gevaert– «έθεσε τις οριστικές βάσεις της ελληνικής μουσικής και αξίζει τον τίτλο του ιδρυτή και θεμελιωτή της».

Τους κρητικούς χορούς υμνεί και η Σαπφώ, τραγουδώντας για τις γυναίκες της Κρήτης που «χορεύουν με τ᾽ απαλά τους πόδια γύρω απ᾽ το βωμό τον όμορφο, πατώντας τ᾽ απαλό λεπτό άνθος της χλόης». Την ίδια εποχή (6ος αι. π.Χ.) ο Πυθαγόρας, ξεκινώντας από τη Σάμο, προβάλλει και υποστηρίζει την επιστημονική βάση της μουσικής με τις θεωρίες του, που είναι γνωστό ότι άσκησαν τεράστια επίδραση στη μουσική σκέψη έως τις μέρες μας. Ο μεγάλος αυτός θεωρητικός της μουσικής, με βάση τις μουσικές συμφωνίες, διατυπώνει σε αριθμητικές αναλογίες τη συμφωνία του Σύμπαντος, προσπαθώντας να εισδύσει έτσι, με την ιερή αριθμολογία, στα μυστήρια του απείρου.

Βάση της αρχαίας μουσικής ήταν το φωνητικό τραγούδι με συνοδεία οργάνων: λύρα, φόρμιγγα, κιθάρα, αυλοί, βάρβιτος, μαγάδιο, πηκτίδες και άλλα. Το ιδεώδες για την ελληνική μουσική είναι η ένωση λόγου –ποιήματος, μέλους και ρυθμού, ακόμη και με κίνηση–, όρχησης και υπόκρισης σε ενιαίο καλλιτεχνικό σύνολο. Γι᾽ αυτό το λόγο σήμερα δεν βρίσκουμε παρά ελάχιστα καθαυτό οργανικά ελληνικά μουσικά μέλη και πολύ λίγους «μουσικούς νό-

Μουσικοί και χορευτές στην Αγιάσο.

μους», μουσικές μήτρες δηλαδή στις οποίες μπορεί να προσαρμοστεί ένα ορισμένο είδος τραγουδιών ή στιχουργικό μέτρο. Τα περισσότερα είχαν τότε –όπως και σήμερα– ως βάση κείμενο και ποιητικό θέμα, που το περιβάλλει ορισμένη μουσική και ρυθμική δημιουργία και τις περισσότερες φορές το ακολουθεί ο χορός. Τα ποιήματα του Αλκαίου και της Σαπφούς καθώς και των άλλων λυρικών και βουκολικών ποιητών, πάντα προϋπέθεταν εκτέλεση «μετά μουσικής φωνητικής ή ενοργάνου» και όχι "ψιλή" (χωρίς τραγούδι) απαγγελία. Ο παλαιός ποιητής είναι και μελοποιός, ενώ ο θεατρικός συγγραφέας, ακόμα περισσότερο, υποκριτής και χορευτής. Υπήρχαν όμως και καθαρά οργανικές συνθέσεις, «νόμοι κιθαρωδικοί και αυλωδικοί», με τους οποίους αγωνίζονταν στην "ψιλή" «κιθάριση και αύληση» κατά τις πανελλήνιες ή τοπικές εορτές. Περίφημοι ήταν οι «αυλωδικοί νόμοι» –συνθέσεις του Ολύμπου–, ενώ έχαιραν μεγάλης εκτίμησης από τους παλαιούς οι «κιθαρωδικοί νόμοι» του Τέρπανδρου.

Ύμνοι και ωδές θρησκευτικές, τραγούδια ηρωικά και ιστορικά, κάλαντα, συμποτικά (ή, όπως τα λέμε, του τραπεζιού), του τρύγου και του θέρους, θαλασσινά και ποιμενικά, γαμήλια και ερωτικά, θρήνοι νεκρικοί, τραγούδια θεατρικά και άλλα, είχαν ως βάση την ανθρώπινη φωνή και όχι το μουσικό όργανο, όπως δηλώνει και η λέξη "άσμα" και "έπος". Αυτό το είδος της μουσικής –θρησκευτική και έπος– που ήταν για τους αρχαίους, όχι απλώς θέαμα και ψυχαγωγία, αλλά κάτι σαν τη σημερινή ακολουθία ή τη θρησκευτική λειτουργία, φρόντισαν να διαφυλάξουν αναλλοίωτο οι κάτοικοι των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα εργατικά τραγούδια που –με τη συμφωνία του ρυθμού τους με τις ρυθμικές κινήσεις του εργάτη– σκοπό έχουν να διευκολύνουν την εργασία, ρυθμίζοντας την ενέργεια των μυών και εμποδίζοντας τη σπατάλη μυϊκής δύναμης. Το παλαιότερο και γνωστότερο παράδειγμα είναι το αρχαίο μυλικό άσμα. Όμοια είναι και η αρχή όλων εκείνων των ελληνικών τραγουδιών, που τραγουδούσαν όταν άλεθαν οι γυναίκες με το χερόμυλο. Επίσης, υπάρχουν μερικά ειδικά άσματα για το σκάλισμα (δεσκαφισκιάτικα, Χίος), θεριστικά (του θέρους, θεριστιάτικα, Χίος), του τρύγου, της συλλογής της μαστίχας (σχινιάτικος ή σοττεβριάτικος σκοπός, Χίος), της συλλογής της σταφίδας, υφαντικά, του καμινιού, του μαγκάνου, του δρόμου (της στράτας). Δεν έχουν όμως καταστήσει σαφές οι συλλογείς κατά πόσο αυτά τα άσματα συνδυάζονται και με το ρυθμό της εργασίας ή απλώς χρησιμεύουν για την ανακούφιση

Μουσικοί από το Λιβαδοχώρι Λήμνου στη Αμερική.

των εργαζομένων. Από αυτά πολλά έχουν άμεση σχέση με την τελούμενη εργασία, ενώ άλλα όχι. Η χρήση των τραγουδιών αυτών βαθμιαία εξασθένισε, τραγουδήθηκαν από παιδιά και πολλά μετατράπηκαν σε παιδιές.

Παρόλο που στα ελληνιστικά χρόνια διασπάται ο στενός δεσμός λόγου και μουσικής που χαρακτηρίζει την κλασική αρχαιότητα (καθώς η προσωδία από ποσοτική γίνεται τονική), η επιστημονική έρευνα έχει αποδείξει την ομαλή μετάβαση από το μουσικο-ποιητικό κόσμο της αρχαιότητας σε αυτόν των πρώτων χριστιανικών χρόνων που οδηγεί στο βυζαντινό-μεσαιωνικό ελληνισμό.

Η παράδοση της Σαπφούς με τα γαμήλια (επιθαλάμια) τραγούδια συναντάται και στο Βυζάντιο με τα παστικά, για να φτάσουμε έως τα νεότερα παραξυπνήματα, με τα οποία ξυπνούν τους νεόνυμφους, και τα παινέματα ή κανάκια της νύφης. Τέτοια ίσως τραγούδια έλεγε η ομήγυρη στο τραπέζι όταν η νύφη παρουσιαζόταν από τους φίλους και τους συγγενείς στο γαμπρό. Τραγούδια φτιαγμένα από πολλούς στίχους, που περιγράφουν τις τελούμενες πράξεις του γάμου, οι οποίες συνοδεύονται από την εξύμνηση του κάλλους, της ευγένειας, των αρετών και των προσόντων της νύφης.

Τα πρότυπα της ομορφιάς έχουν αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου. Η ουσία όμως παραμένει ίδια. Γι' αυτόν το λόγο στους νεότερους χρόνους τα τραγούδια αυτά τα συναντάμε, είτε ως καθαυτό τραγούδια της αγάπης, είτε ως ερωτικά παινέματα (CDI αρ. 7, 21, 24· CDII αρ. 11, 12, 13· CD III αρ. 9, 24· CD IV αρ. 16).

Οι μικροκοινωνίες των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου κατόρθωσαν με θαυμαστό τρόπο να διατηρήσουν μέσα στο χρόνο τη μουσική τους γλώσσα, αντιμετωπίζοντας με φαντασία και έμπνευση το καινούριο, διαφυλάσσοντας ταυτόχρονα με σεβασμό το πατροπαράδοτο. Ιδιαίτερη σημασία έχει η επικράτηση της ρίμας, με τη μορφή ομοιοκατάληκτων διστίχων που πρωτοεμφανίστηκαν στην έντεχνη ποίηση της Κρήτης (τέλη 14ου αι.), για να επεκταθούν σταδιακά σε όλα τα νησιωτικά τραγούδια. Αυτό είναι ένα σημαντικό στοιχείο διάκρισης ανάμεσα στη μουσική της στεριανής και της θαλασσινής Ελλάδας, όπως σημειώνει ο Samuel Baud-Bovy, διαπιστώνοντας ότι «αντίθετα με την ηπειρωτική Ελλάδα, όπου τα τραγούδια έχουν μείνει ανομοιοκατάληκτα με "τριημίστιχη" στροφή [δηλαδή μια μουσική φράση αντιστοιχεί σε ενάμισι στίχο], στη νησιωτική Ελλάδα τα τραγούδια είναι όλα σε δίστιχα ομοιοκατάληκτα». Ο κόσμος του Αιγαίου, όμως, με την αφομοιωτική δημιουργικότητα που τον χαρακτήριζε μέσα στους αιώνες, συνδύασε το ξένο δάνειο της ρίμας με τον κατεξοχήν ελληνικό στίχο, τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο, που τον συναντούμε ήδη στον Αριστοφάνη.

Στον τομέα της εκκλησιαστικής μουσικής το Βορειοανατολικό Αιγαίο στάθηκε χώρος όπου αναπτύχθηκαν σπουδαίες επιμέρους ψαλτικές παραδόσεις, όπως του Αγίου Όρους (μέσω των Κυδωνιών), της Κωνσταντινούπολη και της Σμύρνης. Σημαντικό και πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξαν επίσης και οι Μονές Λειμώνος στη Λέσβο και η Μόνη της Χώρας στη Χίο, με τις πλούσιες συλλογές και τις βιβλιοθήκες τους με εκκλησιαστικούς μουσικούς κώδικες. Στη διείσδυση του συγκερασμένου ματζόρε και μινόρε αντιτάσσονται οι ελληνικοί μουσικοί τρόποι. Έτσι, η εκκλησιαστική μουσική ασκεί την επίδρασή της στη λαϊκή.

Μουσικοί τρόποι και όροι

Δύο από τους τρεις βασικούς αρχαϊκούς ελληνικούς μουσικούς τρόπους και τα παράγωγά τους, που φέρουν ονόματα ασιατικά (φρύγιος, λύδιος), δείχνουν σε ποιους οφείλουν μεγάλο μέρος του πλούσιου υλικού της μουσικής τους οι Έλληνες της αρχαιότητας. Οι ονομασίες ιωνικός ή ιάστιος, αιόλιος και λοκρικός ορισμένων μουσικών τρόπων, δείχνουν ότι, εκτός από τους Δωριείς, και τα άλλα ελληνικά φύλλα συνέβαλαν στη διαμόρφωση του συστήματος της ελληνικής μουσικής. Η συνταύτιση εξάλλου πολλών μουσικών τρόπων ελληνικής και ασιατικής καταγωγής –υποφρύγιος ή ιάστιος, ή ιωνικός και λοκρικός– αποδεικνύει ότι στο πέρασμα των αιώνων οι ξένες μουσικές κλίμακες αφομοιώθηκαν στο σύστημα της ελληνικής μουσικής αλλά και ότι, παρά την προσαρμογή αυτή, υπήρχαν στην πράξη μεταξύ των τρόπων που συνταυτίζονται, πολλές διαφορές και ποικιλίες διαστηματικές, οι οποίες και δικαιολογούν την παραδοχή πολλών αποχρώσεων ή χροών όπως τις έλεγαν, κατά μουσικό γένος.

Μουσικοί τρόποι και όροι που δανείζονται το όνομα και το χαρακτηρισμό τους από τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου είναι:

- Αιολία, αιολική αρμονία: μια από τις τρεις ελληνικές αρμονίες (οι άλλες δύο είναι η δωρική και η ιωνική). Εξέφραζε το ήθος, το χαρακτήρα των Αιολέων: το περήφανο και πομπώδες («γαῦρον καὶ ὀγκῶδες»), καθώς και το υψηλό και θαρραλέο ήθος («ἐξηρμένον καὶ τεθαρρηκός») (Ηρακλείδης Ποντικός).
- Αιολικός τόνος (τόνος αιόλιος): κατείχε την 7η θέση στον πίνακα του νεοαριστοξενικού συστήματος των 15 τόνων.
- Αιόλιος νόμος: κιθαρωδικός νόμος ανάμεσα σε εκείνους που επινόησε και ονόμασε ο Τέρπανδρος.
- Ιωνικό-ός: ο Πλάτων την ονόμαζε «χαλαρὰ ἱαστὶ ἁρμονία».
- Ιώνιος αρμονία: μια από τις τρεις ελληνικές αρμονίες.
- Ιάστιος τόνος (τόνος ιώνιος): κατείχε την 9η θέση στον πίνακα του νεοαριστοξενικού συστήματος των 15 τόνων.
- Ιωνικό μέτρο: μέτρο που συντίθεται από ιωνικούς πόδες. Ο Ιωνικός που αποτελείτο από τέσσερις συλλαβές (είτε δύο μακρές και δύο βραχείες –ιωνικός «ἀπὸ μείζονος», είτε δύο βραχείες και δύο μακρές– ιωνικός «ἀπὸ ἐλάσσονος»).
- Ιωνικόν: είδος χορού προς τιμήν της Αρτέμιδος στη Σικελία. «Οι Σικελιώτες κυρίως χόρευαν τον ιωνικό [= ιωνικό χορό], προς τιμήν της Αρτέμιδος» (Πολυδεύκης IV, 103).

Αποκριάτικο δρώμενο της τράτας στην Αγιάσο.

Μουσικοί από την αρχαιότητα έως και τα νεότερα χρόνια

ΛΕΣΒΟΣ

Ορφέας: μυθικός ποιητής και αοιδός, θρακικής καταγωγής.
Αγήνωρ ο Μυτιληναίος (περ. 4ος αι. π.Χ.)
Αλκαίος (τέλη 7ου - αρχές 6ου αι. π.Χ.): λυρικός ποιητής και συνθέτης
Φαινίας: από την Ερεσό της Λέσβου
Αρίων ο Μηθυμναίος: ο μεγαλύτερος κιθαρωδός της εποχής του. Έζησε την 38η Ολυμπιάδα (γύρω στο 625 π.Χ.)
Θεόφραστος: φιλόσοφος από την Ερεσό της Λέσβου. Υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα
Σαπφώ (περ. 630-570 π.Χ.): το όνομά της στην αιολική διάλεκτο ήταν Ψάπφα ή Ψαπφώ. Γεννήθηκε στην Ερεσό της Λέσβου. Η μεγαλύτερη λυρική ποιήτρια της αρχαίας Ελλάδας, που ονομάστηκε Δεκάτη Μούσα. Περίφημη μουσικός, στην οποία αποδιδόταν η επινόηση της μιξολυδικής αρμονίας. Κατά το λεξικό του Σουίδα, ήταν η πρώτη που χρησιμοποίησε το πλήκτρο στην κιθάρα. Συνέθεσε ύμνους, επιθαλάμια, επιγράμματα κ.λπ.
Τέρπανδρος (περ. 710 - περ. 7ος αι. π.Χ.): γεννήθηκε στην Άντισσα της Λέσβου. Σύμφωνα με το μύθο, στα χέρια του έφθασαν το κεφάλι και η λύρα του Ορφέα. Στη Σπάρτη νίκησε πρώτος στους μουσικούς αγώνες των Καρνείων, κατά τη διάρκεια της 26ης Ολυμπιάδας, δηλαδή το 676-673 π.Χ. (Αθήν. ΙΔ΄, 635Ε, 37)
Λέσχης: ποιητής του λεγόμενου επικού κύκλου. Γεννήθηκε στην Πύρρα, αλλά πιθανόν έζησε στη Μυτιλήνη. Χρονολογικά τοποθετείται στο α΄ μισό του 7ου αι. π.Χ., λίγο πιο πριν από τον Τέρπανδρο
Φρύνις: γεννήθηκε στη Μυτιλήνη το 475 π.Χ. περίπου. Θεωρείται ο αρχηγός της σχολής των καινοτόμων του 5ου-4ου αι. π.Χ. στην Ελλάδα. Χρησιμοποίησε την εννεάχορδη κιθάρα και πολύ διακοσμητικό και μετατροπικό ύφος στη μελοποιία
Ίων ο Χίος (490/480 - περ. 422 π.Χ.): λυρικός ποιητής, συγγραφέας και συνθέτης-ποιητής τραγωδιών. Χρησιμοποιούσε την ενδεκάχορδη λύρα
Πυθαγόρας (περ. 572 - περ. 500 π.Χ.): μεγάλος φιλόσοφος, μαθηματικός και θεωρητικός της μουσικής, ο πρώτος που πρόβαλε και υποστήριξε την επιστημονική βάση της μουσικής. Σε αυτόν αποδιδόταν η ανακάλυψη των αριθμητικών λόγων των μουσικών συμφωνιών, η ταξινόμηση των επτά αρμονιών, και στη Σχολή του η θεωρία της αρμονίας των σφαιρών. Ο Νικόμαχος και πολλοί άλλοι συγγραφείς αποδίδουν στον Πυθαγόρα την προσθήκη της όγδοης χορδής στη λύρα και τη δημιουργία τόνου ανάμεσα στη μέση και την παραμέση
Λυκάων (6ος προς 5ο αι. π.Χ.): μουσικός με πανελλήνια φήμη, στον οποίο ο Βοήθιος, ως οπαδός του Πυθαγόρα στη Σάμο, αποδίδει την προσθήκη της όγδοης χορδής στη λύρα
Ανακρέων (563-478 π.Χ.): από την Τέω, της Μικράς Ασίας. Σύμφωνα με τον Κριτία, διαπρέπει ως κορυφαίος λυρικός ποιητής στην αυλή του τυράννου της Σάμου Πολυκράτη
Χριστόφορος (12ος αι.): πατρίκιος και ανθύπατος Μυτιλήνης
Συνέσιος Αγιορείτης μοναχός που έζησε πριν από την Άλωση, αναφέρονται ανάμεσα στους σπουδαίους και καινοτόμους μουσικούς, ασματογράφους και υμνογράφους
Γρηγόριος Καλαγάνης: ιερέας από τη Μυτιλήνη
Κλήμης ο Λέσβιος: ιερομόναχος
Καλλίνικος ο Λέσβιος: αρχιδιάκονος
Γεώργιος ο Λέσβιος: μαθητής του μουσικοδιδάσκαλου Καλλινίκου του Λεσβίου και σύγχρονος των τριών εφευρετών της νέας γραφικής μουσικής μεθόδου. Το 1841 δημοσίευσε έκδοση νέας γραφικής μουσικής μεθόδου, την οποία ονόμαζε *Λέσβιον Σύστημα*
Αθανάσιος ο εκ Ραιδεστού (γύρω στα τέλη του 18ου αι.)

ΧΙΟΣ

Γεννάδιος Κουρτέσης ο Σχολάριος (1400-1472): πρώτος, μετά την Άλωση, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
Μανουήλ ή **Μανές Γούτας**: αξιόλογος μουσικός
Αγάπιος Παλέρμιος: κληρικός και ευρυμαθέστατος μουσικός (μέσα 17ου αι.) μουσικό σύστημα γραφής της βυζαντινής μουσικής
Απόστολος Κώνστας ή **Κρουστάλας** ή **Κωνστάλας**: γεννήθηκε στη Χίο το 1790 και ήταν λογιώτατος μουσικός, γνώστης της παλιάς και νέας μουσικής μεθόδου
Νικηφόρος ιεροδιάκονος ο Χίος: έμπειρος μουσικός. Δίδαξε την ιερή μουσική στην ακμάζουσα τότε Μουσική Σχολή στο Ιάσιο της Μολδοβλαχίας, επαγγελλόμενος συγχρόνως τον ιεροψάλτη

Ιωάννης Χατζηνικολάου Χαβιαράς: πρωτοψάλτης στην ελληνική ορθόδοξη Εκκλησία της Αγίας Τριάδος στη Βιέννη από το 1844
Γρηγόριος Κωνσταντάς (1812-1896): λόγιος μουσικοδιδάσκαλος και μελοποιός κράτιστος, μαθητής του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος και του Θεοδώρου Φωκαέως
Βαμβουδάκης Εμμανουήλ (1880-1959): άρχων πρωτοψάλτης και διευθυντής των Ιεροψαλτικών Χορών του Παναγίου Τάφου

Διερευνώντας τους καταλόγους των φιλόμουσων συνδρομητών των διάφορων μουσικών εκδόσεων, διαπιστώνουμε ότι πάρα πολλοί Λέσβιοι, Λήμνιοι, Χίοι, Οινουσσιώτες, Σάμιοι, Ικαριώτες, και ελάχιστοι Ψαριανοί μουσικόφιλοι και ιεροψάλτες, ήταν εγκατεστημένοι σε πόλεις των απέναντι Μικρασιατικών παραλίων, των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών, της κεντρικής και της νησιωτικής Ελλάδας, το Άγιον Όρος, την Παλαιστίνη, την Αίγυπτο, την Αμερική, τον Καναδά και την Αυστραλία. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους εξής:

ΛΕΣΒΟΣ

Κωνσταντίνος Βαλιάδης: ιεράρχης Μυτιλήνης
Θεοτόκης Βατοπαιδινός: λόγιος μουσικός
Δημήτριος Βερναρδάκης: κράτιστος μουσικολόγος, καθηγητής του Εθνικού Πανεπιστημίου
Νικόλαος Παγανάς: γεννήθηκε στο Πλωμάρι το 1845
Ευστράτιος Βαφειάδης: διετέλεσε μέλος της επιτροπής που έκρινε τα μουσικά όργανα τα οποία υποβλήθηκαν στη Δ΄ Ολυμπιακή Έκθεση
Σίμος Αβαγιανός: πρωτοψάλτης Μυτιλήνης και αργότερα πρωτοψάλτης στο μητροπολιτικό ναό Αθηνών

ΧΙΟΣ

Γεώργιος Πρωγάκης (γεν. 1844)
Νηλεύς Καμαράδος (γεν. 1851)
Ιωάννης Καβάδας: πρωτοψάλτης στη Χίο
Ματθαίος Μουντές: καλλίφρωνος πρωτοψάλτης
Γεώργιος Γιόμελος ή Γέμελος: γεννήθηκε στο Βροντάδο
Νικόλαος Χατζησταμάτης (γεν. 1917)
Λεωνίδας Σφήκας: σπουδαίος ιεροψάλτης, μαθητής του Γεωργίου Βινάκη

Μη Χίοι

Παχώμιος Ρουσάνος (1470-1553)
Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης: ο εξ Εβραίων (1760)
Γεώργιος ο Κρης: επιφανής μουσικοδιδάσκαλος
Ευτύχιος ο Ουγουρλούς: γεννήθηκε στην Καισάρεια της Καππαδοκίας
Γεώργιος Βιολάκης: γεννήθηκε στη Σίφνο
Γεώργιος Βινάκης: καλλιφωνότατος πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ιερού Ναού Χίου για 25 περίπου χρόνια (1913-1938), μαθητής του Γεωργίου Ραιδεστηνού
Δημήτριος Κουτσαρδάκης: πρωτοψάλτης του Μητροπολιτικού Ναού Χίου
Θρασύβουλος Στανίτσας: ο ηδυπαθέστατος άρχων πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας

ΣΑΜΟΣ

Ευλάμπιος Βούλγαρης (1908-1973)
Φώτιος Γερασίμου (1925-1998)
Παναγιώτης Γιαλούρης (1931)
Παράσχος Καπλάνης (1936-2003)

Μουσική κομπανία της Αγιάσου στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο.

Το Βορειοανατολικό Αιγαίο και οι μουσικές του

...την ομορφιά διακόνησα, τι πιο μεγάλο θα μπορούσα, που μ' αξίωσαν οι μούσες την δική τους δύναμη δίνονταις να λέω, αλήθεια σε μελλούμενους καιρούς κάποιος θα βρίσκεται να με θυμάται εμένα.

Σαπφώ η Ερεσία, 7ος αι. π.Χ., μτφρ. Οδυσσέας Ελύτης

Η πλούσια μουσική και ορχηστική παράδοση των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου παρουσιάζει ιδιαιτερότητες όσον αφορά την ποιητική γλώσσα, το μουσικό περιεχόμενο και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για τη μουσική εκτέλεση. Ο τρόπος με τον οποίο παίζεται ένας ρυθμός ποικίλλει από τόπο σε τόπο (CDI αρ. 24· CDIV αρ. 7), ακόμη και από χωριό σε χωριό της ίδιας επαρχίας. Το τοπικό χρώμα, επίσης, αποδίδεται τόσο από τον τραγουδιστή και τα σολιστικά ή τα συνοδευτικά μουσικά όργανα, όσο και από το σύνολο, την κομπανία, που και αυτή διαφέρει από τόπο σε τόπο.

Εξετάζοντας προσεκτικά το μουσικά ιδιώματα της περιοχής από γραπτές έντυπες συλλογές και ακούγοντας τραγούδια από ηχητικές καταγραφές, μπορούμε να πούμε ότι οι θαλασσινοί δρόμοι λειτούργησαν δραστικά: πήραν, έφεραν, διασταύρωσαν, διακλάδωσαν μουσικές πληροφορίες. Το ταξίδι μακρύ από και προς το Αιγαίο, ταξίδεψαν στα δυτικά παράλια της Μικρασίας και πέρασαν, όπως φαίνεται, και στην Προποντίδα.

Κατά συνέπεια, στα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, εκτός από τα "πανελλήνια" τραγούδια, συναντάμε και άλλα τα οποία δίνουν την εντύπωση επιτόπιων ασμάτων και που, λόγω της γειτνίασης των τόπων με την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, χρειάζονται προσεκτική εξέταση, για να διαπιστωθεί η πραγματική προέλευσή του (CDI αρ. 10). Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στα τραγούδια, τόσο σε αυτά που περιλαμβάνονται στη συλλογή του Σίμωνα Καρά, όσο και σ' εκείνα των άλλων συλλογών, εκτός των «**ἑλληνιστὶ ἀδομένων ἀσμάτων**», δεν υπάρχουν τραγούδια ξενόφωνων Ελλήνων τουρκιστί ή αρμενιστί (για τα οποία αξίζει να σημειωθεί ότι, όπου υπήρχαν, το περιεχόμενο του μέλους και της ποιητικής έννοίας τους ήταν πάντοτε καθαρώς ελληνικό). Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι η γλώσσα την οποία χρησιμοποιούν τα τραγούδια αυτά παρουσιάζει έντονα στοιχεία από τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα (CDI αρ. 23).

Ως προς το περιεχόμενο, συναντάμε τραγούδια έρρυθμα, συμποτικά (CDI αρ. 8, 16 17· CDIV αρ. 15) και αφηγηματικά (CDII αρ. 1, 27, 30), αισθηματικά (CDI αρ. 21· CDII αρ. 16, 19) και νυχτερινές πατινάδες (CDI αρ. 22), τραγούδια σε δίστιχα (CDIII αρ. 9, 25) και άλλα σε πολύστιχες παραλογές (CDII αρ. 1, 27, 30).

Μεγάλη ποικιλία υπάρχει στην πλοκή των μουσικών ήχων, διατονικών και χρωματικών της μαλακής και της σκληρής χρόας, γεγονός που φανερώνει τις σχέσεις συγγένειας με το θεωρητικό σύστημα της οκτωηχίας της ελληνικής μουσικής. Είναι γνωστό, άλλωστε, ότι η Κωνσταντινούπολη και η Σμύρνη κράτησαν ζωντανή την πολυηχία της ελληνικής αρχαιότητας, μέσα από την εκκλησιαστική και κοσμική μουσική, με τις βυζαντινές και μεταβυζαντινές μουσικές σχολές τους. Οι κλίμακες της ελληνικής λαϊκής μουσικής έκφρασης χαρακτηρίζονται τροπικές, καθώς συνδέονται με τους μουσικούς τρόπους της αρχαίας Ελλάδας, τους ήχους της βυζαντινής εκκλησιαστικής

μουσικής και τα μακάμ (μουσικές κλίμακες) των ανατολικών μουσικών συστημάτων. Οι λαϊκοί πρακτικοί οργανοπαίκτες και τραγουδιστές, μέσα στη συνέχεια που παρουσιάζει ο μουσικός πολιτισμός, χρησιμοποιούν τουρκικούς ή αραβικούς όρους για τις κλίμακες, τους μουσικούς δρόμους.

Απλοί και σύνθετοι ρυθμικοί πόδες, από τετράσημοι μέχρι και εννεάσημοι –και μάλιστα σε διαφορετικές εκδοχές– συνθέτουν το μωσαϊκό της ρυθμοποιίας. Η μουσική και ορχηστική παράδοση των νησιών παρουσιάζει: ρυθμικούς πόδες των 4 χρόνων, αργούς για τα καθιστικά και τις νυκτωδίες, σύντομους για τα συρτά, τους μπάλους, τους δετούς και τα κασάπικα· (CDI αρ. 14, 23· CDII αρ. 11, 30, 31· CDIII αρ. 7, 18) των 5 χρόνων για τους σκοπούς των ιπποδρομιών και το χορό των μαχαιριών· των 6 δακτυλικών χρόνων για τον τσάμικο χορό και για τα επιθαλάμια άσματα, μακρινή απήχηση των βυζαντινών άκτων και επευφημιών που ήταν παλαιότερη παράδοση του λαού της Κωνσταντινούπολης· των 7 χρόνων για τα συρτά τύπου καλαματιανού και τα αργά αντικρυστά· των 9 χρόνων για τους καρσιλαμάδες και τα ζεϊμπέκικα (CDI αρ. 14, 23· CDII αρ. 11).

Μουσική κομπανία σε εξόδιο ακολουθία στην Αγιάσο.

Μουσικά ιδιώματα και τοπικά χαρακτηριστικά

Τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου είναι αρκετά μεγάλα σε έκταση ώστε να διαθέτουν δικό τους, το καθένα, μουσικό και ποιητικό χαρακτήρα, διαφορετικό από εκείνο των άλλων νησιών του Αρχιπελάγους. Ωστόσο, ανήκουν σε διαφορετική φυλετική και γλωσσική κατηγορία. Αιολείς οι Μυτιληνιοί και εν μέρει οι Σαμιώτες, Ίωνες οι Χιώτες. Τη γλωσσική διαφορά ακολουθεί και διαφορετική γλωσσική προσωδία, που εκφράζεται με διαφοροποίηση στη μουσική και το χορό.

Κοινό γνώρισμα των κατοίκων τους είναι η αγάπη προς τη μουσική και την ποίηση, η ευχέρεια στην αρμογή του στίχου και της μελωδίας και το πάθος για το γλέντι και το χορό. Το μεγαλύτερο μουσικό και ορχηστικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα γαμήλια άσματα και οι γαμήλιοι σκοποί από τον "κύκλο της ζωής". Εντούτοις, άσματα που άλλοτε πλαισιώνουν μια πράξη και λειτουργούν οργανικά ή τελετουργικά, και άλλοτε αποτελούν τα ίδια την πράξη και παρουσιάζουν λειτουργίες, οι οποίες εντάσσονται στη συνολική λειτουργία της πράξης, όλα αυτά παραμένουν ζωντανά ακόμη στη μνήμη των πληροφορητών. Δεν πρέπει, όμως, να συνδέονται με την ολοκληρωμένη μουσική και ορχηστική ταυτότητα της κάθε τοπικής κοινότητας, καθώς γνωρίζουμε ελάχιστα μέχρι σήμερα για τη μουσική και ορχηστική έκφραση των κατοίκων των νησιών αυτών, μέσα από τα άσματα και τους χορούς του "κύκλου της ζωής"και του "κύκλου του χρόνου".

Εκτός από τα λεσβιακά, τα χιώτικα και τα σαμιώτικα, διασώθηκαν στα νησιά αυτά μικρασιατικά τραγούδια και σκοποί. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά το τραγούδι *Το μωρό μου* από τη Λέσβο (CDI αρ.10), που τραγουδιόταν στην Κωνσταντινούπολη και την Προποντίδα, με τοπικά δίστιχα. Παλαιοί Μικρασιάτες μουσικοί ονόμαζαν *Αζιζιέ* ή *Τενεδιό συρτό* το *Μελισηνιό συρτό* κατά τους κατοίκους των νησιών (CDI αρ. 14). Ο γνωστός σκοπός *Της Σίνας*, επίσης, ταξιδεύει από τα αιολικά και ιωνικά παράλια στις Οινούσσες.

Η μουσικοχορευτική παράδοση της Λέσβου, ανταποκρινόμενη στον ατίθασο χαρακτήρα των Λεσβίων, περιλαμβάνει βαρείς χορούς, ζεϊμπέκικα και καρσιλαμάδες, και κατά κύριο λόγο, κασάπικα, συρτούς και μπάλλους.

Στη Λήμνο, τοπικοί σκοποί, όπως ο κεχαγιάδικος, το μπρος πίσω, το πάτημα (CDI αρ. 8), ο *Παναγιά χορός* και άλλοι, συνυπάρχουν με τα μουσικά μέλη που έφεραν πρόσφυγες από το Ρεΐς-Ντερέ (Μικρά Ασία) και την Κούταλη (Προποντίδα).

Συρτοί και μπάλο (CDII αρ.18, 19), αποκριάτικοι δετοί ή σταυρωτοί και διπλοί (CDII αρ.11, 12, 13, 16), ο καθαρά τοπικός τρίπατος των Νενήτων (CDII αρ. 24), όλοι σε ρυθμό δακτυλικών ποδών, με τα δευτερεύοντα σε συχνότητα χρήσης κασάπικα, καλαματιανά, πατητούς (CDII αρ. 31) και καρσιλαμάδες, αποτελούν το κύριο γνώρισμα της χιώτικης μουσικής παραγωγής, η οποία ανταποκρίνεται στον ήπιο και μαλακό χαρακτήρα των Χιωτών.

Τη συνέχεια της μουσικής δημιουργίας και πράξης μέσα στους αιώνες, από την αρχαιότητα έως τις ημέρες μας, αναδεικνύουν, επίσης, ενδεικτικά τα παρακάτω. Στα νησιά Λέσβο και Σάμο, μέχρι και σήμερα, η εκκλησιαστική τελετή της ευλογίας της θυσίας των ταύρων συνοδεύεται από τραγούδια και χορούς. Τη Μεγάλη Παρασκευή γυναίκες θρηνούν γύρω από τον Επιτάφιο, όπως μυρολογούν τους νεκρούς (CDII αρ. 8· CDIII αρ. 21· CDII αρ. 6). Μητέρες νανουρίζουν ακόμη τα μωρά τους (CDI αρ. 2· CDII αρ. 2,3) και ορισμένα παιδιά επικαλούνται, όπως παλαιότερα, τον ήλιο στα παιχνίδια τους. Στη Λήμνο, οι πρόσφυγες μεταφέρουν ιστορίες παλιές, για το νεκρό αδελφό, για τη Σούσα και για το Γιάννο με τη Μαριγώ, θέματα που απλώνονται από τα παράλια της Μικράς Ασίας στον ελλαδικό χώρο, στον ευρύτερο βαλκανικό και στην Κάτω Ιταλία. Στη Χίο ακούγεται συχνά της *Ωριάς το κάστρο* (CDII αρ. 17), στις Οινούσσες λόγια για της αγάπης το βοτάνι και το σκοπό της Σίνας. Στα Ψαρά ο επισκέπτης επιβιβάζεται στα καράβια, συμμαχητής με τους ντόπιους, για της Αττάλειας τα νερά (CDIV αρ. 27).

Μουσικά όργανα

Διάφορες εικονογραφικές πηγές, αλλά και γραπτές μαρτυρίες από την αρχαιότητα έως τους περιηγητές και τους συγγραφείς των αρχών του 20ού αιώνα –οπότε αρχίζει η συστηματικότερη έρευνα των μουσικών του Αιγαίου–αναδεικνύουν τη συνέχεια ως προς τη χρήση των μουσικών οργάνων.

Ο αυλός στις τρεις μορφές του –φλογέρα με ανοιχτό σωλήνα, μαντούρα με μονό γλωσσίδι και σουραύλι ή θιαμπόλι με τάπα– είναι το κύριο όργανο των βοσκών, μαζί με τον άσκαυλο, ο οποίος στη Χίο και τη Σάμο ονομάζεται τσαμπούνα. (CDII αρ. 29, 32) Στα δύο ενωμένα καλάμια της τσαμπούνας ξαναβρίσκουμε το διπλό αυλό της αρχαιότητας, με ανάλογη τεχνική παιξίματος: στο ένα καλάμι παίζεται η μελωδία και στο άλλο συνηχεί η τονική του τετραχόρδου. Η φλογέρα, που έχει αντικατασταθεί πια από το κλαρίνο και το ζουρνά. Η τρίχορδη λύρα (CDIII αρ. 14· CDIV αρ. 5, 9), η πολίτικη, παραλλαγές της οποίας αποτελούν όλα τα είδη λύρας που συναντάμε στα νησιά και

Η κεφαλή του μπράτσου του μπουζουκιού με τη φωτογραφία του ιδιοκτήτη του Νικόλαου Ι. Αμπουλού.

Ο Χαρίλαος Ρόδανος (βιολί), ο Ευστράτιος Ψείρας (σαντούρι), ο Σταύρος Ρόδανος (λαουτοκιθάρα), ο Ευριπίδης Ζαφειρίου (μπουζούκι) στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο.

Γλέντι στο καφενείο του Ιωάννη Λαλαδέλλη στην Αγιάσο.

στα παράλια του Αιγαίου πελάγους, και το "διολί" (βιολί) (CDI αρ. 6· CDII αρ. 26· CDIII αρ. 16-20· CDIV αρ. 8, 19), που παλαιότερα ήταν πολύχορδο με συμπαθητικές χορδές. Το σαντούρι, η πολύχορδος πυκτίς κατά συγκερασμένα ημίτονα. Το λαούτο, η αρχαιοελληνική και βυζαντινή μάγαδις. Οι διπλές χορδές του συμφωνούν κατά το «διά πασών», κουρδισμένο κατά πέμπτες. Χρησιμοποιείται συγχρόνως και ως όργανο συνοδείας, σε αντιστοιχία με τη μορφή των ισοκρατημάτων στην εκκλησιαστική μουσική. Το ούτι, μεσαιωνική κιθάρα χωρίς δεσμούς, με κούρδισμα κατά το «αμετάβολο σύστημα» της αρχαιότητας, χρησιμοποιείται ως όργανο μελωδίας.

Κομπανίες

Κυρίαρχο μελωδικό όργανο το βιολί, πρωτοστατεί στις μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις, όπου τη γνωστή λαϊκή κομπανία ή "τα όργανα" συνθέτουν το σαντούρι, η λαουτοκιθάρα, το κλαρίνο και αργότερα τα κρουστά.

Τσαμπούνα και τουμπάκι, ή λύρα με λαούτο και τουμπάκι, αποτελούν τη μορφή της παλαιάς ζυγιάς. Πρόκειται για μουσικά όργανα κατάλληλα για γλέντια σε ανοικτούς χώρους, χάρη στο οξύ ηχόχρωμα και το δυνατό τους ήχο. Η νεότερη ζυγιά είναι αυτή της λύρας ή του βιολιού με το λαούτο (CDII αρ. 23, 24).

Μια μορφή κομπανίας, όμοια με εκείνη της στεριανής Ελλάδας, απαντά στα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου και αποτελείται από κλαρίνο, βιολί, σαντούρι, λαουτοκιθάρα και κρουστά (CDII αρ. 25).

Η σπάνια χρήση ταμπουρά και κανονακίου επιτρέπει στο ούτι να κατέχει την εξέχουσα θέση στα μουσικά όργανα και στο ρεπερτόριο, το οποίο επηρεάζεται άμεσα από τα κοντινά μικρασιατικά παράλια. Μια ομάδα από παραδοσιακά μεμβρανόφωνα, όπως τα πήλινα τουμπάκια και ιδιόφωνα, όπως τα χάλκινα ζίλια, τα ξύλινα κουταλάκια και τα γυάλινα ποτηράκια, που τα χτυπούν μεταξύ τους ή τα τρίβουν με ένα κομπολόι, συνοδεύουν ρυθμικά τα μουσικά ιδιώματα κάθε περιοχής.

Για τα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες, αναφέρουμε ότι ήταν όμοια με αυτά των γειτονικών περιοχών της Μικράς Ασίας. Χρησιμοποιούνταν σε ειδικές περιστάσεις και για ειδικούς σκοπούς, κρουόμενα είτε μόνα τους είτε εν χορώ, διαφορετικά κάθε φορά, ανάλογα με τις μουσικές ανάγκες.

Ευστράτιος Ρόδανος (τρόμπα-κορνέτα).

Μουσικοί από την Αγιάσο: Δημήτριος Αγρίτης (ντα-ουλάκι), Ευστράτιος Παπάνης (ευφώνιο), Ευστράτιος Αλτιπαρμάκης (τρομπόνι), Αριστείδης Αρβανιτέλλης (ζουρνάς), Ευστράτιος Ψείρας (σαντούρι), Σταύρος Ρόδανος (λαουτοκιθάρα), Μιχαήλ Μουτζουρέλλης (κλαρίνο), Χαρίλαος Ρόδανος (βιολί).

Η λατέρνα συντέλεσε αποφασιστικά στην ομοιόμορφη διάδοση μουσικών σκοπών σε όλα τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, γεφυρώνοντας τη λαϊκή με την αστική μουσική παράδοση. Ανάλογο ρόλο έπαιξε, μετά τη δεκαετία του 1920, και ο φωνόγραφος, που, σε αρκετές περιπτώσεις, έφθασε να υποκαταστήσει τη ζωντανή λαϊκή ορχήστρα.

Φυσερά

Ιδιαίτερη μορφή λαϊκής κομπανίας αποτέλεσαν τα "φυσερά" στη Λέσβο: το βιολί, το σαντούρι, η λαουτοκιθάρα και το κλαρίνο, μαζί με τα χάλκινα πνευστά, κορνέτα, τρομπόνι, μπάσο, ευφώνιο κ.ά. Στα παλαιότερα μουσικά ιδιώματα της Λέσβου, η χρήση αυτών των οργάνων έρχεται από τις στρατιωτικές μουσικές μπάντες της Στρατιάς του Αρχιπελάγους. Περνούν στα ελληνικά εδάφη από τους αρχιμουσικούς και οργανοπαίχτες, οι οποίοι τα εντάσσουν γρήγορα και πλήρως στη διασκέδαση.

Ιωάννης Σουσαμλής ή Κακούργος (σαντούρι).

Τα "φυσερά" αίγησαν κατά την περίοδο της Γερμανικής κατοχής, κατόπιν διαταγής του Γερμανού στρατιωτικού διοικητή της Λέσβου, δίνοντας τη θέση τους στα "ψιλά" λεγόμενα όργανα, τα "σαντουρόβιολα".

Σημαντικοί μουσικοί

ΛΕΣΒΟΣ Αναφέρουμε τις σπουδαίες μουσικές οικογένειες των Ρόδανων ή Άννες και των Σουσαμλήδων από την Αγιάσο, τον Παναγιώτη Πράτσο (βιολί, μαντολίνο), που διετέλεσε και πρόεδρος του Αναγνωστηρίου, το Στρατή Ψύρρα (σαντούρι), το μικρασιάτη Τάσο Κουλούρη (βιολί), τον τραγουδιστή Στρατή Ράλλη από το Μεσότοπο, τους Μεγακλή και Παναγιώτη Βερβέρη (σαντούρι και κιθάρα) από την Πλαγιά, γνωστούς στην περιφέρεια Πλωμαρίου ως Τουρκογιάννηδες, το Γεώργιο Χατζέλη ή Βέβα (σαντούρι) από το Ακράσι, το Χρήστο Παπανικολάου (κιθάρα) από τα Βασιλικά, το Νικόλαο Καλαϊτζή ή Μπινταγιάλα (σαντούρι) από το Μεσότοπο, την οικογένεια Κυριάκογλου από την Κάπη, τις οικογένειες των Παντελέληδων και των Γανωσήδων από το Μεγαλοχώρι, το Δημήτρη Στεργιανό ή Μπουρλή (σαντούρι) από την Πλαγιά, το Δημήτρη Κοφτερό (σαντούρι) από το Νεοχώρι, τον Αναστάσιο Θεοδοσίου ή Φαφάκο (κλαρίνο) από τα Παράκοιλα, τους αδελφούς Παντελίδη από το Σκουτάρο, την τραγουδίστρια Βασιλική Μαλακέλη από την Αγιάσο.

ΛΗΜΝΟΣ Αθανάσιος Κοτσιναδέλλης (λύρα), Δημήτριος Χατζηχαραλάμπους (βιολί) και οι τραγουδιστές Θανάσης Αναστασίου και Σωτήρης Μαυράκης.

ΧΙΟΣ Αναφέρουμε το Μανόλη Φωτεινό (κλαρίνο), το Λευτέρη Νερατζή ή Πολίτη (ούτι) από τη Σπαρτούντα, το Δημήτριο Πούπαλο (τραγούδι και λαούτο), το Γεώργιο Πούπαλο (βιολί), το Βασίλειο Ελευθερίου (κλαρίνο), το Γιαννίρη Κώστα (ούτι-τραγούδι), τους Σωτήριο Λουλούδη (σαντούρι), Λεωνίδα Λουλούδη (βιολί), Μιχάλη Νεαμονιτάκη (κλαρίνο) και Νικήτα Μαδρά (βιολί) από τη Βολισσό και τις τραγουδίστριες Ευαγγελία Σαραντηνούδη και Μαριάνθη Αλμυρούδη.

ΟΙΝΟΥΣΣΕΣ Γίνεται μνεία στους δύο ερασιτέχνες τραγουδιστές του νησιού, τον Παντελή Έρωτα και το Δημητρό Κομνηνάρη.

ΣΑΜΟΣ Παρουσιάζει μακρύ κατάλογο με τους Μανώλη Λεβισιανό (τσαμπούνα) από το Άνω Βαθύ, την Κομπανία των Καλτάκηδων (Κωνσταντίνος Καλτάκης: βιολί, Απόστολος (σαντούρι), Αλέξης (τρομπόνι και κλαρίνο), η πρώτη γενιά, και Πανάνες (σαντούρι), Γιάννης (βιολί) και Ευάγγελος (μαντόλα και αργότερα βιολί, η δεύτερη), τον Ευριπίδη Λερίου (τρομπέτα και τρομπόνι) και τον Κωνσταντίνο Τσελεπιδάκη ή Κωνσταντό (βιολοντσέλο και τραγούδι) από τους Μυτιληνιούς, το Χριστόδουλο Αθανασίου (βιολοντσέλο, τραγούδι, κιθάρα), το Νικόλαο Σάρδη (σαντούρι, ακορντεόν) και το Σαμιωτάκη, (Κώστα Ρούκουνα).

ΙΚΑΡΙΑ Αναφέρουμε τους Θανάση Λεριάδη (βιολί) και Δημήτρη Λεριάδη (λαούτο) από το Καρκινάγρι, το Νίκο Καραγιαννάκη ή Μικέ (βιολί) και τον Κώστα Καραγιαννάκη (κιθάρα) από τις Ράχες.

ΦΟΥΡΝΟΙ Νίκος Αμοργιανός (βιολί), Θεόδωρος Μαρούδας (λαούτο) και η τραγουδίστρια Θάλεια Σπανού.

Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης

Ορχηστική παράδοση

Ο γεωγραφικός χώρος του Αιγαίου, περιοχή συνύπαρξης πολιτισμικών στοιχείων Ανατολής και Δύσης, χωρίζεται σε επιμέρους γεωγραφικές ενότητες, οι οποίες, ανάλογα με τις επιδράσεις που έχουν δεχθεί, αλλά και σε σχέση με το τοπικό τους ιδίωμα, έχουν αναπτύξει ένα συγκεκριμένο πλέγμα μουσικο-χορευτικών παραδόσεων. Πρόκειται, ωστόσο, για παραδόσεις που, παρά τις τοπικές τους ιδιαιτερότητες, παρουσιάζουν συγγενικούς ή και αλληλοκαλυπτόμενους χορευτικούς, ρυθμικούς και μελωδικούς τύπους. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις πολιτισμικές ζώνες στο νησιωτικό Αιγαίο. Στην πρώτη, εντάσσονται στα νησιά του Θρακικού πελάγους και του Βορειοανατολικού Αιγαίου, όπου παρατηρείται έκδηλη η επίδραση της Ανατολής· η δεύτερη, αφορά τα Δωδεκάνησα, τις Κυκλάδες και την Κρήτη, τα οποία φέρουν έκδηλα τις επιδράσεις της Δύσης· η τρίτη, περιλαμβάνει τις Βόρειες Σποράδες, τα νησιά του Αργοσαρωνικού και την Εύβοια, με ορατές τις επιδράσεις από τη γειτνίαση με τη χερσαία Ελλάδα, καθώς και τη μείξη στοιχείων γηγενών, μικρασιατικών και αρβανίτικων καταβολών. Οπωσδήποτε, κατά τη διάρκεια των αιώνων, υπήρξαν μεταξύ των νησιών αμοιβαίες επαφές, διεισδύσεις και εκ νέου εποικίσεις ύστερα από περιόδους ερήμωσης ή έντονων ιστορικών γεγονότων. Παρά ταύτα, διατηρήθηκαν τα ιδιαίτερα μουσικο-χορευτικά γνωρίσματα των διαφόρων νησιωτικών περιοχών, τα οποία οδήγησαν στη διαμόρφωση

Χορευτική παράσταση του Αναγνωστηρίου Αγιάσου.

Χορευτική ομάδα του Αναγνωστηρίου Αγιάσου στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο.

της νεότερης χορευτικής πραγματικότητας, που χαρακτηρίζεται από τη σύζευξη στοιχείων γηγενών, της Ανατολής και της Δύσης.

Χοροί

Οι χοροί των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου φέρουν τη σφραγίδα από τη γειτνίαση με τα Μικρασιατικά παράλια της χερσονήσου της Ερυθραίας, της Αιολίας και της Προποντίδας. Ταυτοχρόνως, διακρίνουμε ποικίλες τοπικές χορευτικές υφολογικές ιδιαιτερότητες. Κοινό χαρακτηριστικό, με εξαίρεση τη Λήμνο, αποτελεί το χορευτικό σχήμα και η χορευτική διάταξη στους τοπικούς συρτούς, τα οποία διαφέρουν από το σύνηθες κυκλικό σχήμα και την ομαδική-πολυπληθή συμμετοχή των χορευτών που συναντάται στα υπόλοιπα αιγαιοπελαγίτικα νησιά. Ο συρτός χορός χορεύεται από ζευγάρι χορευτών, που κρατιούνται με μαντίλι και χορεύουν αντικριστά σε μια νοητή κυκλική δεξιόστροφη ή αριστερόστροφη τροχιά· κίνηση πανομοιότυπη με αυτή που συναντάται στα Μικρασιατικά παράλια, καθώς και στην Κύπρο. Γενικά, οι χοροί των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου, εκτός από τους κατά εθιμική περίπτωση ενταγμένους στο αντίστοιχο τοπικό χορευτικό ρεπερτόριο, είναι αντικριστοί ή ζευγαρωτοί, και βασίζονται σε τετράσημους, επτάσημους και εννεάσημους ρυθμικούς πόδες.

ΛΕΣΒΟΣ Η λαϊκή χορευτική παράδοση της Λέσβου, με έντονο τοπικό χρώμα και επιρροές από τα Μικρασιατικά παράλια και ιδιαιτέρως το Αδραμύτι, το Αϊβαλί και τη Σμύρνη, χρησιμοποιεί κυρίως τετράσημους ρυθμικούς πόδες για να αποδώσει τις ποικίλες μελωδίες του *συρτού* χορού, του *μπάλου*, της *χασαπιάς* ή *χασάπικου* ή *μαζωμένου* ή *μαζωχτού* ή *πηδηχτού* ή *ανεγκασ΄κού* ή *ρούσ΄κου* ή *γκάιντας* (μεταγενέστερη ονομασία· ο χορός παλαιότερα χορευόταν κυρίως από άνδρες), καθώς και τοπικών χορών ενταγμένων κατά περίπτωση στις διάφορες εθιμικές περιστάσεις, όπως π.χ. το γυναικείο γαμήλιο χορό τύπου «στα τρία» *νυφ(ι)κάτο* ή *νυφ΄ κάτο* ή *σταυρωτό* (Λισβόρι) και τους μιμικούς αποκριάτικους χορούς *αράπ* ή *αράπ΄ς* ή *αράπ΄κους*, *ντούρου-ντούρου* ή *γέρος*, *κουκιά* ή *κ΄τσιά* κ.ά. Παράλληλα, χρησιμοποιούνται πεντάσημοι ρυθμικοί πόδες για την απόδοση τοπικών χορών, όπως π.χ. του αποκριάτικου ανδρικού χορού τα *μαχαίρια* ή *κιόρογλου* (Μεσότοπος), ή το *σαλβάρι του κιόρογλου* (περιοχή Πλωμαρίου) ή *τζάμ΄κου* (Αγιάσος) και του ανδρικού χορού *ατ-χαβασί* ή *σκοπού των αλόγων* ή *σκοπού των ιπποδρομιών* (Αγία Παρασκευή), καθώς και της βασικής μελωδίας του τραγουδιού του παλαιού αποκριάτικου ανδρικού εθίμου της *τράτας* (Μανταμάδος). Επίσης, χρησιμοποιούνται επτάσημοι ρυθμικοί πόδες για τους αντίστοιχους *επτάσημους συρτούς χορούς*, οι οποίοι χορεύονταν κυρίως από γυναίκες. Υπάρχουν μαρτυρίες και για τη χρήση εξάσημου ρυθμικού πόδα, βάσει του οποίου χορευόταν τα παλαιότερα χρόνια ο στεριανός τσάμικος, ως χορός αυτοσχεδιασμού του πρωτοχορευτή. Τέλος, συναντάμε εννεάσημους ρυθμικούς πόδες, σε όλες τις πιθανές υποδιαιρέσεις, για τις ποικίλες μορφές του *καρσιλαμά* και τις αντίστοιχες του *ζεϊμπέκικου* χορού, είτε σε μονήρη (βαρύ ζεμπέκικο) είτε σε αντικριστή/ζευγαρωτή μορφή (βαρύ ή πεταχτό).

Χορός της συντεχνίας των μανάβηδων στην Αγιάσο.

Το χορευτικό ρεπερτόριο της Λέσβου εμφανίζει ιδιότυπη πολυπλοκότητα, η οποία προκύπτει από τις διαφορετικές ερμηνευτικές μουσικοχορευτικές παραλλαγές, ιδιαιτέρως του εννεάσημου ρυθμού, των ποικίλων επιδράσεων, καθώς και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και της υφολογίας που εμφανίζει κάθε επιμέρους περιοχή. Ωστόσο, σε όλες τις περιοχές του νησιού, συναντάται ένα βασικό και κοινό ρεπερτόριο, το οποίο ακολουθείται ιεραρχικά σε όλες τις χορευτικές περιστάσεις. Το ρεπερτόριο αυτό περιλαμβάνει πάντοτε τους χορούς *συρτό, μπάλο, καρσιλαμά* (με τοπικές κινητικές αποκλίσεις και ιδιαιτερότητες) και *ζεϊμπέκικο* (με τοπικές κινητικές αποκλίσεις και ιδιαιτερότητες) και περιστασιακά ή συμπληρωματικά τον *επτάσημο συρτό* (ιδιαίτερα όταν η παρέα έχει και γυναίκες), ο οποίος στην περιοχή της Αγιάσου χορεύεται αντικριστά από ζευγάρι χορευτών ως καρσιλαμάς, το *μαζωχτό,* και σπανιότατα το *τσιφτ(ε)-τέλι.*[1] Η δημοφιλέστερη μελωδία του νησιού είναι *Τα ξύλα* (Αγιάσος) (CDI αρ. 6) ή *κιούρτικο* (Πλωμάρι) ή *ταμπάνια* (Αγιάσος και Μεσότοπος). Πρόκειται για οργανικό σκοπό, ο οποίος αρχικά αποτελούσε μορφή πατινάδας ή εμβατηρίου, συνδεόμενος με την κατασκευή του πρώτου ατμοκίνητου ελαιοτριβείου της Αγιάσου. Τις τελευταίες δεκαετίες χορεύεται ως *συρτός χορός* με μορφολογικές αποκλίσεις από περιοχή σε περιοχή.

Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι στη μουσικοχορευτική παράδοση του νησιού κυριαρχούν το αντικριστό ή ζευγαρωτό χορευτικό σχήμα και οι εννεάσημοι ρυθμικοί πόδες. Οι ανδρικοί εννεάσημοι καρσιλαμάδες εμφανίζουν συνάφειες με ορισμένες μορφές αντικριστών ζεϊμπέκικων, που συναντώνται στα Μικρασιατικά παράλια και στην ενδοχώρα της Καππαδοκίας, σηματοδοτώντας την πιθανή κοινή καταγωγή τους. Στις τοπικές κοινωνίες της Λέσβου ο καρσιλαμάς συχνά αντιδιαστέλλεται από τις αντικριστές φόρμες του ζεϊμπέκικου χορού, με τις οποίες διατηρεί μορφολογικές ομοιότητες και συνάφειες. Οι παραπάνω κοινότητες ονομάζουν *καρσιλαμάδες* γενικά τους εννεάσημους (ανεξαρτήτως της ρυθμικής τους υποδιαίρεσης) αντικριστούς χορούς, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από γρηγορότερη χρονική αγωγή και *ζεϊμπέκικα,* όσους έχουν αργή χρονική αγωγή και ορισμένες φορές πολύ αργή, εμφανιζόμενοι ως μονήρεις ανδρικοί χοροί. Οι γυναικείοι ή μεικτοί εννεάσημοι καρσιλαμάδες συγκροτούν χωριστή κατηγορία και αποτελούν μετεξελίξιμες μορφές αρχαϊκών γονιμικών χορών, άποψη που τεκμηριώνεται και από την παρουσία τους στο χορευτικό ρεπερτόριο του κοσμικού μέρους του γάμου.

Τα εννεάσημα ρυθμικά σχήματα (ρυθμικοί πόδες) δεν αποτελούν δάνειο από την Ανατολή. Πρόκειται για αρχαιοελληνική κληρονομιά: μετεξελίξιμη μορφή του δοχμιακού στίχου, ποιητικού μέτρου ευρύτατα χρησιμοποιούμενου σε χορικά μέρη τραγωδιών του Αισχύλου και του Ευριπίδη, καθώς και στις προγενέστερες στιχουργικές φόρμες των Αιολέων λυρικών ποιητών, όπως της Σαπφούς και του Αλκαίου και μεταγενέστερα του Πινδάρου. Επίσης, η λέξη "καρσί" έχει πιθανόν προέλευση αρχαιοελληνική· κατά μια εκδοχή προκύπτει από την παραφθορά της λέξης *εγκάρσιος (εγ-κάρσιος/κάρσιος/καρσί),* η οποία σημαίνει λοξός, πλάγιος, σταυρωτός και ανταποκρίνεται τόσο στη διάταξη των χορευτών, όσο και στις χρησιμοποιούμενες κατευθύνσεις των χορευτών κατά την κίνηση στο χώρο (βλ. και Ησύχιος: *κάρσιον-πλάγιον,* και πρβλ. Σταματάκου, λήμμα *εγ-κάρσιος,* σ. 297).

ΛΗΜΝΟΣ Η Λήμνος, παλαιότερα νησί κυρίως κτηνοτροφικό, παρουσιάζει ιδιόμορφο μουσικο-χορευτικό ρεπερτόριο, το οποίο διατηρεί ως προς τα υφολογικά χαρακτηριστικά του στοιχεία που προσομοιάζουν με αυτά της χερσαίας Ελλάδας, με προσμείξεις από το προσφυγικό στοιχείο που κατοίκησε συγκεκριμένα χωριά μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922. Χαρακτηριστικό στοιχείο στο ύφος του χορού είναι οι μεγάλες, πληθωρικές και βαριές χορευτικές κινήσεις, τόσο των ανδρών, όσο και των γυναικών, οι οποίες απέχουν κατά πολύ από τις αντίστοιχες των άλλων νησιών του Αιγαίου.

Από τους βασικότερους χορούς του νησιού είναι ο *κεχαγιάδικος* ή *κιαχαγιάδικος* ή *κι'αγιάδικος,* κυρίως ανδρικός χορός, ελεύθερης χορογραφικής δομής, ο οποίος χορεύεται στη σχηματική διάταξη του κλειστού κύκλου χωρίς λαβή, μοιάζει με το θεσσαλικό χορό τύπου "μπεράτι", είναι μεγάλης χρονικής διάρκειας και αναφέρεται σε επτάσημο ρυθμικό πόδα. Η ετυμολογία της λέξης παραπέμπει στους "κιχαγιάδες" ή "κι'αγιάδες", κατηγορία ανθρώπων με την ιδιοτυπία των οικονόμων ή φροντιστών στη δούλεψη των Τούρκων αφεντάδων και αργότερα των τσιφλικάδων του νησιού. Άλλοι τοπικοί χοροί είναι ο μεικτός συρτός (σε τετράσημο ρυθμικό πόδα) *μπρος-πίσω* ή *τσιμαντριανά κορίτσια* (CDIV αρ. 10), προσωνυμίες που προέρχονται, αφενός από τη χρήση του χώρου, και αφετέρου από το θεματικό περιεχόμενο του συνοδευτικού τραγουδιού. Σε τετράσημο ρυθμικό πόδα αποδίδονται επίσης και οι χοροί *στο πατ'μα* (CDIV αρ. 8), κυρίως ανδρικός

1 Η έρευνα εντόπισε το χορό τσιφτ(ε)-τέλι στην περιοχή της Άγρας, όπου οι μαρτυρίες τον αναφέρουν ως «σπάνια» συναντώμενο, και στην περιοχή του Μεσότοπου. Ο χορός χορεύονταν παλαιότερα στους καφενέδες από έναν άνδρα ή ζευγάρι ανδρών χορευτών, οι οποίοι, κρατώντας δύο ρακοπότηρα σε κάθε χέρι και κτυπώντας τα ρυθμικά, μιμούνταν τις κινήσεις του χορού της κοιλιάς.

Γαμήλια πατινάδα στο Δαφνώνα της Χίου. Από αριστερά: Κωνσταντίνος Κάμπουρας (βιολί) και Κωνσταντίνος Γιασεμής (βιολί), Στέφανος Νεσμονιτάκης (κλαρίνο), Κωστής Ρισκάκης (ούτι), Μανώλης (ακορντεόν), αρχές δεκαετίας 1950.

Γαμήλια πατινάδα στη Χίο. Από αριστερά: Κωστής Ρισκάκης (ούτι), Παντελής Γιαλούρης (ούτι), Κωστής Γιασεμής (βιολί), Δημήτρης Γιασεμής (σαντούρι), Γιώργης Γιασεμής (κλαρίνο).

Αναπαράσταση της Μόστρας (της νίκης των κατοίκων του χωριού κατά των πειρατών και ο απαγχονισμός των αιχμαλωτισθέντων) την Κυριακή της Τυροφάγου στα Θυμιανά της Χίου.

χορός, ο οποίος χορεύεται σε όλες τις εθιμικές περιστάσεις, ο *παναγιά χορός* ή *λιβίζικος*, μεικτός τοπικός οργανικός χορός από το χωριό Παναγιά –κατεξοχήν χωριό παλαιών και καλών μουσικών του νησιού–, ο οποίος αποτελεί διευρυμένη φόρμα χορού «στα τρία», ο *συμπεθερ'κάτος* (CDIV αρ. 9), αργός και βαρύς ανδρικός χορός τύπου «στα τρία» με τον οποίο τελειώνει το γαμήλιο γλέντι και ο τοπικός *μπάλος*, αντικριστός μεικτός χορός, ο οποίος χορεύεται από ζευγάρια χορευτών. Βασική θέση στο τοπικό χορευτικό ρεπερτόριο κατέχουν ο *ζεϊμπέκικος* χορός και ο *καρσιλαμάς* (CDIV αρ. 7). Οι αντιπροσωπευτικότεροι αντικριστοί εννεάσημοι είναι ο ανδρικός χορός *τσομπάνικος* ή *κατσιβέλικος* (CDIV αρ. 12) και ο μεταγενέστερος αντίστοιχος γυναικείος, το *Ελενάκι*. Συναντάμε επίσης απτάλικο ζεϊμπέκικο, που άλλοτε χορεύεται αντικριστά από ζευγάρι ή τετράδα ανδρών χορευτών και άλλοτε σε αργή χρονική αγωγή, από ένα χορευτή, ως μονήρης χορός αυτοσχεδιασμού.

ΧΙΟΣ Στη Χίο, εκτός από τους χορούς *καλαματιανό, συρτό* και *μπάλο*, καθώς και τους αμιγώς τοπικούς χορούς, συναντάμε χορούς κοινούς με αυτούς των Μικρασιατικών παραλίων. Χαρακτηριστικοί τοπικοί χοροί είναι ο αποκριάτικος *πυργούσικος* από το Πυργί (CDII αρ. 32), ο *τρίπατος νενητούσικος* από τα Νένητα (CDII αρ. 24), ο τραγουδιστός χωρίς συνοδεία μουσικών οργάνων *δετός* (CDII αρ. 16) ή *κωλοσυρτός* (Καλαμωτή) ή *σμιχτός* ή *διπλός* (Πυργί) που χορεύεται σε όλη τη Χίο με μικρές μορφικές αποκλίσεις από περιοχή σε περιοχή, ο *σιγανός και τρεχάτος*, ο αποκριάτικος ανδρικός μιμικο-σατυρικός χορός που εντάσσεται στο δρώμενο του *τσαλιμιού* στα Θυμιανά (αναπαράσταση της επίθεσης των κουρσάρων και της απώθησής τους από τους κατοίκους του χωριού) κ.ά. Οι ποικίλες μορφές του *καρσιλαμά* και του *ζεϊμπέκικου*, οι χοροί *χασάπικο, χασαποσέρβικο* καθώς και το *τσιφτ(ε)-τέλι* (CDII αρ. 31) αποδεικνύουν τη σχέση με την Ανατολή. Στην αργή χρονική αγωγή του τελευταίου είναι τονισμένη και η μελωδία *Αράπη σούστα* από τη Βολισσό, η οποία χορεύεται αντικριστά από ζευγάρι ανδρών χορευτών, με βαρύ ύφος. Παραλλαγή του *Αράπη σούστα* χορεύεται στο Μελανιός από άνδρες και γυναίκες με την ονομασία *πατητό*. Σε αντίθεση με το ανατολικό τμήμα του νησιού, στο οποίο είναι έκδηλη η επιρροή από το μικρασιατικό στοιχείο, στο βορειοδυτικό –και ιδιαίτερα στις περιοχές της Βολισσού, στο Μελανιός, στις Τρύπες και στα κοντινά χωριά –από το χορευτικό ρεπερτόριο απουσιάζουν γενικώς οι εννεάσημοι ρυθμικοί πόδες. Ο βασικότερος και πλέον διαδεδομένος χορός της Χίου είναι ο *συρτός*, ο οποίος χορεύεται ζευγαρωτά σε όλες τις περιστάσεις, από άνδρες και γυναίκες (CDII αρ. 19). Παλαιότερα συνηθιζόταν να χορεύουν το *συρτό* ζευγάρι ανδρών χορευτών, μορφή που συναντάται και στην Κύπρο. Γενικά, το *συρτό* χορό ακολουθεί ο *μπάλος* και σε ειδικές περιπτώσεις το *τσιφτετέλι*, σε χωριά όπως οι Τρύπες, το Άγιο Γάλας και το Μελανιός.

Συρτός χορός στο χωριό Παγώνδας της Σάμου.

Στο χορευτικό ρεπερτόριο της Χίου, ιδιαιτέρως σε αυτό που σχετίζεται με τις περιοχές που δέχτηκαν το μεγαλύτερο κύμα προσφύγων, υπάγονται και οι ποικίλες μορφές του *ζεϊμπέκικου* χορού και του *καρσιλαμά*. Το *ζεϊμπέκικο* αποτελεί τον κατεξοχήν ανδρικό χορό, ο οποίος στα γλέντια χορεύεται αρχικά από ένα χορευτή και στη συνέχεια από δεύτερο ή τρίτο που συνοδεύουν τον πρώτο. Οι πιο αγαπητές μελωδίες είναι ο *Μεμέτης*, το *Μπαμ*, το *Απτάλικο*, το *Αϊβαλιώτικο*, η *Πέργαμος* κ.ά.

Στους ελάχιστους ομαδικούς κυκλικούς χορούς που συναντώνται στη Χίο περιλαμβάνεται ο *επτάσημος συρτός* (*καλαματιανός*), που χορεύεται κυρίως από γυναίκες, ο *δετός* ή *σμιχτός* ή *διπλός*, και ο *χασαποσέρβικος* ή *σέρβικος*. Τα πολυάριθμα και μακροσκελή τραγούδια που συνοδεύουν το *δετό* χορό παρουσιάζουν ποικίλο θεματικό περιεχόμενο, το οποίο, είτε αναφέρεται σε κάποια ερωτική ιστορία, είτε υμνεί την ομορφιά, τα νιάτα και τον έρωτα, ή υπογραμμίζει τις δυσκολίες και τη ματαιότητα της επίγειας ζωής. Αξίζει να αναφερθεί πως τα παραδοσιακά χορευτικά στοιχεία, τα οποία διατηρήθηκαν και μεταφέρθηκαν –τουλάχιστον μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα– σε μία μάλλον πρωτογενή μορφή, τις δεκαετίες που ακολούθησαν προσαρμόστηκαν στα καινούρια κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας χορευτικής πραγματικότητας, η οποία δεν παρουσιάζει την τοπική ιδιοτυπία του παρελθόντος, αλλά συρρικνώνει το κατά περίσταση τοπικό χορευτικό ρεπερτόριο σε μια κοινή χρήση.

ΟΙΝΟΥΣΣΕΣ Οι αιγνουσιώτικοι χορευτικοί σκοποί αποτελούν, είτε συνδυασμό τραγουδιού με τη συνοδεία μουσικών οργάνων, είτε τραγούδισμα χωρίς οργανική συνοδεία, όπως για παράδειγμα ο *γυριστός*, ή ορισμένοι χοροί που εντάσσονται στο τελετουργικό μέρος του *γάμου*. Οι βασικότεροι χοροί είναι ο *συρτός* και ο *μπάλος*, οι οποίοι αποδίδονται με τετράσημους ρυθμικούς πόδες. Συναντάμε, επίσης, το *τσιφτετέλι* και χορούς σε εννεάσημους ρυθμικούς πόδες, όπως οι ποικίλες μορφές *καρσιλαμά* και *ζεϊμπέκικου* χορού. Επίσης, στο χορευτικό ρεπερτόριο εντάσσονται σκοποί σε επτάσημο ρυθμικό πόδα, οι οποίοι συνοδεύουν τον τοπικό συρτό των επτά χρόνων.

ΣΑΜΟΣ ΚΑΙ ΦΟΥΡΝΟΙ Οι πιο χαρακτηριστικοί ρυθμικοί πόδες για την όρχηση είναι οι τετράσημοι, βάσει των οποίων αποδίδονται ο τοπικός *συρτός*, η τοπική *σούστα* και ο δημοτικοφανής *Σαμιώτικος* με την προσωνυμία, από το ομώνυμο τραγούδι, *Στρώσε βάγια και λουλούδια*. Σε τετράσημο ρυθμικό πόδα αποδίδονται και οι μελωδίες του *Πολίτικου* συρτού και του *Σμυρνιού* ή *Νήτικου*, τις οποίες οι Σαμιώτες χορεύουν σε ζευγάρια συνήθως ανδρών και σπανίως μικτά (άνδρες - γυναίκες), κρατημένοι με μαντίλι. Πρόκειται για μορφή συρτού χορού ταυτόσημη με αυτή των άλλων νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου, όπου είναι προφανής η επίδραση από τα γειτονικά Μικρασιατικά παράλια. Ωστόσο, στην περίπτωση που ο συρτός χορός χορευτεί από ζευγάρι άνδρα - γυναίκας, ενδέχεται οι χορευτές, αφού έχουν χορέψει αρκετά κρατημένοι με μαντίλι, να "κόψουν" και να χορέψουν αντικριστά, χορευτική διαδικασία που ανταποκρίνεται περισσότερο προς αυτή των Κυκλάδων.

Οι Σαμιώτες, εκτός από το χορό μπάλο που ενδέχεται να χορέψουν ως συνέχεια του ζευγαρωτού συρτού, με την ίδια ονομασία, δηλαδή *μπάλο*, εννοούν ακόμη ένα χορό, ο οποίος χορεύεται μόνο από άνδρες με λαβή από τους ώμους και μοιάζει με γρήγορο χασάπικο ή "χασαπιά". Επίσης, υπάρχουν στη Σάμο και μελωδίες *συρτού χορού*, οι οποίες χορεύονται ομαδικά στον κύκλο με χορευτική διάταξη πανομοιότυπη προς αυτή που συναντάται στην περιοχή της Προποντίδας: το χορό "σέρνει" ένας άνδρας, ο επονομαζόμενος "κάβος", ακολουθεί μεγάλος αριθμός από γυναίκες και στο τέλος του κύκλου τοποθετείται πάλι άνδρας, ο οποίος "κρατά τα πέταλα". Τα παλαιότερα χρόνια, κατά την τέλεση του δημόσιου χορού στην πλατεία του χωριού ή στο καφενείο (στο γάμο), η συμμετοχή των γυναικών σε αυτόν τον τύπο συρτού χορού εξαρτιό-

ταν από τη διάθεση και τις προτιμήσεις του κάβου. Εκείνος, πριν αρχίσει ο χορός, προσκαλούσε όσες γυναίκες ήθελε, προτιμώντας τις συγγενείς του, αλλά οπωσδήποτε μεταξύ αυτών και την αγαπημένη του.

Παράλληλα, συναντάται ο *επτάσημος συρτός*, που σύμφωνα με μαρτυρίες άρχισε να χορεύεται στο νησί μετά την ένωση της Σάμου με την Ελλάδα. Η έλευση στο νησί σημαντικού αριθμού προσφύγων μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, αλλά και η μετακίνηση Σαμιωτών προς τα αστικά κέντρα των Μικρασιατικών παραλίων προς εύρεση εργασίας, διαφοροποίησε το τοπικό χορευτικό ρεπερτόριο, ενσωματώνοντας σε αυτό εννεάσημους ρυθμικούς πόδες, βάσει των οποίων αποδίδονται μέχρι σήμερα οι ποικίλες μορφές του *ζεϊμπέκικου χορού* και του *καρσιλαμά*. Ωστόσο, η μουσικοχορευτική παράδοση των Μικρασιατών προσφύγων φαίνεται ότι δεν έγινε εύκολα αποδεκτή, κάτι που υποστηρίζεται από το γεγονός ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα οι Σαμιώτες, ιδιαίτερα τις Απόκριες, μιμούνταν και σατίριζαν με ανάλογες κινήσεις τους πρόσφυγες χορευτές του *απτάλικου ζεϊμπέκικου*.

ΙΚΑΡΙΑ Οι συνηθέστεροι χοροί του νησιού είναι ο *συρτός*, ο *καλαματιανός* και το *ζεϊμπέκικο*. Ωστόσο, ο βασικότερος χορός του νησιού, ο οποίος χορεύεται με πάνδημη συμμετοχή σε όλες τις περιοχές και σε όλες τις εθιμικές και χορευτικές περιστάσεις, με μικρές μορφολογικές αποκλίσεις και διαφορετικές ονομασίες από περιοχή σε περιοχή, είναι ο *(ι)καριώτικος χορός* (CD3 αρ. 16-19). Σε αυτόν μπορούν να εκφραστούν ιδιαίτερα οι συμμετέχοντες, εφόσον τους δίνεται η δυνατότητα να αυτοσχεδιάσουν, όταν βρεθούν στη θέση του πρωτο-χορευτή. Καθοριστικό ρόλο παίζει η μουσική συνοδεία. Παλαιότερα, τα όργανα με τα οποία έπαιζαν τις ποικίλες μελωδίες του *(ι)καριώτικου χορού* ήταν η λύρα, με δευτερεύουσα την τσαμπουνοφυλάκα [(ι)καριώτικη τσαμπούνα]. Στις αρχές της δεκαετίας του 1940 κυριάρχησε η παρουσία του βιολιού με παράλληλη συμμετοχή της λύρας. Όργανο συνοδείας ήταν και παρέμεινε το λαούτο. Αρχικά, ο χορός χορευόταν με λαβή χιαστί και πιθανόν μόνο με τραγούδι, του οποίου έχουν διασωθεί αρκετά δίστιχα, με αποτέλεσμα οι χορευτικές κινήσεις να είναι πιο απλές και ήπιες. Όταν άρχισαν να συνοδεύουν το τραγούδι με τη λύρα και την τσαμπουνοφυλάκα και μεταγενέστερα το βιολί, ο χορός διαφοροποιήθηκε ως προς τη μορφή του. Οι χορευτές πιάστηκαν από τους ώμους, η υφολογική απόδοση του χορού ταυτίστηκε με ζωηρότερες κινήσεις, η μουσική συνοδεία έγινε αποκλειστικά οργανική και η φόρμα του χορού έγινε διμερής.

Διάφορες μορφές του χορού φέρουν ξεχωριστές ονομασίες και ταυτίστηκαν με τον ικαριώτικο. Ο *παλιός ικαριώτικος*, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1950, συνυπήρχε με τον *τσαμούρικο*, ο οποίος χορευόταν ιδιαίτερα στην περιοχή της Περαμαριάς μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, ενώ τα μεταγενέστερα χρόνια και μέχρι σήμερα χορεύεται περιστασιακά μόνο από τους ηλικιωμένους. Ο *περαμαρίτικος* είναι χορός και μελωδία που συναντάται μόνο στη περιφέρεια της Περαμαριάς. Τέλος, ο *ραχιώτικος* είναι χορός και μελωδία που συναντάται μόνο στην περιφέρεια των Ραχών (CDIII αρ. 20) και εκτελείται όπως και ο *περαμαρίτικος*.

Το πρώτο μέρος του *(ι)καριώτικου* αποτελεί μορφή χορού τύπου «στα τρία»· το δεύτερο μέρος, που αποτελεί πολυπλοκότερη παραλλαγή του πρώτου μέρους, προσιδιάζει με το χορευτικό μοτίβο δωδεκανησιακής σούστας. Ο κάβος, δηλαδή ο κύκλος του χορού, είναι ανοικτός και τηρείται μέχρι σήμερα το πέρασμα όλων των χορευτών από το κεφάλι του. Εξαιτίας αυτού, ο χορός είναι μεγάλης διάρκειας και χαρακτηρίζεται από τους ντόπιους ως «λεβέντικος», «υπερήφανος» και «ασίκικος». Σύμφωνα με σύγχρονες μαρτυρίες, «*...ο (ι)καριώτικος χορός είναι θέμα στιγμής... Μπορείς να δείξεις το χορό σε οποιονδήποτε άλλο, αλλά η χορευτική απόδοση και πιστότητα στα παραδοσιακά δεδομένα εξαρτάται από τις καταβολές βάσει των οποίων μπορεί να φανεί η αξία του χορού... Αξιοσημείωτο είναι ότι τα καλοκαίρια έρχονται στην Ικαρία νέοι από την Αμερική, που οι παππούδες τους μεγάλωσαν εκεί, και ενώ δεν μιλούν Ελληνικά χορεύουν τον (ι)καριώτικο χορό... Είναι πιο βαθιά ριζωμένος ο χορός και από την ίδια τη γλώσσα...*».

Βασιλική Κ. Τυροβολά

Ρεμπέτικο και δυτικό ρεπερτόριο

Χώροι όπου γεννιέται το αιγαιοπελαγίτικο ρεμπέτικο είναι οι ταβέρνες, οι μεγάλοι καφενέδες στα λιμάνια των μεγάλων πόλεων, τα καφέ-αμάν. «*Εκεί παίζουν, τρώνε καλά φαγητά και χορεύουν αλά Φράγκα, αλά Γκρέκα, αλά Τούρκα...*», όπως παρατηρεί ήδη από το 1702 ο Tournefort. Αυτή η συνάντηση της Ανατολής και της

Το πρώτο ρεμπέτικο μουσικό σύνολο στην Αγιάσο: Ελευθέριος Καλέλλης (τρίχορδο μπουζούκι), Βασίλειος Βαγιάνας (κιθάρα).

Δύσης στο χώρο του Βορειοανατολικού Αιγαίου βρήκε στο ρεμπέτικο μιαν από τις αντιπροσωπευτικότερες εκφράσεις της. Η μακραίωνη μουσική παράδοση του Αιγαίου πέρασε μέσα από τα φίλτρα της ιταλικές, γαλλικές, ρουμάνικες, σέρβικες, τουρκικές, περσικές, αρμενικές και γύφτικες επιδράσεις που συναντιούνταν στα λιμάνια του. Παλιές αιγαιοπελαγίτικες μπαλάντες έσμειξαν με ιταλικές καντσονέτες, γαλλικές μελωδίες του συρμού, ρουμάνικες χόρες, σέρβικους σκοπούς και τουρκικά σαρκιά. Το αποτέλεσμα αυτό, ιδιαίτερα εύγλωττο, αποτυπώθηκε στα αυλάκια των δίσκων του γραμμοφώνου. Το ρεμπέτικο συνταίριαξε όλα αυτά σε μια μουσική που εντάχθηκε σε αυτήν και μορφοποίησε την αιγαιοπελαγίτικη μουσική παράδοση προκειμένου να τη συνεχίσει αρμονικά. Πρόκειται για μουσική που βασίζεται στη μελωδική και ποιητική δομή του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, ενώ παράλληλα συνδυάζει με τρόπο τολμηρό και φαντασία την αρμονική γλώσσα της Δύσης και τη γοητεία της Ανατολής.

Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης

Τραγούδια και σκοποί σε δίσκους 78 στροφών

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα τραγούδια που έγιναν γνωστά στα νησιά μέσω των δίσκων γραμμοφώνου και ενσωματώθηκαν στο τοπικό ρεπερτόριο, ενώ λησμονήθηκαν στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο. Οι δίσκοι αυτοί, κατά κάποιον τρόπο, κατέγραφαν και αναπαρήγαγαν το ηχητικό περιβάλλον της εποχής.

Στην παρούσα συλλογή περιλαμβάνονται σπάνια τραγούδια που ηχογραφήθηκαν σε δίσκους 78 στροφών, ως εισαγωγή στην ενότητα κάθε περιοχής, καθώς αποτελούν παλαιές μαρτυρίες της τοπικής μουσικής παράδοσης και άρα, πηγές σημαντικού πληροφοριακού υλικού.

Η εφεύρεση του φωνόγραφου, μεταξύ άλλων, επιφέρει πολλές ανατροπές στο χώρο της μουσικής. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά το γεγονός ότι ο κόσμος μπορούσε πλέον να διασκεδάζει χωρίς μουσικούς, ενώ, από την άλλη μεριά, τρίτοι επιλέγουν πια για τον ακροατή τα σχετικά ακροάματα.

Ηχογραφήσεις ελληνικού ενδιαφέροντος στις 78 στροφές παρουσιάζονται από το 1896 έως το 1960. Πρόκειται για πολυάριθμες καταγραφές παντός είδους, από τις οποίες εκατοντάδες εκπροσωπούν θαυμάσια την ελληνική μουσική παράδοση. Όσον αφορά τις πληροφορίες που μας παραδίδονται, στους παλιούς πρωτότυπους δίσκους αναγράφονται μόνο οι βασικοί συντελεστές. Λίγα, μάλιστα, επιπλέον στοιχεία και συμπεράσματα προκύπτουν από τη "συλλεκτική σκαπάνη".

Όσον αφορά τη χωροχρονική προέλευση των τραγουδιών, σπανίως και ύστερα από ενδελεχή έρευνα μπορεί να διατυπωθεί με βεβαιότητα ότι μια μελωδία "γεννήθηκε" πριν από αιώνες σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο και εξακολουθεί να υπάρχει σχεδόν αναλλοίωτη εκεί μέχρι σήμερα. Τα περισσότερα τραγούδια και οι σκοποί συναντώνται σε διάφορες παραλλαγές, σε ευρύτερες περιοχές.

ΛΕΣΒΟΣ Το τραγούδι με τον τίτλο *Νέο Μυτιληνιό Ζεϊμπέκικο* ηχογραφήθηκε στη Νέα Υόρκη από το οργανικό τρίο του Ι. Κυριακάτη, πιθανότατα το 1924. Παίζουν οι μουσικοί: Ιωάννης Κυριακάτης (βιολί), Φ. Κερφαλλάς (λαούτο) και Ν. Ζαχαράκης (τσέμπαλο) (CDI αρ. 1).

ΛΗΜΝΟΣ Η ηχογράφηση σχετίζεται κατά μεγάλη πιθανότητα με την τοπική παράδοση. Έγινε το 1920 στη Νέα Υόρκη και τραγουδά η περίφημη Πελοποννήσια τραγουδίστρια Βασιλική Αντωνοπούλου (κυρία Κούλα). Στο βιολί τη συνοδεύει ο Σαμιώτης Διονύσιος Πόγγης. Το κομμάτι αυτό συναντάται επίσης σε αρκετές οργανικές εκτελέσεις, με το χαρακτηρισμό *Λημνέικος χορός* ή *Λημνέικο συρτό*. Υπάρχει, επίσης, άλλη μία εκδοχή με λόγια, που ερμηνεύεται από τη Ρόζα Εσκενάζη και φέρει τον τίτλο *Τα κορίτσια της Ασίας* (CDIV αρ. 1).

ΧΙΟΣ Το τραγούδι *Κάτω στο γιαλό* είναι πολύ γνωστό μέχρι σήμερα και συνηθίζεται σε πολλές περιοχές της Ελλάδας. Η ηχογράφηση που συμπεριλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση έγινε το 1930 στην Αθήνα με ερμηνευτή το Σμυρνιό Βαγγέλη Σωφρονίου. Τον συνοδεύουν δύο βιολιστές, εκ των οποίων ο ένας ερμηνεύει με τρόπο που μιμείται τη χιώτικη τσαμπούνα (CDII αρ. 1).

ΣΑΜΟΣ Η καταγραφή μπορεί να χαρακτηρισθεί τοπική. Το *Νυφιάτικο Σάμου* ηχογραφήθηκε το 1929 στη Νέα Υόρκη με ερμηνευτή το Σαμιώτη Χαρίλαο Πυρρή ή Περρή. Ο τραγουδιστής συνοδεύεται από τον κλαρινίστα Αντώνη Σακελλαρίου από την Αράχωβα και το Λούη Ρασσιά στο σαντούρι (CDIII αρ. 1).

ΙΚΑΡΙΑ Ο *Καριώτικος χορός Σάμου,* όπως αναγράφεται στην ετικέτα του δίσκου, ηχογραφήθηκε το 1919 στη Νέα Υόρκη με την ορχήστρα των αδελφών Αντωνίου (κλαρίνο, σαντούρι). Οι Αντωνίου κατάγονταν από τη Σάμο. Όταν έγινε η ηχογράφηση πρέπει να ήταν άνω των 50 ετών, όπως φαίνεται σε σχετική φωτογραφία. Τούτο συνηγορεί για τη μεγάλη σχέση με το τοπικό σαμιώτικο ύφος και, ως συνέπεια, η καταγραφή μας συνδέει με παραδόσεις του 19ου αιώνα (CDIII αρ. 11).

Ηλίας Μπαρούνης

Η μουσική έρευνα στο Βορειοανατολικό Αιγαίο

Το 1605, ο Γάλλος διπλωμάτης Jean de Contaut Biron εντυπωσιάζεται από τους χορούς και τα μουσικά όργανα της Χίου. Ο Γάλλος Hubert Pernot και ο Γερμανός Paul Kretschmer επισκέπτονται στις αρχές του 20ού αιώνα τη Χίο και τη Λέσβο αντίστοιχα, και μαζί με τις γλωσσολογικές τους έρευνες καταγράφουν έναν αρκετά μεγάλο αριθμό δημωδών ασμάτων.

Ωστόσο, το δημοσιευμένο μουσικό υλικό που αφορά τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου προέρχεται από λίγες μουσικές καταγραφές, κυρίως του 19ου αιώνα, καθώς και επιλεκτικές δημοσιεύσεις μουσικών κομματιών από σύγχρονες επιτόπιες έρευνες. Πρωτεύουσα θέση κατέχουν μουσικές καταγραφές σε βυζαντινή παρασημαντική, λιγοστές σε ευρωπαϊκή μουσική σημειογραφία και ελάχιστες με αντιστοιχία και των δύο συστημάτων μουσικής γραφής.

Το υπάρχον ανέκδοτο και πρωτογενές μουσικό υλικό των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες: το συστηματικό, που αποτελεί προϊόν συνειδητής και οργανωμένης έρευνας· και το ασυστηματοποίητο, το οποίο εναπόκειται σε ιδιωτικά κυρίως αρχεία, ως προϊόν τυχαίων ή περιστασιακών μαγνητογραφήσεων, ηχογραφήσεων ή επιτόπιων καταγραφών. Στα αρχεία αυτά περιλαμβάνεται μουσικό υλικό με δημοτικά τραγούδια, οργανικούς σκοπούς και άσματα από ομίλους ανδρών και γυναικών.

Μουσικές συλλογές και αρχεία

Φωνογραφικούς κυλίνδρους με τραγούδια από τη Λέσβο έχει πιθανόν ηχογραφήσει ο Γερμανός γλωσσολόγος Paul Kretschmer, στα τέλη 19ου - αρχές 20ού αιώνα. Η πρώτη συλλογή τραγουδιών αναφέρεται στο έτος 1866 και αφορά τη βόρεια Λέσβο. Ο δημοδιδάσκαλος Σπυρίδων Αναγνώστου (1862-1916) στα *Λεσβιακά,* καταγράφει κάλαντα της Πρωτοχρονιάς και των Θεοφανείων, χελιδονίσματα που τραγουδούσαν τα παιδιά την Κυριακή των Βαΐων, το μυρολόι «του Χριστού» που ψαλλόταν τη Μεγάλη Παρασκευή στον Επιτάφιο, νανουρίσματα, τραγούδια του γάμου (μασούρια) και τραγούδια του αντίγαμου, καταλόγια ή μυρολόγια και «άσματα ποικίλα», όπως *Ο Γιαννακός, Η Σούσα* κ.ά.

Ο φιλόλογος, ιστορικός και λαογράφος Χρήστος Παρασκευαΐδης (1869-1937) καταγράφει τραγούδια του γάμου και το καταλόγι της Παναγίας (*Η παλαιά Αγία Παρασκευή Λέσβου,* έκδ. 1936).

Στο μουσικό περιοδικό *Φόρμιξ* έχουν δημοσιευθεί 20 τραγούδια από τον Παναγιώτη Νικήτα σε βυζαντινή μουσική παρασημαντική. Μερικά από τα τραγούδια αυτά έχουν συμπεριληφθεί στο βιβλίο του *Λεσβιακό Μηνολόγιο* (επανέκδοση Δελτίου Λεσβιακών Μελετών, αρ. 1, Μυτιλήνη 1953) και ένα από αυτά φιλοξενείται στο βιβλίο *Μελωδίαι Δημωδών Ασμάτων και Χορών των Ελλήνων Ποντίων* του Οδ. Λαμψίδη, με το χαρακτηρισμό *Πρωτοχρονιάτικο άσμα Μυτιλήνης* (έκδ. Επιτροπής Ποντιακών Μελετών/*Περιοδικόν Αρχείον Πόντου,* Παράρτημα 9, Αθήνα 1977).

Τραγούδια και έθιμα, από τη γέννηση έως τον αντίγαμο, έχει καταγράψει η Φρόσω Ζούρου στη λαογραφική μελέτη *Ο γάμος στη Βόρεια Λέσβο* (έκδ. 1974).

Στο δίτομο έργο του Πάνου Κοντέλλη *Ο κόσμος ο μικρός,* στη συλλογή του Δημ. Γρ. Βερναρδάκη *Τα τραγούδια της Λέσβου,* στις ανέκδοτες συλλογές των Ε. Τούμπα από τη Βρίσα (1856), Σταύρου Καρυδώνη (1900), Προδρόμου Αναγνώστου και Π. Νικήτα (1933), στο σατιρικό περιοδικό του Στρατή Παπανικόλα, *Τρίβολος,* στο βιβλίο του Γιώργου Γιαννουλέλλη *Πλωμάρι Λέσβου* και σε όλα σχεδόν τα τοπικά περιοδικά, υπάρχουν άφθονες καταγραφές τραγουδιών της Λέσβου.

Από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, υπό την επιμέλεια του Νίκου Διονυσόπουλου, κυκλοφόρησε η συλλογή *Λέσβος Αιολίς Τραγούδια και χοροί της Λέσβου* (Αθήνα 1997).

Από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, υπό την επιμέλεια του Σωτήρη Χτούρη, κυκλοφόρησε η συλλογή *Μουσικά σταυροδρόμια στο Αιγαίο. Λέσβος (19ος-20ός αιώνας)* (Αθήνα 2000).

Ο Γάλλος Hubert Pernot το 1903 στο Παρίσι εκδίδει συλλογή δημοτικών τραγουδιών από τη Χίο, ύστερα από καταγραφή 114 δημοτικών μελωδιών, που πραγματοποιεί σε δύο περιόδους τα καλοκαίρια του 1898 και του 1899. Η συγκεκριμένη συλλογή είναι από τις λίγες που διασώζουν και τη μουσική των ασμάτων. «Αυτά τα κείμενα δεν πρέπει να θεωρηθούν φωνητικά ντοκουμέντα αυστηρώς ακριβή», λέει ο ίδιος ο Pernot. Ο σύγχρονος ερευνητής μουσικός θα μπορούσε να τα διορθώσει, μελετώντας τους φωνογραφικούς κυλίνδρους του, οι οποίοι από τότε μένουν αναξιοποίητοι. Στον πρόλογό του, ο Pernot υποθέτει ότι κάποια μέρα η εργασία του θα χρησιμεύσει «σ' εκείνους

Hubert Pernot (1870-1946).

Σίμων Καράς (1903-1999).

που θα συγκροτήσουν την έκδοση ενός μεθοδικού corpus των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών» (με στίχους και μουσική).

Ο Επαμεινώνδας Σταματιάδης, το 1887, στον πέμπτο τόμο του συγγράμματός του *Σαμιακά,* δημοσιεύει 41 μελωδίες, σαμιακές κατά τη δήλωση του συγγραφέα, καταγραμμένες δηλαδή στη Σάμο, που αφορούν τραγούδια του γάμου, νανουρίσματα, παιδικά, μυρολόγια, σατιρικά, εθιμικά και χορευτικά.

Ενδιαφέρουσα είναι και η μουσική καταγραφή του Γεωργίου Παχτίκου *Ἄσμα δημῶδες τῆς αἰώρας ἀδόμενον ἐν Μυτιληνοῖς τῆς Σάμου* (1912).

Ενδεικτική είναι η δημοσίευση επτά μελωδιών από το Σταύρο Καρακάση, οι οποίες αποτελούν προϊόντα επιτόπιας έρευνάς του στο νησί (1966) και συνοδεύονται από σύντομα σχόλια για τα χαρακτηριστικά κάθε τραγουδιού.

Από το ασυστηματοποίητο μουσικό υλικό, ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ηχοταινία με τυχαίες ιδιωτικές ηχογραφήσεις από συμμετοχές του λαϊκού οργανοπαίκτη Μανόλη Τσελεπιδάκη σε πανηγύρια της Σάμου.

Επίσης, αποσπάσματα από Μυρολόγια της Παναγιάς από τα νησιά του Βορειοανατολι-

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ

Ἀθῆναι τῇ 22-8-1957

Π ρ ὸ ς
Τὰς Δημοτικὰς καὶ Κοινοτικὰς Ἀρχὰς
τῶν Νήσων τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου.

Ὁ ἐπιφέρων τὸ παρὸν Κίμων Καρᾶς, διατελεῖ ἐν διατεταγμένῃ ὑπηρεσίᾳ, ἀρχόμενος ἀπτόει πρὸς περισυλλογὴν Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, ἐφ' ὃ παρακαλοῦμεν ὅπως τοῦ παράσχεθῇ πᾶσα δυνατὴ συνδρομὴ καὶ διευκόλυνσις πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς του.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

Κ. ΠΡΑΤΣΟΣ

Συστατική επιστολή προς τις κοινοτικές αρχές των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου για τη διευκόλυνση του έργου του Σίμωνος Καρά, 1957.

κού Αιγαίου έχει συμπεριλάβει ο Bertrand Bouvier στο βιβλίο του *Le Mirologue de la Vierge* (Rome, Institut Suisse de Rome, 1976).

Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής του Σίμωνος Καρά

Α) Στο χειρόγραφο μουσικό αρχείο Δημωδών Ασμάτων από όλα σχεδόν τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας, το οποίο έχει συγκροτήσει κατά τις μουσικολαογραφικές αποστολές του ο Σίμων Καράς, η ενότητα Νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου περιλαμβάνει 1.188 μουσικά μέλη:

Ν. ΛΕΣΒΟΥ: 225 μουσικά μέλη (η καταγραφή έγινε από 28 Σεπτεμβρίου 1953 έως 12 Οκτωβρίου 1953).
Ν. ΛΗΜΝΟΥ: 25 μουσικά μέλη (η καταγραφή έγινε από 10 έως 28 Αυγούστου 1970).
Ν. ΧΙΟΥ: 244 μουσικά μέλη (η καταγραφή έγινε από 15 Αυγούστου 1953 έως 26 Σεπτεμβρίου 1953).
Ν. ΣΑΜΟΥ: 185 μουσικά μέλη (Α΄ Τόμος) & 171 μουσικά μέλη (Β΄ Τόμος) (η καταγραφή έγινε από 27 Αυγούστου 1957 έως 16 Σεπτεμβρίου 1957).
Ν. ΙΚΑΡΙΑΣ: 308 μουσικά μέλη (η καταγραφή έγινε από 9 Σεπτεμβρίου 1960 έως χ.χρ.).

Β) Στο μουσικό αρχείο των επιτόπιων μουσικών καταγραφών και ηχογραφήσεων, η ενότητα Νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, περιλαμβάνει 1.034 ηχογραφημένα μουσικά μέλη:
Ν. ΛΕΣΒΟΥ: 251 μουσικά μέλη σε 21 ηχοταινίες
(81 τραγούδια με οργανική συνοδεία, 163 οργανικά, 7 φωνητικά. Οι ηχογραφήσεις πραγματοποιήθηκαν από το 1964 έως το 1974).
Ν. ΛΗΜΝΟΥ: 284 μουσικά μέλη σε 17 ηχοταινίες
(41 τραγούδια με οργανική συνοδεία, 96 οργανικά, 147 φωνητικά. Οι ηχογραφήσεις πραγματοποιήθηκαν το 1970).
Ν. ΧΙΟΥ: 199 μουσικά μέλη σε 17 ηχοταινίες
(79 τραγούδια με οργανική συνοδεία, 47 οργανικά, 73 φωνητικά. Οι ηχογραφήσεις πραγματοποιήθηκαν από το 1961 έως το 1974).
Ν. ΣΑΜΟΥ: 103 μουσικά μέλη σε 16 ηχοταινίες
(23 τραγούδια με οργανική συνοδεία, 13 οργανικά, 67 φωνητικά. Δεν βρέθηκαν πληροφορίες για το πότε έγιναν οι ηχογραφήσεις).
Ν. ΙΚΑΡΙΑΣ: 197 μουσικά μέλη σε 21 ηχοταινίες
(19 τραγούδια με οργανική συνοδεία, 72 οργανικά, 106 φωνητικά. Οι ηχογραφήσεις πραγματοποιήθηκαν από το 1962 έως το 1977).

Γ) Επίσης, μεγάλος αριθμός τραγουδιών από τα νησιά αυτά του Βορειοανατολικού Αιγαίου έχει συμπεριληφθεί στο μουσικό αρχείο των εκτελέσεων τραγουδιών από τη χορωδία και ορχήστρα του συλλόγου, που παρουσιάστηκαν στην τακτική ραδιοφωνική

Η Χορωδία του Αναγνωστηρίου Αγιάσου με τον πρόεδρό της Πάνο Πράτσο (βιολί).

Η Χορωδία του Αναγνωστηρίου και μουσικοί σε πρόβα πριν από ηχογράφηση του Σίμωνα Καρά.

εκπομπή της ΕΡΑ «Ελληνικοί Αντίλαλοι», η οποία μεταδιδόταν από το 1957 έως το 1960. Βρέθηκαν ηχογραφημένα 84 μουσικά μέλη σε σύνολο 135 ηχοταινιών: από το Ν. Λέσβου 26 μουσικά μέλη, από το Ν. Λήμνου 4 μουσικά μέλη, από το Ν. Χίου 17 μουσικά μέλη, από το Ν. Σάμου 25 μουσικά μέλη, από το Ν. Ικαρίας 12 μουσικά μέλη.

Ακαδημία Αθηνών

Αξιόλογη έρευνα και καταγραφή τραγουδιών και λαογραφικής ύλης έχει κάνει ο Σταύρος Καρακάσης, που επισκέφθηκε τη Λέσβο το 1963. Η συγκέντρωση του υλικού έγινε στις κωμοπόλεις Αγιάσο, Πλωμάρι, Πλαγιά, Μεγάλο Χωριό, Συκαμιά, Στύψη, Πέτρα, Μόλυβο, Καλλονή, Αρίσβη, Αγία Παρασκευή. Έγιναν 317 ηχογραφήσεις από τις οποίες: α) οι 292 περιλαμβάνουν χορούς και τραγούδια και έχουν καταχωρηθεί στο βιβλίο μουσικής ύλης αρ. 7910-8192 (α΄-ι΄) του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών· β) 6 ηχογραφήσεις έχουν καταχωρηθεί στο βιβλίο ξένης ηχογραφημένης ύλης αρ. 144-149· και γ) 9 ηχογραφήσεις βρίσκονται στο βιβλίο ηχογραφημένης ύλης αρ. 245-246 (Λ.Α. 2765). Από τις προαναφερόμενες ηχογραφήσεις, οι 292 περιλαμβάνουν χορούς και τραγούδια που αφορούν τις εξής κατηγορίες: γαμήλια, ερωτικά, αποκριάτικα, λατρευτικά, κάλαντα, της κούνιας, του κλήδωνα, νανουρίσματα, μυρολόγια, δίστιχα σατιρικά και άσεμνα. Ακόμη, περιλαμβάνονται παραλλαγές κλέφτικων τραγουδιών της ηπειρωτικής Ελλάδας και σκοποί και τραγούδια της γειτονικής Μικράς Ασίας.
Ο Σταύρος Καρακάσης επισκέφθηκε τη Χίο το 1962 και συγκέντρωσε τραγούδια από τα Μεστά, το Πυργί, τα Φυτά και την Καλιμασιά.
Το Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (ΚΕΕΛ) κατέχει δύο συλλογές τραγουδιών που αφορούν συστηματικό υλικό από τη Σάμο. Η πρώτη (1964) προέρχεται από επιτόπια έρευνα του Στέφανου Ήμελλου (ταινίες 811-817) και περιλαμβάνει υλικό 77 τραγουδιών από τα χωριά Χώρα, Μαυρατζίοι και Μυτιληνιοί της Σάμου, καθώς και τραγούδια προσφύγων από την Αγία Παρασκευή, τον Τσεσμέ, τα Βουρλά και τα Ντομάτια της Μικράς Ασίας. Η δεύτερη (1966) έχει καταρτιστεί από το Σταύρο Καρακάση (ταινίες 1049-1062), ως προϊόν επιτόπιας έρευνάς του, και περιλαμβάνει υλικό 134 τραγουδιών από τα χωριά Βαθύ, Πάνδροσο, Μαρατζίοι, Κουμαραδαίοι,

Η μπάντα του ομίλου Αρίων με μαέστρο το Στέφανο Ξύνδα, Μυτιλήνη.

Παγώνδας, Καρλόβασι και Πλάτανος. Στον τόμο *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, με δημοσιεύματα του ΚΕΕΛ, συναντάμε τα παρακάτω τραγούδια:

Ποιος μου τού 'πε άσχημου...: Στύψη Λέσβου (Στ. Καρακάσης, 1963)
Της Ρωμιοπούλας: Καλιμασιά Χίου (Στ. Καρακάσης, 1962)
Έρως Χριστιανού και Εβραιοπούλας: Μεστά Χίου (Στ. Καρακάσης, 1962)
Του κυρ Βοριά: Φυτά Χίου (Στ. Καρακάσης, 1962)
Σαρανταπέντε λεμονιές: Χίος (*Νεοελληνικά Ανάλεκτα Α΄*, σελ. 101, αρ. 40, έκδ. 1870)
Κάτω στο Μαρουλόκαμπο: Μεστά Χίου (Στ. Καρακάσης, 1962)
Έλα, ύπνε, πάρε μού το...: Πυργί Χίου (Στ. Καρακάσης, 1962)

Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Το 1955, μέλη και συνεργάτες του ΚΜΣ επισκέπτονται τη Χίο και ηχογραφούν στο Πυργί όμιλο ανδρών και γυναικών σε 10 τραγούδια της περιοχής, με τσαμπούνα και τουμπί.

Το 1967, ο Ελληνοαμερικανός εθνοχορολόγος Τεντ Πετρίδης (1928-1988) ήρθε στην Αθήνα με υποτροφία του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, με σκοπό να μελετήσει τον ελληνικό χορό στην πηγή του. Ανάμεσα στη δεκαετία 1970-1980 επισκέπτεται τη Λέσβο και ηχογραφεί στην Αγιάσο 23 τραγούδια και σκοπούς με τη συνδρομή μελών του Αναγνωστηρίου. Την ίδια περίοδο επισκέπτεται και τη Χίο και ηχογραφεί 3 σκοπούς στο Πυργί και 12 τραγούδια και χορούς στον Άη Γιώργη Συκούση.

Το 1980, ο Μάρκος Δραγούμης επισκέπτεται και πάλι το Πυργί και ηχογραφεί 16 τραγούδια και 2 οργανικούς σκοπούς με το βιολιστή Γιάννη Κοτατή.

Το 1989, στην παραλία του Νεοχωρίου Λέσβου, ηχογραφούνται 10 τραγούδια από το Μάρκο Δραγούμη για λογαριασμό του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου.

Το 2006, οι Φίλοι του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου Μέλπως Μερλιέ εκδίδουν το βιβλίο *Δημοτικές μελωδίες από τη Χίο* του Hubert Pernot, σε νέα γραφή, απλουστευμένη, και με πολλές διορθώσεις τυπογραφικών και άλλων λαθών, κυρίως ως προς το μέτρο.

Μουσικό Αρχείο της Ελληνικής Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης

Αξιόλογο και σπάνιο ηχογραφημένο μουσικό υλικό περιλαμβάνεται στο αρχείο της Ελληνικής Ραδιοφωνίας. Σπουδαίοι ιεροψάλτες, που έλκουν την καταγωγή από τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, έχουν ηχογραφηθεί. Ονομαστοί λαϊκοί πρακτικοί οργανοπαίκτες με τις κομπανίες τους έχουν καταθέσει ανεκτίμητα μουσικά ακροάματα. Εξαιρετικό ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζουν τα ηχογραφήματα που έγιναν στα νησιά με το συνεργείο εξωτερικών ηχογραφήσεων της ΕΡΤ, υπό την επιμέλεια της Φεβρωνίας Ρεβύνθη, καθώς και η σειρά των ραδιοφωνικών εκπομπών με τον τίτλο «Λαϊκοί Πρακτικοί Οργανοπαίκτες», που επιμελούνταν και παρουσίαζε ο Γιώργος Παπαδάκης.

Στο αρχείο της Ελληνικής Τηλεόρασης, επίσης, βρίσκονται ντοκιμαντέρ με πλούσιο λαογραφικό και μουσικοχορευτικό υλικό από τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, τα οποία έχουν επιμεληθεί κυρίως η Δόμνα Σαμίου και ο Νέστορας Μάτσας.

Αναγνωστήριο Αγιάσου «Η Ανάπτυξη»

Το Αναγνωστήριο γεννήθηκε το 1894. Ο Σίμων Καράς αναφέρει σε σχετικό σημείωμά του: «...δε μπορούμε παρά να προβάλωμε τη δράση του παλαιμάχου Αναγνωστηρίου της Αγιάσου, που, κάτω από την ενθουσιώδη ηγεσία του Παναγιώτη Πράτσου, συγκεντρώνει και αρχειοθετεί σε μουσικά κείμενα και ταινίες, τη μουσική παράδοση του τόπου, φωτεινό παράδειγμα προς μίμηση, για την εποχή μας» (*Τραγούδια Μυτιλήνης και Χίου*, δίσκος βινυλίου, ΣΔΕΜ 110). Πλούσιο ηχητικό υλικό από τη μουσική παράδοση της Αγιάσου έχει ηχογραφηθεί, με πρωτοβουλία του Πάνου Πράτσου, με τους Στρατή Ψύρα (σαντούρι), Σταύρο Ρόδανο (τραγούδι και λαουτοκιθάρα), Στρατή Ράλη (τραγούδι) και τη χορωδία του Αναγνωστηρίου. Οι ηχογραφήσεις αυτές σώζονται στο Αρχείο του Αναγνωστηρίου, μαζί με το υπόλοιπο λαογραφικό και φωτογραφικό υλικό.

Μουσικοί και χορευτές στην Αγιάσο.

Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών

Το αρχειακό ηχητικό υλικό προέρχεται από επιτόπιες μουσικο-λαογραφικές αποστολές που πραγματοποίησαν μέλη και συνεργάτες του κατά τα έτη 1984-2006 σε νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου και στον ηπειρωτικό γεωγραφικό χώρο. Πρόκειται για ανέκδοτο μουσικό υλικό συνολικού χρόνου περίπου 250 ωρών. Μεγάλος αριθμός εντύπων βιβλίων και παρτιτούρων που αφορούν το λαϊκό μουσικό πολιτισμό των περιοχών αυτών έχει ταξινομηθεί στην ενότητα Βόρειο και Ανατολικό Αιγαίο.

Στην πολιτισμική και μουσικο-ορχηστική αυτή ενότητα περιλαμβάνονται και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος τα οποία σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάνης παρέμειναν στην Τουρκία. Στο έντυπο μουσικό αρχείο του ΚΑΛΜΕ βρίσκονται 2 τραγούδια από την Ίμβρο τα οποία έχουν δημοσιευθεί στο *Περιοδικό του Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως* (τομ. Η΄) και ένα τραγούδι που έχει δημοσιευθεί στο Παράρτημα της *Εκκλησιαστικής Αλήθειας* (1902). Επίσης άλλα τέσσερα τραγούδια που δημοσιεύθηκαν στο *Περιοδικό του Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως* (τομ. Θ΄), τα οποία όμως δεν τραγουδιούνται αποκλειστικά στην Ίμβρο. Ένα τέτοιο τραγούδι από την Ίμβρο συμπεριλήφθηκε στην έκδοση δίσκου ακτίνας υπό το τίτλο «Από τον Πουνέντη» Τραγούδια του Αιγαίου Πελάγους. Πρόκειται για έναν καρσιλαμά υπό το χαρακτηρισμό *Σκοπός των αγέρηδων*, το οποίο καταγράφηκε στην Παλλήνη της Αττικής το καλοκαίρι του 1994 από πλανόδιο πωλητή βοτάνων, ο οποίος ήλκε την καταγωγή του από την Ίμβρο.

Πρόσφατα το μουσικό αρχείο εμπλουτίστηκε με συλλογή τραγουδιών από την Τένεδο αλλά ο αριθμός των ασμάτων είναι αρκετά μικρός.

Το 2002, με αφορμή τη συμπλήρωση 80 χρόνων από την έλευση προσφύγων Μικρασιατικής καταγωγής στον ελλαδικό χώρο και την ίδρυση των πρώτων προσφυγικών συνοικισμών, το ΚΑΛΜΕ έδωσε στο κοινό μια σημαντική αφιερωματική έκδοση, αποτέλεσμα της καταγραφής και μελέτης μουσικού και λαογραφικού υλικού, το οποίο μας παρέδωσαν πρόσφυγες από το χωριό Ρεΐς-Ντερέ της Μικράς Ασίας. Πρόκειται για: α) δίσκο ακτίνας (15 ανέκδοτα τραγούδια) με τίτλο «Ρεΐς-Ντερέ» με τραγούδια των προσφύγων του Ρεΐς-Ντερέ της Ερυθραίας Μικράς Ασίας από την οικογένεια Σωτηρίου Μαυράκη· β) βιβλίο και ένθετο δίσκο ακτίνας με τίτλο «Δημώδη Άσματα Ρεΐς-Ντερέ». Πρόκειται για δημοσίευση όλου του υλικού της μουσικής και λαογραφικής καταγραφής, τα κείμενα των τραγουδιών, τις παρτιτούρες τους σε ευρωπαϊκή και βυζαντινή μουσική σημειογραφία, καθώς και μαρτυρίες προσφύγων πρώτης γενεάς. Το βιβλίο συνοδεύεται από δεύτερο δίσκο ακτίνα, με συνεντεύξεις αυτοπτών μαρτύρων του μικρασιατικού ξεριζωμού, που ζουν σήμερα στη Λήμνο, καθώς και τραγούδια από τον κύκλο της ζωής και του χρόνου (νανουρίσματα, ταχταρίσματα, κάλαντα κ.ά.).

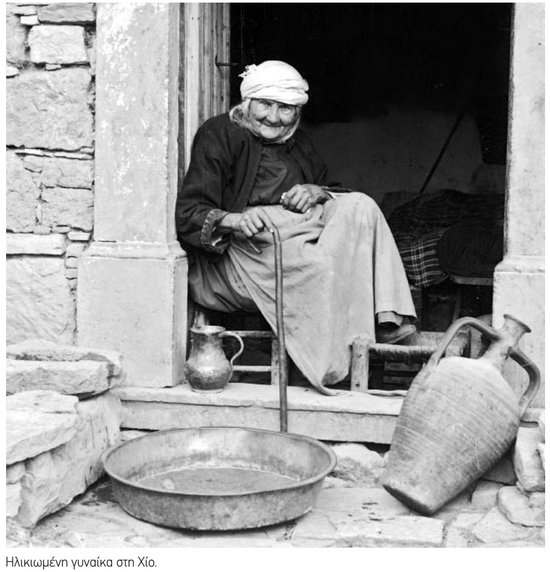

Ηλικιωμένη γυναίκα στη Χίο.

Μουσική κομπανία κατά την περιφορά των εικόνων στη γιορτή της Μεταμόρφωσης, Αγιάσος

Τα νησιά και τα τραγούδια τους

Στην περιοχή του Αιγαίου πελάγους μπορούμε να διακρίνουμε δύο ευρείες πολιτισμικές ζώνες: η πρώτη, συγκροτείται από τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, όπου είναι πιο έκδηλα τα ίχνη της Ανατολής· και η άλλη, απαρτίζεται από τα υπόλοιπα νησιά, στα οποία συχνότατα συναντάμε την επίδραση της Δύσης. Λέσβος, Λήμνος, Άγιος Ευστράτιος, Χίος, Οινούσσες, Ψαρά: νησιά "εξωστρεφή", που επηρεάστηκαν από τη γειτνίαση με τα Μικρασιατικά παράλια της Αιολίας και της Ιωνίας, καθώς και τις σχέσεις τους με την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Παράλληλα, διατήρησαν στενή επαφή με τη Δύση. Αντιθέτως, τα "εσωστρεφή" Σάμος, Ικαρία και Φούρνοι αναδεικνύουν πολύ εντονότερα την αυτάρκεια και την αυτοτέλειά τους.

Τα τραγούδια της παρούσας συλλογής μπορούμε να τα κατατάξουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες: στα αργά (του τραπεζιού, της παρέας, της τάβλας) και στα γοργά (οδοιπορικά, στάσιμα, χορευτικά).

Ανάλογα με τη θεματολογία τους, τα διακρίνουμε σε τραγούδια του κύκλου της ζωής και του χρόνου. Επιπλέον, διακρίνουμε επιμέρους ομάδες, όπως ιστορικά, παραλογές, της αγάπης, του γάμου, επαινετικά, ονειροκριτικά και παιδιές, πατινάδες, αγυρτικά, εαρινά, αποκριάτικα, αποχαιρετιστήρια, της ξενιτιάς, νανουρίσματα, ταχταρίσματα, του Κάτω Κόσμου και του Χάρου.

Στην ποιητική έκφραση του λαού κυριαρχεί συχνότατα το δίστιχο, χαρακτηριστικό δείγμα του ευρύτερου αιγαιοπελαγίτικου χώρου. Έκδηλη είναι η παρουσία του ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου στίχου.

Η προσεκτική παρατήρηση των τραγουδιών της συλλογής μας καταδεικνύει ότι κάθε περιοχή, εκτός των ιδιαίτερων επιτόπιων ασμάτων (που αναφέρονται στα εγχώρια πράγματα και γεγονότα), είναι κάτοχος και άλλων επείσακτων ασμάτων γενικότερης σημασίας, καθώς είναι βέβαιο ότι έγιναν πολλές μετατοπίσεις και μεταφορές μελών και ποιημάτων απανταχού της γης.

Συμπεριλάβαμε στη συλλογή το τραγούδι *Δώδεκα χρονών* κορίτσι (CDII αρ. 24) λόγω του εξαιρετικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει. Το τραγούδι αυτό συναντάται με την ίδια σχεδόν ποιητική μορφή, αλλά με διαφορετικές μελωδικές εκδοχές, παρά τη γεωγραφική εγγύτητα και στις τρεις περιοχές του Βορειοανατολικού Αιγαίου (καθώς και αλλού στον ελληνικό χώρο). Στη Λέσβο και τα αντικρινά αιολικά παράλια το συναντάμε ως ζεϊμπέκικο, το οποίο φέρεται ως σύνθεση του Αθηναίου συνθέτη Σωτήρη Γαβαλά. Ο Γαβαλάς έχει λίγες αλλά θαυμάσιες συνθέσεις στο όνομά του, αρκετές από τις οποίες έχουν στιχουργικές και μελωδικές επιδράσεις από την παράδοση. Το γεγονός είναι ότι η εκδοχή του Γαβαλά συνηθίζεται στη Λέσβο. Στη Χίο, το τραγούδι εκτελείται πάνω στη μελωδία του τρίπατου ή νενητούσικου σκοπού. Στις Οινούσσες δανείζεται τη μελωδία του Τσακιτζή σε χορό ζεϊμπέκικο.

Οι ονομασίες-τίτλοι των τραγουδιών στην παρούσα συλλογή σημειώθηκαν με τον τρόπο που τα επονομάζει ο λαός, δηλαδή από τον πρώτο στίχο ή ημιστίχιο ή από την έννοια του άσματος (τα τελευταία είναι συνήθως ολιγάριθμα).

CD 1 ΛΕΣΒΟΣ

Οι κάτοικοι του νησιού, Αιολείς, φυλετική και γλωσσική κατηγορία διάφορη κατά πολλά από εκείνη των άλλων νησιών του Αρχιπελάγους, έχουν δικό τους μουσικό και ποιητικό χαρακτήρα. Τη γλωσσική διαφορά των Μυτιληνιών κάνει φανερή η ιδιαίτερη γλωσσική προσωδία, καθώς και η διαφοροποίηση στη μουσική και το χορό. Ο Πλάτωνας, στον *Πρωταγόρα*, αποκαλεί την αιολική των Λεσβίων «βάρβαρον φωνήν» διά την αιτία «ὡς βραχυφώνους καὶ ἀσαφῆ τὴν φωνὴν ἔχοντες» (δεν εκφωνούσαν τις συλλαβές και τα φωνήεντα).
Η μουσική ταυτότητα της Λέσβου –νησί που αποτελεί «το παραθύρι στην Ανατολή» κατά το δάσκαλο της εθνικής μουσικής Σίμωνα Καρά– καταλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος στην πολύμορφη και πολυδιάστατη ελληνική παραδοσιακή μουσική, παρά τις όποιες ιδιοτυπίες της. Πολλές "γνωστές" μελωδίες, αστικά λαϊκά και καντάδες παρουσιάζουν μια εξαιρετικά μεγάλη ποικιλία στα τραγούδια, στους σκοπούς και τους χορούς. Διακρίνονται άλλοτε για το καθαρά τοπικό χρώμα και άλλοτε διαμορφώνονται μέσα από τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις με τις περιοχές με τις οποίες συνορεύει το νησί, έχοντας ως επίκεντρο τα μεγάλα αστικά κέντρα της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης. Χαρακτηριστικά, επίσης, στις μουσικές εκφράσεις της Αγιάσου και της Μυτιλήνης είναι τα "πολιτικά" και "αστικά" τραγούδια.

Η μουσική κομπανία του Αναγνωστηρίου και χορευτές
σε εκδήλωση προς τιμήν του Ιωάννη Μεταξά στο Παναθηναϊκό Στάδιο.

1. *Νέο μυτιληνιό ζεϊμπέκικο* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄07΄΄
Εκτέλεση: J. Kiriakatis Instr. Trio
Βιολί: Ιωάννης Κυριακάτης
Τσέμπαλο: Ν. Ζαχαράκης
Λαούτο: Φ. Κερφαλλάς
Ηχογράφηση: σε δίσκο γραμμοφώνου, Columbia 7015-F (105174), Νέα Υόρκη 1924. Από το αρχείο του Ηλία Μπαρούνη

2. *Νάνι το μωρό μου, νάνι* - νανούρισμα
σε μουσικές παραλλαγές από το Κελεμπέσι Σωκίων, Ιωνίας Μικράς Ασίας και το Πλωμάρι Λέσβου

Διάρκεια: 2΄52΄΄
Τραγούδι: Ειρήνη Δερέμπεη
Ηχογράφηση: Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2005
Επιμέλεια: Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης
Από το δίσκο ακτίνας «Φιντάνι, φιντανάκι: 80 παιδικά τραγούδια, παιχνίδια, παραμύθια από τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό» με τη Χορωδία & Ορχήστρα Αιγαίου (CD AUDIO-ROM 006-008)

Νάνι τὸ μωρό μου, νάνι, νὰ τοῦ πλύνω τὸ φουστάνι.
Ἔλα, ὕπνε, πάρε μοῦ το, πάνε καὶ σιγιάνα μοῦ το.
Πάνε μοῦ το ἴδω κι ἐκεῖ, στοῦ μπαμπᾶ του τὴν αὐλή·
νὰ τοῦ δώσει ἀπ' οὔλα, οὔλα, τὰ φλουριὰ μὲ τὴ σακούλα.
Νὰ τοῦ δώσ' ὁ ἀγὰς λεμόνι κι ἡ ἀγάδαινα κυδώνι
κι ἡ μικρὴ ἀγαδοπούλα δαχτυλίδι μὲ τὴ βούλα.

Κοιμήσου μὲ τὴν Παναγιά καὶ μὲ τὸν Ἅγιο Γιάννη,
μὲ τὸν ἀφέντη τὸ Χριστό κι ὅπου πονεῖς νὰ γιάνει.
Κοιμήσου, σὺ παιδάκι μου, κι ἡ μοῖρα σου δουλεύει
καὶ τὸ καλό σου ριζικὸ σοῦ κουβαλεῖ καὶ φέρνει.

3. *Ποιος μου τού 'πι άσχημου* - τσιτάρισμα από τη Στύψη

Διάρκεια: 1΄19΄΄
Τραγούδι: Μαρία Βουργουντζή
Ηχογράφηση: Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 1963
Επιμέλεια: Γεώργιος Κ. Σπυριδάκης και Σπυρίδων Δ. Περιστέρης
Από το δίσκο ακτίνας που συνοδεύει τον τόμο *Εθνική Μουσική Συλλογή Δημοτικά Τραγούδια* του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας -Ακαδημία Αθηνών

Ποιὸς μοῦ τού 'πι ἄσχημου, 'κεῖνο 'νι δαμάσκινου.
Ποιὸς μοῦ τοὺ 'πι σιχαμένου τσ' ἦρτ' ἀπ' τοὺ σχουλειὸ κλιαμένου.
Τῆς μπεμπούλας μου τοὺ γάμου τοὺ χειμῶνα δὲν τοὺν κάνου·
ἔχει λάσπις τσὶ νιρὰ τσὶ δὲ 'ρχόντιν τὰ βιουλιά.
Τὶ Λαμπρὴ θὰ τούνι κάνου τῆς μπιμπέκας μου τοὺ γάμου,
μὶ τ' ἀβγά, μὶ τὰ κουλούρια, μὶ τὰ κόκκινα 'λουλούδια.
Μωρὲ, ὅτι τοὺ παντρέψου κι τοὺ σπιτουν'κουτσυρέψου
τὶ τοῦ δώσου γιὰ προικιὰ ἕνα κόσκινου κουκκιά
τὶ τοῦ δώσου γιὰ μισάλια τοῦ βουδιοῦ τὰ παλιουσάλια
τὶ τοῦ δώσου γιὰ σιντούκα τσ' ἀχιλώνας τὶν(ν) καβούκα.
Τοὺ μουρὸ σὰ(ν) τοὺ παντρέψου, 'γω φτωχότι(ρ) μὶ(ν) καλέσου.
Θὰ καλέσου τοὺ Βεζίρ', νὰ μοῦ καθιρίζ' τοὺ σύζ'.
Θὰ καλέσου τοὺν πασιά, νὰ μοῦ κάνει τὶ(ν) πατσιά,
ἄρχοντις κι ἀπ' ἄρχοντις κι ἀποὺ τὶ Χιὸ παπάδις
κι μέσ' ἀποὺ τὶν Αἴγυπτου ὅλο πριματευτάδις.

4. *Ήρτανι τα Φώτα κ' οι φουτισμοί* - καλημέρι Θεοφανίων από τη Μυτιλήνη

Διάρκεια: 2΄22΄΄
Τραγούδι: Μυρσίνη Βέργου, Κορίνα Γαβαλά, Στέλλα Καντούρου, Μαρία Καρύκη, Σοφία Κορρέ, Άννα Κουτούζου, Ευαγγελία Μυλωνά, Χρύσα Μυλωνά, Παναγιώτα Παπακωνσταντίνου, Βασιλική-Αντωνία Σταμπολάκη
Βιολί: Δημήτρης Γάσιας
Ούτι: Βασίλης Τζωρτζίνης
Σαντούρι: Ουρανία Λαμπροπούλου
Λαούτο: Κωνσταντίνος Σιδερής
Τουμπάκι: Βαγγέλης Καρίπης
Ηχογράφηση: Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2004
Επιμέλεια: Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης
Από το δίσκο ακτίνας «Κάλαντα, Καλήμερα και πάντα και του χρόνου» με τη Χορωδία & Ορχήστρα Αιγαίου (CD 005)

Ἤρτανι τὰ Φῶτα κ' οἱ φουτισμοὶ κι χαρὲς μιγάλις κι ἁγιασμοί.
Κάτου στοὺν Ἰουρδάνη τοὺν πουταμό, κάθιτι Μαρία ἡ Παναγιά.
Λίβανου βαστάει, κηριὰ κρατεῖ κι τοὺν Ἅγιου Γιάννη παρακαλεῖ.
«Ἅγιε μου Γιάννη βαφτιστῆ, ἔλα νὰ βαφτίσεις Θεοῦ παιδί.»
«Μά 'γώ 'μαι δοῦλος τοῦ Θεοῦ, δὲν κάνει νὰ βαφτίσω.
Θὰ λιώσει τὸ χεράκι μου, σὰν τὸ κερὶ ποὺ λιώνει.»
Μ' ἀνοῖξαν τά 'πουράνια κι βγῆκαν τρεῖς ἀγγέλοι.
Δὲν ἤτανι μόν' ἄγγελοι, μόν' ἦταν τ' Ἅγιο Πνέμα.
Κι' ἰμεῖς καλὰ τὰ εἴπαμι κι οὐ Θιὸς καλὰ ἃς τὰ κάνει
κι ἡ Παναγία ἡ Δέσποινα νὰ σᾶς πουλιουχρουνάει.

Πνέμα: Πνεύμα

5. *Γαμήλια πατινάδα* - οργανικό

Διάρκεια: 2΄14΄΄
Βιολί: Τάσος Κουλούρης
Σαντούρι: Νίκος Καλαϊτζής
Κιθάρα: Χρήστος Παπανικολάου
Ηχογράφηση: Σύλλογος Μανταμαδιωτών Λέσβου Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ, Λέσβος 1979-1980
Επιμέλεια: Στέλιος Τζελαϊδής
Από την ηχοταινία «Τα Μυτιληνιά μας: Ζωντανή μουσική και τραγούδια της Λέσβου»

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ
Ἀπὸ ΣΗΜΕΡΟΝ ἐγκαινιάζομεν, ὑπὸ νέαν διεύθυνσιν, τὸ ἐξαιρετικὸν ἐξοχικὸν καὶ οἰκογενειακὸν Κέντρον
ΚΗΠΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
ΑΓΙΑΣΣΟΥ
Μὲ τὴν ἀφιχθεῖσαν ἐξ Ἀθηνῶν ἐξαιρετικὴν ντιζὲζ τοῦ ἐλαφροῦ καὶ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ
ΜΑΡΙΑ ΤΣΕΛΟΥ
καὶ μὲν τὴν πλήρη Ὀρχήστραν
ΣΟΥΣΑΜΛΗ
Κοδαρούτης πλήρης — Περιποιήσεις ἐξαιρετικὴ.
ΤΙΜαὶ ΛΟΓΙΚαὶ
Ἀπὸ ΣΗΜΕΡΟΝ τὸ ραντεβοῦ σας στὸν ΚΗΠΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Φυλλάδιο ενημέρωσης για μουσικές εκδηλώσεις στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο, 1958-1960.

6. *Τα ξύλα* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄22΄΄
Βιολί: Χαρίλαος Ρόδανος
Σαντούρι: Κώστας Ζαφειρίου
Κιθάρα: Σταύρος Ρόδανος
Ηχογράφηση: Φιλοπρόοδος Σύλλογος Αγιασωτών Αθήνας, Αγιάσος 1994
Επιμέλεια: πρωτοπρ. Νεκτάριος Χατζηπροκοπίου
Από το δίσκο ακτίνας «Μελίσματα στην Αγιάσο: οι σκοποί της ψυχής μας»

Πρόκειται για τη δημοφιλέστερη μελωδία του νησιού. Τη συναντούμε με τα ονόματα: *Τα ξύλα* (Αγιάσος), *κιούρτικο* (δηλαδή κούρδικο) (Αγιάσος, Πλωμάρι). Φέρεται και ως καταγραφή-σύνθεση του μεγαλύτερου Οθωμανού μουσικού και μεταρρυθμιστή της σύγχρονης εποχής, του Tanbûri Cemil Bey (1873-1916) με τίτλο *Ceçen kızı* (κορίτσι από την Τσετσενία). Στην εν λόγω εκδοχή κατά τον Ν. Ανδρίκο, θα μπορούσε πιθανότατα να ανιχνευθεί η επιρροή της λυρικής και της ρομαντικής αντίληψης του Μυτιληνιού δασκάλου και καθοδηγητή του Tanbûri Alî Efendi (1836-1902), ενός εκ των πλέον σημαντικών εκπροσώπων της επονομαζόμενης Ρομαντικής Σχολής της λόγιας οθωμανικής μουσικής παράδοσης (β΄ μισό 19ου - αρχές 20ού αι.). Ο σκοπός αρχικά αποτελούσε μορφή πατινάδας ή εμβατηρίου, και συνδεόταν, κατά την προφορική παράδοση με την κατασκευή του πρώτου ατμοκίνητου ελαιοτριβείου στην Αγιάσο το 1878. Από τότε ο σκοπός αυτός παρέμεινε γνωστός με το όνομα *Τα ξύλα* ή *Τα ταμπάνια* ή *Τα τσάμια* (από τα τουρκ.: taban= σανίδα και çam= πεύκο). Τον ίδιο σκοπό συναντούμε σε παραλλαγή στην περιφέρεια της Πρέβεζας, με τον τίτλο *Πλεύρα*, πιθανότατα φερμένο από Λέσβιους κατ' επάγγελμα αρτοποιούς που εγκαταστάθηκαν στα μέρη εκείνα κατά τα τέλη του 19ου αιώνα όπου δημιούργησαν τον οικισμό Φουρνέλλι. Τις τελευταίες δεκαετίες χορεύεται ως *συρτός χορός* με μορφολογικές αποκλίσεις από περιοχή σε περιοχή. Στην Αγιάσο, ειδικότερα, χορεύεται σε σχήμα κυκλικό, με ομαδική μικτή συμμετοχή ή με τη συμμετοχή γυναικών σε κύκλο, όπου πρωτοχορευτής και τελευταίος είναι άνδρες. Το μοτίβο του χορού είναι τύπου «στα δύο».

7. *Άσπρο γαρουφαλλάκι μου* - τραγούδι της αγάπης

Διάρκεια: 3΄06΄΄
Τραγούδι: Ευστρατία Σταυρακέλλη, Βασιλική Μαλακέλλη, Στέλλα Χατζηπροκοπίου, Ευστρατία Κλειδαρά, Μαρία Χατζηπροκοπίου, Ελ. Χρυσάφη, Μυρσίνη Κουντουρέλλη
Βιολί: Χαρίλαος Ρόδανος
Σαντούρι: Κώστας Ζαφειρίου
Κιθάρα: Σταύρος Ρόδανος, Χρήστος Παπανικολάου
Ηχογράφηση: Φιλοπρόοδος Σύλλογος Αγιασωτών Αθήνας, Αγιάσος 1994
Επιμέλεια: πρωτοπρ. Νεκτάριος Χατζηπροκοπίου
Από το δίσκο ακτίνας «Μελίσματα στην Αγιάσο: οι σκοποί της ψυχής μας»

Ἄσπρο γαρουφαλλάκι μου καὶ κόκκινό μου μῆλο,
γιὰ σένα τὸ κορμάκι μου στὸν Ἅδη θὰ τὸ στείλω.

Ἀντίκρυ στὰ ματέλια μου στέκεις παρηγοριά μου
κι ὅταν γυρίσω νὰ σὲ δῶ καίγεται ἡ καρδιά μου.
Πέρασαν τὰ μεσάνυχτα, οἱ αὐγὲς κοντολογοῦνε
καὶ μένα τὰ ματάκια μου γιὰ σένα ξαγρυπνοῦνε.

Πουλάκι μου περήφανο, ἀηδόνι πλουμισμένο,
γιατὶ βαστᾶς τὴν ἀπονιὰ σὲ μένα τὸν καημένο;

Ἂν δεῖς, πουλί μου, κι ἔρχονται σύννεφα μαυρισμένα,
εἶναι δικά μου βάσανα καὶ τά 'χω σκορπισμένα.

Μελαχρινό μου πρόσωπο, τῆς Παναγιᾶς τὸ βλέμμα,
ἔκανες τὴν καρδούλα μου καὶ στάξει ματῦρο αἷμα.

8. *Μ΄ αγαπάς γαρουφαλλιά μου* - τραγούδι της παρέας, από την Αγιάσο

Διάρκεια: 2΄40΄΄
Τραγούδι: Μικτή Χορωδία Αναγνωστηρίου Αγιάσου
Βιολί: Χαρίλαος Ρόδανος
Σαντούρι: Κώστας Ζαφειρίου
Μαντολίνο: Πάνος Πράτσος
Κιθάρα: Σταύρος Ρόδανος
Ηχογράφηση: Αναγνωστήριο Αγιάσου «Η Ανάπτυξη», Αγιάσος 2001
Επιμέλεια: Προκόπης Μαϊστρέλλης
Από το δίσκο ακτίνας «Αγιάσος… 1874 μέχρι σήμερα: Αναγνωστήριο της Αγιάσου-Μουσικό Αρχείο»

Μ΄ ἀγαπᾶς, γαρουφαλλιά μου, μ' ἀγαπᾶς γιὰ μὲ γελᾶς,
νὰ μὲ κοροϊδεύεις θέλεις, τὸν καιρό σου νὰ περνᾶς;

Ὅσο μοῦ κάνεις πείσματα χαίρουμαι καὶ γλεντίζω,
κατέχω το πῶς μ' ἀγαπᾶς καὶ δὲν κακοκαρδίζω.
Καρδιά μου ποὺ ἦσαν λεύτερη, ποιὸς σοῦ 'πε ν' ἀγαπήσεις
καὶ πού 'σουνα βασίλισσα, σκλάβα νὰ καταντήσεις.

Πές μου, φῶς μου, στὸ Θεό σου, μ' ἀγαπᾶς γιὰ μὲ γελᾶς,
νὰ μὲ περιπαίζεις θέλεις, τὸν καιρό σου νὰ περνᾶς;
Ἄνοιξε τὰ χειλάκια σου καὶ πές μου μιὰν ἀλήθεια,
μὲ τὰ σωστά σου μ' ἀγαπᾶς ἢ μὲ τὰ παραμύθια;
Μοῦ λένε νὰ μὴν σ' ἀγαπῶ, μοῦ λένε νὰ σ' ἀφήσω,
δίχως ἐσένα, μάτια μου, δὲν ἠμπορῶ νὰ ζήσω.

9. *Ζεϊμπέκικο Πηγής* - οργανικό, ζεϊμπέκικος χορός με το χαρακτηρισμό «Π'γιανό», δηλαδή από το χωριό Πηγή

Διάρκεια: 2΄20΄΄
Σαντούρι: Γιάννης Σουσαμλής ή Κακούργος
Κιθάρα: Γρηγόρης Κουρβανιός
Ηχογράφηση: Αναγνωστήριο Αγιάσου «Η Ανάπτυξη», Αγιάσος 2001
Επιμέλεια: Προκόπης Μαϊστρέλλης
Από το δίσκο ακτίνας «Αγιάσος… 1874 μέχρι σήμερα: Αναγνωστήριο της Αγιάσου-Μουσικό Αρχείο»

10. *Μωρό μου* - τραγούδι της αγάπης

Διάρκεια: 3΄45΄΄
Τραγούδι: Βασιλική Μαλακέλλη και όμιλος «Αναγνωστηρίου Αγιάσου»
Βιολί: Χαρίλαος Ρόδανος
Σαντούρι: Κώστας Ζαφειρίου
Κιθάρα: Σταύρος Ρόδανος
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα 1989
Επιμέλεια: Σίμων Καράς
Από το δίσκο «Τραγούδια Μυτιλήνης και Μικράς Ασίας» (SDNM 125)

Στὴν πληγωμένη μου καρδιὰ γιατρὸς δὲ βάζει χέρι,
τὰ γιατρικά δὲν ὠφελοῦν, μωρό μου, ἂν δὲ σὲ κάνω ταῖρι.

Τὴ νύχτα σὰ σὲ θυμηθῶ, καθήμινους καθίζου,
τοῦ πάπλουμα ξιπαραλιῶ καὶ τὴ βελέντζα σκίζου.

Λαβουματιά λαβώθηκα καὶ μένει τὸ σημάδι
καὶ θέ' νὰ γιάνει ἡ πληγή, σὰν ἔμπω μέσ' στὸν Ἅδη.

Ὤ, Παναγιὰ Ἁγιασιώτισσα, ἔμπα καὶ Σὺ στὴ μέση,
νὰ κάμω τὸ πουλάκι μου, δικό μου, γιατὶ ἄλλο δὲ μ' ἀρέσει.

11. *Παλιός καρσιλαμάς* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄35΄΄
Βιολί: Χαρίλαος Ρόδανος
Σαντούρι: Κώστας Ζαφειρίου
Κιθάρα: Σταύρος Ρόδανος
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα 1974
Επιμέλεια: Σίμων Καράς
Από το δίσκο «Τραγούδια Μυτιλήνης και Χίου» (SDNM 110)

12. *Σαν τα μάρμαρα της Πόλης* - βαρύς καρσιλαμάς, που ηχογραφήθηκε στην Πλαγιά Λέσβου

Διάρκεια: 4΄53΄΄
Τραγούδι: Αντώνης Χατζηδημητρίου
Βιολί: Μιχάλης Βερβέρης
Σαντούρι: Δημήτρης Στεριανός
Κιθάρα: Στρατής Χρήστου
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα 1989
Επιμέλεια: Σίμων Καράς
Από το δίσκο «Τραγούδια Βορείου και Ανατολικού Αιγαίου» (SDNM 125)

Σὰν τὰ μάρμαρα τῆς Πόλης, ἀμὰν, ὦχ γιαρὲμ, ἀμὰν,
ποὺ εἶναι στὴν Ἁγιὰ Σοφιά,
ἔτσι τά 'χεις ταιριασμένα, μάτια, φρύδια καὶ μαλλιά.

Μὲσ' στὸ γκιοὺλ μπαξὲ τῆς Πόλης, μέσα στὰ σαράφικα,
σ' εἴχανε ζωγραφισμένη, σ' εἶδα καὶ σ' ἀγάπησα.

13. *Μπαμ* - οργανικό

Διάρκεια: 4΄06΄΄
Σαντούρι: Μάριος Παπαδέας
Ηχογράφηση: Music Corner, Αθήνα 2004.
Επιμέλεια: Αλέξανδρος Λαμπρίδης
Από το δίσκο ακτίνας «Ένα αμάν κι ένα σαντούρι: Μάριος Παπαδέας»

14. *Τενεδιό συρτό* - οργανικό

Διάρκεια: 2΄26΄΄
Σαντούρι: Δημήτρης Κοφτερός
Λαούτο: Κώστας Φιλιππίδης
Ηχογράφηση: Ελληνικό Τμήμα και Θέατρο Ελληνικών χορών «Δόρα Στράτου», Αθήνα 1997
Επιμέλεια: Δημήτρης Κοφτερός
Από το δίσκο ακτίνας που συνοδεύει τον τόμο *Μυτιληνιό σαντούρι: σκοποί και χοροί από τη Λέσβο*

15. *Ταξίμι* - οργανικό (αυτοσχεδιασμός) σε ούτι

Διάρκεια: 2΄15΄΄
Ούτι: Νικόλας Παραλής
Ηχογράφηση: Iain Miller/Σύλλογος απανταχού Ερεσίων Ο Θεόφραστος, Αθήνα 2004
Επιμέλεια: Σπύρος Β. Πιπεράς
Από το δίσκο ακτίνας «Παραδοσιακή Μουσική της Ερεσού»

16. *Όλου του κόσμου τα νερά* - δίστιχα σε πλωμαρίτικο γλέντι

Ο σκοπός στον οποίο τραγουδιούνται αυτά τα δίστιχα είναι γνωστός στην ευρύτερη περιοχή του Πλωμαρίου, αλλά άγνωστος στην υπόλοιπη Λέσβο. Παίρνει διάφορες ονομασίες, όπως *Πλωμαρίτικος*, *Πλαγιώτικος* (όμοιος είναι και αυτός του *Τρίγωνα*), *Παλιοχωριανός*, οι οποίες προέρχονται από τα ονόματα των χωριών της περιοχής και τροποποιείται από χωριό σε χωριό.

Πλωμαρίτικος

Ἤθελα νά ἠμουν ἔμορφος, νά ἠμουν καὶ παλληκάρι,
μὰ νά ἤξερα νὰ τραγουδῶ, δὲν ἤθελ' ἄλλη χάρη.

Τα τραγούδια των Πλωμαριτών της Λέσβου διαφέρουν πολύ από τα τραγούδια άλλων τόπων. Δύο κυρίως είναι οι χαρακτηριστικοί σκοποί:

α) ο "εθνικός" σκοπός, που τραγουδιέται σε κάθε διασκέδαση όλο το χρόνο, σε γάμους βαφτίσεις, στη διάρκεια πορείας, σε καφενεία, σε ξενύχτια κ.λπ. Ο πιο καλλίφωνος ή ο πιο κεφάτος της παρέας απαγγέλλει τραγουδιστά τον πρώτο δεκαπεντασύλλαβο στίχο και η παρέα επαναλαμβάνει, τραγουδώντας με πολύ αργό ρυθμό, σειρά που θυμίζει εκκλησιαστική μουσική. Ακολουθεί ο δεύτερος δεκαπεντασύλλαβος ιαμβικός στίχος κατά τον ίδιο τρόπο.

Ἡ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ βγάζουνε τὸν ἀγέρα,

ἡ νιότη κι ἡ παλληκαριὰ δὲν εἶναι κάθε μέρα.

Όταν ολοκληρωθεί το δίστιχο, ένας από όλους τραγουδά έναν *οχτά*, δηλαδή έναν τροχαϊκό στίχο με οκτώ συλλαβές, με μουσικό σκοπό παραλλαγμένο.

Πάν' τὰ νιάτα πάν' τὰ κάλλη,
δὲν ξαναγυρνοῦνε πάλι.

β) Ο σκοπός που τραγουδιέται μόνο τις Αποκριές και είναι πιο ζωηρός μυρίζει θάλασσα. Αρχίζει πάντα, χωρίς εξαίρεση, με τους στερεότυπους δεκαπεντασύλλαβους τροχαϊκούς στίχους.

Θέ' νὰ ταξιδέψω, θέλω, –ἔρι πάλι– στῆς Ἀττάλειας τὰ νερά,
μὶ τὰ Ψαριανά καράβια –ἔρι πάλι– νὰ σὶ κλέψου μιὰ βραδιά.

και τελειώνει με τον *μαραμπά (γύρισμα)* σε δεκαοκτασύλλαβους ιαμβικούς στίχους:

Λιριά, Λιριά, Λιριώτισσα κι 'πάνω μαχαλιώτισσα.
Ἀπ' τὴ(ν) Πλαγιὰ στοὺ(ν) Τρίγουνα ἀγάπησα μιὰ Ρήγινα.
Ἀπ' τὴ(ν) Πλαγιὰ στοὺ(ν) Πουταμό, ἀγάπησα μιὰ Μαριγώ.

Λιριά: Λεριά: κοπέλα από τη Λέρο· **μαχαλιώτισσα:** η κοπέλα που μένει στο μαχαλά, στη γειτονιά· **Πλαγιά** και **Τρίγωνας**: γειτονικά χωριά του Πλωμαρίου· **Ρήγινα:** όνομα κοπέλας, Ειρήνη· **Πουταμός:** Ποταμός: το παλαιό όνομα του Πλωμαρίου· **Μαριγώ:** όνομα κοπέλας, Μαρία.

Διάρκεια: 2΄51΄΄
Τραγούδι: **Δούκας Φωτέλλης, Μανόλης Βερβέρης, Νίκος Λυγερός, Γιάννης Ρουμελιώτης, Παναγιώτης Βερβέρης, Ρηνούλα Βάμβουρα, Μαριάνθη Βάμβουρα, Γεώργιος Βάμβουρας**
Ηχογράφηση: **ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Πουλόπουλος. Επιτόπια ηχογράφηση 4.6.1984**
Έρευνα - Συλλογή υλικού: **Φεβρωνία Ρεβύνθη**
Τεχνική επιμέλεια: **Σταματία Σούλτη**
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

17. *Ὡς καὶ τ' ἀπδόνι το πουλί* -
δίστιχα σε πλωμαρίτικο γλέντι

Διάρκεια: 4΄11΄΄
Τραγούδι: **Δούκας Φωτέλλης, Μανόλης Βερβέρης, Νίκος Λυγερός, Γιάννης Ρουμελιώτης, Παναγιώτης Βερβέρης, Ρηνούλα Βάμβουρα, Μαριάνθη Βάμβουρα, Γεώργιος Βάμβουρας**
Ηχογράφηση: **ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Πουλόπουλος. Επιτόπια ηχογράφηση 4.6.1984**
Έρευνα - Συλλογή υλικού: **Φεβρωνία Ρεβύνθη**
Τεχνική επιμέλεια: **Σταματία Σούλτη**
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ὡς καὶ τ' ἀπδόνι τὸ πουλὶ κι' ἐκεῖνο ἔχει πόνο,
ἐπάνω στὶς τριανταφυλλιὲς τὸν ἐπερνάει τὸ χρόνο.

Ἄμα σὲ βλέπω νά 'ρχεσαι, φωνάζω, Παναγιά μου,
αὐτὰ τὰ μάτια τὰ γλυκὰ νὰ τά 'κανα δικά μου.

18. *Ταξίμι* - οργανικό (αυτοσχεδιασμός) σε σαντούρι

Διάρκεια: 2΄13΄΄
Σαντούρι: **Μεγακλής Βερβέρης**
Κιθάρα: **Παναγιώτης Βερβέρης**
Ηχογράφηση: **ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Πουλόπουλος. Επιτόπια ηχογράφηση 4.6.1984**
Έρευνα - Συλλογή υλικού: **Φεβρωνία Ρεβύνθη**
Τεχνική επιμέλεια: **Σταματία Σούλτη**
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

19. *Σουλτανί* - οργανικό, χορός συρτός και μπάλος

Διάρκεια: 3΄57΄΄
Βιολί: **Τάσος Κουλούρης**
Σαντούρι: **Νίκος Καλαϊτζής (ή Μπινταγιάλας)**
Λαουτοκιθάρα: **Χρήστος Παπανικολάου**
Ηχογράφηση: **ΕΡΤ/Studio Β΄ ΕΡΑ - Νίκος Χανιώτης, Αθήνα 1.7.1980**
Έρευνα - Συλλογή υλικού: **Φεβρωνία Ρεβύνθη**
Τεχνική επιμέλεια: **Σταματία Σούλτη**
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

20. *Γεραγώτικο συρτό* - οργανικό

Διάρκεια: 2΄48΄΄
Βιολί: **Τάσος Κουλούρης**
Σαντούρι: **Νίκος Καλαϊτζής ή Μπινταγιάλας**
Λαουτοκιθάρα: **Χρήστος Παπανικολάου**
Ηχογράφηση: **ΕΡΤ/Studio Β΄ ΕΡΑ - Νίκος Χανιώτης, Αθήνα 1.7.1980**
Έρευνα - Συλλογή υλικού: **Φεβρωνία Ρεβύνθη**
Τεχνική επιμέλεια: **Σταματία Σούλτη**
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

21. *Ἤθελα νά 'χα δυο καρδιές* - ερωτικός σκοπός

Διάρκεια: 3΄03΄΄
Τραγούδι: **Νίκος Καλαϊτζής ή Μπινταγιάλας**
Βιολί: **Τάσος Κουλούρης**
Σαντούρι: **Νίκος Καλαϊτζής (ή Μπινταγιάλας)**
Λαουτοκιθάρα: **Χρήστος Παπανικολάου**
Ηχογράφηση: **ΕΡΤ/Studio Β΄ ΕΡΑ - Νίκος Χανιώτης, Αθήνα 1.7.1980**
Έρευνα - Συλλογή υλικού: **Φεβρωνία Ρεβύνθη**
Τεχνική επιμέλεια: **Σταματία Σούλτη**
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἤθελα νά 'χα δυὸ καρδιές, ἤθελα νά 'χα δυὸ καρδιές,
ἤθελα νά 'χα δυὸ καρδιές, τὴ μιὰ νὰ στὴ χαρίσω,
τὴν ἄλλη νὰ τὴν ἔχω 'γώ, τὴν ἄλλη νὰ τὴν ἔχω 'γώ,
τὴν ἄλλη νὰ τὴν ἔχω 'γώ, γιὰ νὰ μπορῶ νὰ ζήσω.

Τὸ μιλτζανὶ χειλάκι σου ὅταν γελᾶ λακκώνει
καὶ μέσα στὴ λακκωματιὰ ἄνθρωπο βαλαντώνει.

Σ' ἀφήνω τὴν καλὴνυχτιά, κόκκινο πορτοκάλι,
παρακαλῶ μὴν κοιμηθεῖς καὶ θὰ γυρίσω πάλι.

22. *Δέντρα που πρασινίζετε* - παλιά καντάδα

Διάρκεια: 3΄05΄΄
Τραγούδι: **Βασιλική Μαλακέλλη, Βασιλική Σουσαμλή**
Μαντολίνο: **Παναγιώτης Μπράτσος**
Ηχογράφηση: **ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Πουλόπουλος. Επιτόπια ηχογράφηση 20.6.1983**
Έρευνα - Συλλογή υλικού: **Φεβρωνία Ρεβύνθη**
Τεχνική επιμέλεια: **Σταματία Σούλτη**
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Δέντρα ποὺ πρασινίζετε καὶ σεῖς βουνὰ π' ἀνθεῖτε,
σὰν μάθετε τὸν πόνο μου ὅλα θὰ μαραθεῖτε.

(Μ)πρόβαλι στὶ(ν) παναθύρα, μὶν σφαχτῶ μὶ τ' κλαδιφτήρα.
(Μ)πρόβαλ', μπλέχτικα στοὺ βάτου, μίδι ἀπάνου, μίδι κάτου.

Τριαντάφυλλο τ'ς Ἀνατολῆς, γαρούφαλο τῆς Δύσης,
δὲν ξέρω ὥς τὰ στερινά, πῶς θὰ μὲ καταντήσεις.

Νὰ καγεῖς, νὰ γένεις στάχτι, νά 'βγει τῆς καρδιᾶς μου τ' ἄχτι.
Νὰ καγεῖς, νὰ γένεις χῶμα,'γὼ θὰ σ' ἀγαπῶ ἀκόμα.

Μῆλο μου κατακόκκινο μέσ' στὶ μπλιὰ κρυμμένο,
ἀπὸ μικρὸ σ' ἀγάπησα τσὶ σ' ἔχου διαλιγμένου.

Μίδι ἰζιῶ, μίδι πιθαίνου, μίδι ξέρου τὶ θὰ γένου.
Μὴ(ν) τοὺ κάνεις ὅσου-τόσου, σκώτουσι μι νὰ γλυτώσου.

23. *Του μ΄λαρ΄, του μ΄λαρ᾽* - τραγούδι των Απόκρεω

Διάρκεια: 3΄54΄΄
Τραγούδι: **Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης (κορυφαίος), Βασιλική Βασιλοπούλου, Μυρσίνη Βέργου, Κορίνα Γαβαλά, Μαρία Καρύκη, Άννα Κουτούζου, Κατερίνα Μελαχρινού, Ευαγγελία Μυλωνά, Δανάη Μπαλτάση, Αμαρυλλίς Ρίζου, Βασιλική Σταμπολάκη**
Βιολί: **Δημήτρης Γάσιας**
Λαούτο: **Σταμάτης Γκρίελας**
Σαντούρι: **Ουρανία Λαμπροπούλου**
Μπουρού: **Βαγγέλης Παπαναστασίου**
Μπεντίρ: **Οδυσσέας Στεφανής**
Ηχογράφηση: **Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2007**
Επιμέλεια: **Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης**
Από το δίσκο ακτίνας «Εαρινές Εορτές α. Τα αποκριάτικα» με την Χορωδία & Ορχήστρα Αιγαίου (CD AUDIO-ROM 009-010)

Ἂν δὲν σὶ δώσ' (γ)ή μάνα σου πέντ' ἔξ' οὐμουλουγίς
τσὶ πιντακόσις μτρητές θά 'χουμι φασαρίς.
Τοὺ μ΄λάρ', τοὺ μ΄λάρ', δὲ(ν) πάγου στοὺ Πλουμάρ',
τσ' ἂς μὶ ρουτοῦν (γ)οἱ φίλοι μου, τὶ τού 'κανα τοὺ μ΄λάρ'.

Μέσ' στοὺ ντάμ' τοὺ εἶχα τσὶ ἔτρουγι χουρτάρ',
τσὶ ἦμπαν τσὶ τοὺ κλέψαν' τσ' ἀφῆκαν τοὺ σαμάρ'.
Τοὺ μ΄λάρ', τοὺ μ΄λάρ', δὲ(ν) πάγου στοὺ Πλουμάρ',
τσ' ἂς μὶ ρουτοῦν (γ)οἱ φίλοι μου, τὶ τού 'κανα τοὺ μ΄λάρ'.

Σήκου, βρὲ Κατίγκου, τσὶ ἄψι τοὺ φανάρ',
νὰ πάμι γύρου-γύρου, μπὰ τσ' ἔβρουμι τοὺ μ΄λάρ'.
Τοὺ μ΄λάρ', τοὺ μ΄λάρ', δὲ(ν) πάγου στοὺ Πλουμάρ',
τσ' ἂς μὶ ρουτοῦν (γ)οἱ φίλοι μου, τὶ τού 'κανα τοὺ μ΄λάρ'.

Τρεῖς καλὲς κυρᾶδις, βρέ, τρεῖς καλουγρι(γ)ές,
τοὺ εἴχανι κρυμμένου μέσ' στὶς ἀμυγδαλιές.
Τοὺ μ΄λάρ', τοὺ μ΄λάρ', δὲ(ν) πάγου στοὺ Πλουμάρ',
τσ' ἂς μὶ ρουτοῦν (γ)οἱ φίλοι μου, τὶ τού 'κανα τοὺ μ΄λάρ'.

Πά' στοὺν ἀνιμόμ΄λου γύριζι τοὺ μ΄λάρ',
οὔλη μέρα γύριζι, λαγός μὶ τοὺ φανάρ'.
Τοὺ μ΄λάρ', τοὺ μ΄λάρ', δὲ(ν) πάγου στοὺ Πλουμάρ',
τσ' ἂς μὶ ρουτοῦν (γ)οἱ φίλοι μου, τὶ τού 'κανα τοὺ μ΄λάρ'.

Βρέ, στοὺ Πλουμάρ' δὲν πάγου, στὴν Πέτρα δὲν πατῶ,
μι πίρανι τοὺ μ΄λάρι μ' τσὶ δὲν μπουρῶ 'ὰ τοὺ βρῶ.
Τοὺ μ΄λάρ', τοὺ μ΄λάρ', δὲ(ν) πάγου στοὺ Πλουμάρ',
τσ' ἂς μὶ ρουτοῦν (γ)οἱ φίλοι μου, τὶ τού 'κανα τοὺ μ΄λάρ'.

συμουλουγίς: ομολογίες
νταμ: καλύβάκι, σταύλος, αποθήκη

Μουσική κομπανία κατά την περιφορά των εικόνων στη γιορτή του προφήτη Ηλία, Αγιάσος.

24. *Μπαρμπούνι μου θαλασσινό* -
ερωτικά δίστιχα. Χορεύεται αντικρυστά (καρσιλαμάς)

Διάρκεια: 3΄43΄΄
Τραγούδι: **Μαρία Βαρβαρίγου (κορυφαία), Άννα Αναπολιτάνου, Μυρτώ Βέργου, Ευγενία Γαβριηλίδου, Όλγα Γαβριηλίδου, Άρτεμις Θεοδούλου, Ευδοκία Ιωάννου, Ερωφίλη Ιωσηφίδη, Ευφροσύνη Καλογεροπούλου, Ελένη Καμπέρου**
Βιολί: **Δημήτρης Γάσιας**
Σαντούρι: **Μάριος Παπαδέας**
Λαούτο: **Σταμάτης Γκρίελας**
Ταμπουρά: **Κωνσταντίνος Καριτζής**
Κρουστά: **Δημήτρης Εμμανουήλ, Κωνσταντίνος Μερετάκης**
Ηχογράφηση: **Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο - Λύκειο Παλλήνης, Αθήνα 1999**
Επιμέλεια: **Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης**
Από το δίσκο ακτίνας «Αιγαίο των Αγγέλων: Τραγούδια του Αιγαίου - Τραγούδια της θάλασσας» (CD 001)

Μπαρμπούνι μου θαλασσινὸ κι ὁλόχρυσό μου ψάρι,
κρῖμα ἐγὼ νὰ σ' ἀγαπῶ καὶ ἄλλος νὰ σὲ πάρει.

Κάλλιο καλογριὰ σὲ μοναστήρι,
παρὰ γιὰ σέναν στὸ παραθύρι.

Ψαρᾶς θὰ γίνω στὴ στεριὰ μὲ δίχτυα μανωμένα,
γιὰ νὰ ψαρέψω μιὰ καρδιά, ποὺ νὰ πονεῖ γιὰ μένα.

Κάλλιο καλογριὰ μὲ μαῦρο ράσο,
παρὰ γιὰ σέναν καὶ νὰ γεράσω.

Ἐγὼ ἔλεγα, βρυσούλα μου, πῶς ἔτρεχες γιὰ μένα,
σὺ γύριζες καὶ πότιζες ὅλα τὰ διψασμένα.

Πρῶτα σ' ἀγάπαγα μὲ τὴν καρδιά μου,
τώρα σὲ μίσησα μὲ τὰ σωστά μου.

25. *Απ΄ όλα τ΄ άστρα τ΄ ουρανού* - δίστιχα από την ενότητα «Παινέματα της αγαπητικής». Η μουσική ακολουθεί δυο παλιές μελωδίες γρήγορου χασάπικου χορού που ακούγονταν στην Αγιάσο

Διάρκεια: 3΄46΄΄
Τραγούδι: **Σοφία Αναστασοπούλου, Δανάη Βαλιανάτου, Βάσια Βαρέλη, Βησσαρία Βέλιου, Μυρσίνη Βέργου, Ευγενία Γαβριηλίδου, Τάνια Γαϊτάνη, Νικόλ-Κατερίνα Γεωργακάκη, Ερωφίλη Ιωσηφίδη, Εύχαρις Ιωσηφίδη, Μιράντα Καψάλη, Άρτεμις Κέντρου, Ελένη Κέντρου, Φωφώ Κεχαγιόγλου, Σοφία Κορρέ, Βασιλική Κοσιαβέλου, Άννα Κουτούζου, Σωσώ Λέου, Θεοδώρα Λυκογιώργου, Κατερίνα Μελαχρινού, Δανάη Μπαλτάση, Χρύσα Μυλωνά, Φιλία Μυστηλιάδη, Γεωργία Πριβιλεγγίου, Μίρκα Σινανίδη, Χρυσούλα Φύκα, Αθηνά Φωτιάδου, Αγγελική Χανούμη, Νίκη Χούσου, Άννα-Κρυσταλία Χριστοπούλου**
Βιολί: **Κυριάκος Γκουβέντας**
Τουμπελέκι: **Βαγγέλης Καρίππης**
Σαντούρι: **Ανδρέας Κατσιγιάννης**
Τζουρά: **Κάρολος Κουκλάκης**
Κλαρίνο: **Βαγγέλης Παπαναστασίου**
Λαούτο: **Κωνσταντίνος Σιδερής**
Ούτι: **Βασίλης Τζωρτζίνης**
Μπάσο, ακκορντεόν, κουτάλια: **Ανδρέας Τσεκούρας**
Ηχογράφηση: **Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2001**
Επιμέλεια: **Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης**
Από το δίσκο ακτίνας «Από τον Πουνέντη: Τραγούδια του Αιγαίου Πελάγους» με τη Χορωδία & Ορχήστρα Αιγαίου (CD 002)

Ἀπ' ὅλα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ ἕνα 'ναι ποὺ σοῦ μοιάζει,
ποὺ βγαίνει τὴ γλυκιάν αὐγή κι ὅλα τὰ σκοτεινιάζει.
Τὰ ματά- τὰ ματάκια σου θυμοῦμαι
καὶ τὶς νύ- καὶ τὶς νύχτες δὲν κοιμοῦμαι.

Ὡς τρέμουν τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ, μόλις θὰ ξημερώσει,
τρέμει κι ἐμὲ ἡ καρδούλα μου, μόλις θὰ σ' ἀνταμώσει.

Σὰν σὲ δῶ στὴν πόρτα τρέμω,
σ' ἀγαπῶ καὶ τὸ παθαίνω.

Τὸ γιασεμί στὴν πόρτα σου, τὸ κλῆμα στὴν αὐλή σου,
χίλια βενέτικα φλουριὰ ἀξίζει τὸ κορμί σου.

Τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς σου,
νοστιμίζουν τὸ κορμί σου.

Ἂν θέλεις, Παναγία μου, νὰ ἀνάφτω τὰ κεριά σου,
νὰ μοῦ φυλᾶς τὴν πέρδικα, πού 'χω στὴ γειτονιά σου.
Ρόδα καὶ τριαντάφυλλα κι ἄνθη τοῦ παραδείσου,
ἐσύναξεν ὁ ἔρωτας κι ἔπλασε(ν) τὸ κορμί σου.
Ζουμπουλάκα μου βαμμένο, κάθε νιό 'χεις πικραμένο.
Ζουμπουλάκα μου γαλάζιο, μὲ τρακόσιες δὲν σ' ἀλλάζω.

Ἀηδόνια δεκατέσσερα θὰ στεῖλω στὴν αὐλή σου,
νὰ τραγουδοῦν κάθε πρωί, νὰ σκάζουν οἱ ὀχτροί σου.
Χελιδονάκι θὰ γενῶ, στὰ χεῖλη σου νὰ κάτσω,
νὰ σὲ φιλήσω μιὰ καὶ δυὸ καὶ πάλι νὰ πετάξω.

Διοσμαρὶ καὶ κατιφέ μου, δὲν σ' ἀλησμονῶ ποτέ μου.
Ἔβγα νὰ σὲ δῶ καὶ φύγε, φεγγαράκα μου καὶ ἥλιε.
Βασιλικὸ ἐφύτεψα σὲ μαρμαρένια γλάστρα
καὶ φούντωσε καὶ ἄπλωσε στὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἄστρα.
Γαρουφαλλιᾶς γαρούφαλλο καὶ κανελιᾶς κανέλα,
ἂν μ' ἀγαπᾶς, πουλάκα μου, κάνε τὸν κόπο κι ἔλα.

Ἔχε τὴν κρυφά, πουλί μου, τὴν ἀγάπη τὴ δική μου.
Ἁγιασώτισσα μου γλάστρα, μὲ τὰ λούλουδά σου τ' ἄσπρα.

διοσμαρί, κατιφές: αρωματικά και καλλωπιστικά φυτά.

CD 2 ΧΙΟΣ

Η χιώτικη μουσική παραγωγή αντανακλά τον ήπιο και μαλακό χαρακτήρα των κατοίκων του νησιού, ο οποίος διαφαίνεται στην αγάπη προς τη μουσική και την ποίηση, την ευχέρεια στην αρμογή του στίχου και της μελωδίας, καθώς και στη μεγάλη διάθεση για πανηγύρεις και χορό.

1. *Κάτω στο γιαλό* - απόσπασμα αφηγηματικού τραγουδιού

Διάρκεια: 3΄23΄΄
Τραγούδι: Βαγγέλης Σωφρονίου
Ηχογράφηση: σε δίσκο γραμμοφώνου,
POLYDOR No. 51081, Αθήνα 1930.
Από το αρχείο του Ηλία Μπαρούνη

Κάτω στὸ γιαλό, κάτω στὸ περιγιάλι,
κάτω στὸ γιαλὸ, κοντή, νεραντζούλα φουντωτή.

Πλένουν Χιώτισσες, πλένουν παππαδοποῦλες,
πλένουν Χιώτισσες, κοντή, νεραντζούλα φουντωτή.

Κόρην ἀγαπῶ, ξανθιὰ καὶ μαυρομάτα,
κόρην αγαπῶ, ξανθή, νερατζούλα φουντωτή.

Γειά σου .....!
Ὤπαα!
Νὰ ζῆστε!

2. *Έλα, ύπνε, πάρε το* - νανούρισμα από την Κοινή

Διάρκεια: 1΄47΄΄
Τραγούδι: Σούτη Λουλούδη
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ' έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

Ἔλα, ὕπνε, πάρε το κι ὅπου θέλεις ἄμε το.
Ἄμε το στ' Ἀγᾶ τ' ἀμπέλια, στοῦ Ἀγᾶ τὰ περιβόλια.
Νὰ τοῦ δώκει ὁ Ἀγᾶς λεμόνια κι ἡ Ἀγάδισσα κυδώνια
κι ἡ μικρὴ Ἀγαδοπούλα δαχτυλίδι μὲ τὴ βούλα.
Νάνι, νάνι, νάνι, νάνι, κι ὅπου τὸ πονεῖ νὰ γιάνει.

3. *Έλα, ύπνο, πάρε μου το* - νανούρισμα από το Πυργί

Διάρκεια: 0΄29΄΄
Τραγούδι: Πλουμού Γκλώτσου
Ηχογράφηση: Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 1963
Επιμέλεια: Γεώργιος Κ. Σπυριδάκης και Σπυρίδων Δ. Περιστέρης
Από το δίσκο ακτίνας που συνοδεύει τον τόμο *Εθνική Μουσική Συλλογή-Δημοτικά Τραγούδια* του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας - Ακαδημία Αθηνών

Ἔλα, ὕπνο, πάρε μοῦ το κι ὅπου θέλεις ἄμε μοῦ το.
Νανίζω το, νανίζω το, τῆς Παναγιᾶς χαρίζω το.

4. *Κάτω στο Μαρουλόκαμπο* - σατιρικό τραγούδι από τα Μεστά, που επιγράφεται «Αστείος Όρκος» και τραγουδιέται κατά την περίοδο των Απόκρεω. Χορεύεται ως δετός χορός

Διάρκεια: 1΄20΄΄
Τραγούδι: Αυγούστα Ζερβούδη
Ηχογράφηση: Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 1963
Επιμέλεια: Γεώργιος Κ. Σπυριδάκης και Σπυρίδων Δ. Περιστέρης
Από το δίσκο ακτίνας που συνοδεύει τον τόμο *Εθνική Μουσική Συλλογή - Δημοτικά Τραγούδια* του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας - Ακαδημία Αθηνών

Κάτω, μωρέ, κάτω στὸ Μαρουλόκαμπο,
κάτω στὸ Μαρουλόκαμπο δυὸ γριάδες ἐμαλώναν.
Ἡ μιά, μωρέ, ἡ μιά ἄλεγε τῆς ἀλλονῆς,
ἡ μιά ἄλεγε τῆς ἀλλονῆς: «Ἐσὺ τὸν ἄντρα μου ἄχεις».
«Ἂν ἔχω ἐγὼ τὸν ἄντρα σου, νὰ πάθω καὶ νὰ ράνω·
νὰ γκρεμιστῶ ἀπ' τὰ λάχανα, νὰ πέσω στὰ μαρούλια
κι ἀφ' τὰ μαρούλια στὸ τυρί, κι ἀφ' τὸ τυρί στὴν πίτα·
νὰ μὲ πετροβολήσουνε μ' ἀβγὰ ξεφλουδισμένα
καὶ νὰ μὲ κουκουλώσουνε μ' ἕνα σουρὸ καρύδια·
ν' ἀράξουν καὶ τὰ δόντια μου σὲ μιὰ χλωρὴ μουτζήθρα.»

ράνω: λέγεται με τη μορφή κατάρας > να πάθω και να γίνω κομμάτια· να αράξουν: να επιπέσουν· **άμολα (η):** γαλόνι, μικρή νταμιτζάνα.

5. *Να σε μυριολοΐσω θ΄ω* - μυρολόι από το Πυργί

Διάρκεια: 0΄33΄΄
Τραγούδι: Μαρία Μπατά
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ' έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

(Χ)ὼ(φ)! Νὰ σὲ μυριολοΐσω θ΄ω, ὤ, μὲ ὅλη τὴν καρδιά μου,
ἄ! νὰ πάρεις χαιρετίσματα στὴ μάνα(ν) τὴ γλυκιά μου.

6. *Τούτες οι μέρες τό΄χουνε* - δετός αποκριάτικος χορός από τη Βολισσό

Διάρκεια: 3΄08΄΄
Τραγούδι: Στέλλα Τσικαλά, Γεωργία Παπανδρέου, Σωτηρία Γιαννοπούλου, Δημήτρης Καγιάντας, Μηνάς Μελάς
Βιολί: Νικήτας Μαντράς
Σαντούρι: Σωτήρης Λουλούδης
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Επιτόπιες ηχογραφήσεις, 1967-1971
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο ακτίνας «Μουσική παράδοση της Χίου» (SDNM CD 20)

Τοῦτες οἱ με - ὤχ, ἀμάν, ἀμάν, τοῦτες οἱ μέρες τό΄χουνε
τοῦτες οἱ μέρες τό΄χουνε, τοῦτες οἱ ἑβδομάδες, τοῦτες
νὰ τραγουδοῦ - ὤχ, ἀμὰν, ἀμὰν, νὰ τραγουδοῦνε τὰ παιδιά,
νὰ τραγουδοῦνε τὰ παιδιά, νὰ χαίροντ' οἱ μανάδες, νὰ χαί-.

Ἂς τραγουδήσω κι ἂς χαρῶ, τοῦ χρόνου ποιὸς τὸ ξέρει,
γιὰ θὰ ποθάνω, γιὰ θὰ ζῶ, γιὰ θά 'μαι σ' ἄλλα μέρη.
Ἂς τραγουδήσω κι ἂς χαρῶ, ἂς παίξω κι ἂς γελάσω,
τὰ νιάτα δὲν πουλιῶνται πιά, νὰ τὰ ξαναγοράσω.

7. *Πέρασαν οι Αποκριές* - δετός αποκριάτικος χορός από την Καλλιμασιά

Διάρκεια: 1΄32΄΄
Τραγούδι: Σούτη Λουλούδη (κορυφαία), Βούλα Κωνσταντίνου, Βίνα Αλμπανούδη, Ειρήνη Ρέπα, Γρηγόρης Γεραγωτέλλης, Θεμιστοκλής Κολλιάρος, Γιάννης Κολλιάρος, Πλουμίτσα Κρουσουλούδη, Ιφιγένεια Στεφανίδη, Χρυσούλα Χαζίρη, Γιαννούλα Κολλιάρου, Βαγγελώ Παναγιωτίδη, Μαρία Σαρρή, Ελένη Μάντικα, Διαμάντω Ζαννίκου, Αθηνά Βασιλοπούλου, Αλεξάνδρα Μιχάλου
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ' έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

Πέρασαν οἱ Ἀποκριές, φύγαν κι οἱ Τυρινάδες,
φύγαν κι οἱ Τυρινάδες,
καὶ ἦρθεν ἡ Σαρακοστὴ μὲ τὶς ἑφτὰ βδομάδες,
μὲ τὶς ἑφτὰ βδομάδες.

Νά 'μουνα στὴ γῆ βελόνι, νὰ πατεῖς νά σ' ἀγκυλώνει.

Τὸ σῶμα σου 'ναι λεμονιὰ καὶ τὰ μαλλιά σου κλώνια,
χαρὰ στὸ νιὸ ποὺ θά 'ρθει νὰ κόψει τὰ λεμόνια.

Στὴν καρδιά μου σοῦ 'χω θρόνο γιὰ βασίλισσα καὶ μόνο.

8. *Ήρθεν η Αγιά Σαρακοστή* - απόσπασμα από το μυρολόι της Παναγίας από τα Φλατσιά

Διάρκεια: 0΄49΄΄
Τραγούδι: Ανθή Κλούβα
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ' έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

Ἦρθεν ἡ Ἀγιὰ Σαρακοστή, τῆς Παναγιᾶς οἱ μέρες,
ποὺ λέν' τὸ Κύριε Ἐλέησον καὶ τὶς Τιμωτέρες.
Ὅπου τὸ λέει σώζεται κι ὅπου τὸ (ἀ)κού(ει) ἀγιάζει
κι ὅπου τὸ λέει τρεῖς φορὲς εἰς τὴν παράειδ(ην) πάει.
Κάτου στὰ Ἱεροσόλυμα κι στοῦ Χριστοῦ τὸν τάφο,
καθότανε ἡ Δέσποινα, μόνη καὶ μοναχή της·
τὴν προσευχή της ἔκανε γιὰ τὸ Μονογενή της.
Ἐκεῖ ποὺ τὴν ἐδιέβαζε κι ἐκεῖ ποὺ τὴ(ν) διαβάζει,
ἀκού' βροντὲς καὶ ταραχὲς καὶ σύγχυσες μεγάλες.
Ἀνοίγει τὰ πορτέλια της, βλέπει στὴ γειτονιά της.
Βλέπει τὸν οὐρανὸ θολὸ καὶ τ' ἄστρι βουρκωμένα.

9. *Ἅγιε μου Γιώργη, αφέντη μου* - απόσπασμα
από το τραγούδι του αγίου Γεωργίου από τα Φλατσιά

Διάρκεια: 0΄50΄΄
Τραγούδι: Ανθή Κλούβα
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ΄ έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

Ἅγιε μου Γιώργη ἀφέντη μου, ἀσημοκαβαλάρη,
ἀρματωμένο(ς) μὲ σπαθὶ καὶ μ᾽ ἀργυρὸ κοντάρι.
Θεριό ᾽κωμε στὴ χώρα μας σ᾽ ἕνα βαθὺ πηγάδι,
ἀνθρώπους τὸ ταΐζανε, κάθε πρωὶ καὶ βράδυ.
Μιὰ μέρα δὲν τοῦ δώσαμε ἄνθρωπο νὰ δειπνήσει,
σταλιὰ νερὸ δὲν ἄφησε τὴ(ν) χώρα νὰ ποτίσει.

10. *Στην Αγιά Μαρκέλλα* - συρτός

Διάρκεια: 2΄18΄΄
Τραγούδι: Θωμάς Τσολάκης, Νίκος Στεφάνου
Βιολί: Νικήτας Μαδράς
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Στὴν Ἀγιὰ Μαρκέλα, μέσ᾽ στὸν ποταμό,
γνώρισα κοπέλα δεκαοκτὼ χρονῶ(ν).
Εἶχε μαῦρα μάτια καὶ σγουρὰ μαλλιὰ
καὶ στὸ μάγουλό της μαύρη μιὰ ἐλιά.
Δὲ(ν) μᾶς τὶ(ν) δανεῖζεις, δὲ(ν) μᾶς τὶν πουλᾶς,
τὶν ἐλίτσα πό ᾽χεις νὰ μᾶς τυραννᾶς;
Δὲ(ν) σᾶς τὶ(ν) δανεῖζω, δὲ σᾶς τὶν πουλῶ,
μόνο θὰ τὶν ἔχω νὰ σᾶς τυραννῶ.

11. *Ἄρχισε, γλώσσα μ΄, ἄρχισε* -
δετός Αρμολίων, Πατρικών και Κοινής

Διάρκεια: 1΄52΄΄
Τραγούδι: Δέσποινα Τσούρου (κορυφαία), Βούλα Κωνσταντίνου, Βίνα Αλμπανούδη, Ειρήνη Ρέπα, Γρηγόρης Γεραγωτέλλης, Θεμιστοκλής Κολλιάρος, Γιάννης Κολλιάρος, Πλουμίτσα Κρουσουλούδη, Ιφιγένεια Στεφανίδη, Χρυσούλα Χαζίρη, Γιαννούλα Κολλιάρου, Βαγγελιώ Παναγιωτίδη, Μαρία Σαρρή, Ελένη Μάντικα, Διαμάντω Ζαννίκου, Αθηνά Βασιλοπούλου, Αλεξάνδρα Μιχάλου, Σούτη Λουλούδη
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ΄ έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

Ἄρχισε, γλῶσσά μ΄, ἄρχισε τραγούδια ν᾽ ἀραδιάσεις
καὶ τὴν καλή μας συντροφιὰ νὰ τὴν διασκεδάσεις.

Σύρετέ τον, κοπελούδια, πού ᾽στε σὰν τὰ ζευλακούδια.

Ἂς τραγουδήσω κι ἂς χαρῶ κι ἂς παίξω κι ἂς γελάσω,
τὰ νιάτα δὲν πουλιοῦνται πιὰ νὰ τὰ ξαναγοράσω.

Δῶτε τοῦ χοροῦ κι ἂς πάει, τούτη ἡ γῆ θὲ νὰ μᾶς φάει.

12. *Ἄρχισε, γλώσσα μ΄, ἄρχισε* - ερωτικά δίστιχα για δετό χορό

Διάρκεια: 1΄05΄΄
Τραγούδι: Μαριάνθη Αλμυρούδη
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἄρχισε, γλῶ-, ὤχ, ἀμάν, ἀμάν, ἀμάν,
ἄρχισε, γλῶσσά μ΄, ἄρχισε, καὶ χεῖλη μου μελέτα,
κι ἐσὺ καημέ-, ἄντε, βάι, βάι, βά,
κι ἐσὺ καημένη μου καρδιά, ὅσα κι ἂν ξέρεις πέ(σ)τα.

Ἄρχισε, γλῶσσά μ΄, ἄρχισε τραγούδια ν᾽ ἀραδιάσεις
καὶ τὴν καλὴ παρέα μου νὰ τήνε διασκεδάσεις.

13. *Ἄρχισε, γλώσσα μ΄, ἄρχισε* -
ερωτικά δίστιχα για δετό χορό

Διάρκεια: 1΄02΄΄
Τραγούδι: Μαριάνθη Αλμυρούδη
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἄρχισε, γλῶσσα μ΄, ἄρχισε, καὶ χεῖλη μου μελέτα
κι ἐσὺ καημένη μου καρδιά, ὅσα κι ἂν ξέρεις πέ(σ)τα.

Τῆς ματζουρανίτσας τ᾽ ἄνθη κάνουν γιατρικὸ στὰ πάθη.

Πέτραν ὣς πέτρα περπατῶ καὶ τὰ κλαδιὰ κλαδεύω,
μὰ τὴν πληγὴ ποὺ μ᾽ ἄνοιξες, μόνος μου τὴ γιατρεύω.

Ἄρφα θέλω ν᾽ ἀρχινήσω, τὸ χορὸ νὰ νοστιμίσω.

14. *Θ᾽ αλλάξω θέλω το σκοπό* - ερωτικά δίστιχα

Διάρκεια: 0΄58΄΄
Τραγούδι: Μαριάνθη Αλμυρούδη
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Θ᾽ ἀλλάξω θέλω τὸ σκοπό, θ᾽ ἀλλάξω τὰ τραγούδια,
θ᾽ ἀλλάξω τὴν ἀγάπη μου, νὰ κάνω μιὰ καινούργια.
Ἔτσι δὰ κι ἀγάλι, (ἀ)γάλι, κρητικό μου πορτοκάλι.

Πολλοὶ πονοῦν μὰ δὲ(ν) μποροῦν τὸ γιατρικὸ νὰ βροῦνε,
ἡ μαύρη γῆς εἶν᾽ ὁ γιατρὸς κι ἐκεῖ θὰ γιατρευτοῦνε.
Ἔλα νὰ σὲ δῶ, νὰ γιάνω, νὰ μὴ(ν) πέσω νὰ πεθάνω.

15. *Ρομπομπό* - τραγουδητός χορός από την Κοινή

Διάρκεια: 1΄08΄΄
Τραγούδι: Δέσποινα Τσούρου (κορυφαία), Βούλα Κωνσταντίνου, Βίνα Αλμπανούδη, Ειρήνη Ρέπα, Γρηγόρης Γεραγωτέλλης, Θεμιστοκλής Κολλιάρος, Γιάννης Κολλιάρος, Πλουμίτσα Κρουσουλούδη, Ιφιγένεια Στεφανίδη, Χρυσούλα Χαζίρη, Γιαννούλα Κολλιάρου, Βαγγελιώ Παναγιωτίδη, Μαρία Σαρρή, Ελένη Μάντικα, Διαμάντω Ζαννίκου, Αθηνά Βασιλοπούλου, Αλεξάνδρα Μιχάλου, Σούτη Λουλούδη
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ΄ έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

Σαρανταβέργινο κλουβὶ -τζίγκι τζίγκι τζέλο, τζίγκι τζίγκι τζο-
μοῦ κάμαν οἱ γονοί μου, -ρομπομπό, καλὲ σ᾽ ἀγαπῶ-
καὶ μέσα μὲ κλειδώσανε -τζίγκι τζίγκι τζέλο, τζίγκι τζίγκι τζο-
νὰ μὴ σὲ ᾽δῶ, πουλί μου. -ρομπομπό, καλὲ σ᾽ ἀγαπῶ-
Μέσα στὰ φύλλα τῆς καρδιᾶς καὶ μέσ᾽ στὸ φυλλοσκότι,
ἐκεῖ ᾽χω τὴν ἀγάπη μου σταυρὸ καὶ προσκυνῶ τη(ν).

16. *Ομορφοκαμωμένε μου* -
τραγουδητός ή διπλός χορός από τα Νένητα

Διάρκεια: 1΄55΄΄
Τραγούδι: Ασημίνα Γεράσιμου, Ελένη Μηνά
Ηχογράφηση: Πάπυρος, Χίος 2003
Επιμέλεια: Γιάννης Κολλιάρος
Από το δίσκο ακτίνας «Μιάν βολάν τσ΄ έναν τσαιρόν ήτον…: παραδοσιακά τραγούδια Μαστιχοχωριτών Χίου»

Ὁμορφοκαμωμένε μου, στολίδι τῶν Ἀγγέλω(ν),
μαλαματένιο μου κλειδὶ π᾽ ἀνοίγουν τὸ βαγγέλιο.
Ὁριαλα ραλα ραλα ραλα λα λα λα, λα λα λα λα, λα.

Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ πρόβαλλε καὶ θέλει νὰ χορέψει,
τραγούδια καὶ πανέματα πολλὰ θὰ μᾶς γυρέψει.
Ὁριαλα ραλα ραλα ραλα λα λα λα, λα λα λα λα, λα.

Ἐσὲ σοῦ πρέπει νὰ φορᾶς μαχαίρι μὲ θηκάρι,
διβόρβορο μὲ ἑφτὰ φωτιές, γιατὶ εἶσαι παλληκάρι.
Ὁριαλα ραλα ραλα ραλα λα λα λα, λα λα λα λα, λα.

17. *Σαν της Ωριάς το κάστρο* -
απόσπασμα παραλογής, συρτός χορός από τα Μεστά

Διάρκεια: 2΄36΄΄
Τραγούδι: Ευαγγελία Σαραντηνούδη, Μαριάνθη Αλμυρούδη
Βιολί: Δημήτιος Λιμπουσάκης
Σαντούρι: Δημήτριος Φλωράδης
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα 1974
Επιμέλεια: Σίμων Καράς
Από το δίσκο «Τραγούδια Μυτιλήνης και Χίου» (SDNM 110)

Σὰν τῆς Ὡριᾶς τὸ κάστρο, κάστρο δὲν εἶδα,
-τέτοιο κάστρο δὲν εἶδα, Φραγκοπούλα καὶ Ρωμά-

πού ᾽χει ἀσημένιες πόρτες καὶ χρυσᾶ κλειδιά.
-τέτοιο κάστρο δὲν εἶδα, Φραγκοπούλα καὶ Ρωμά-

Τοῦρκοι τὸ πολεμοῦσαν χρόνους δώδεκα
-χρόνους μῆνες δεκατρεῖς, σὺ τὸ νοῦ μου τὸν κρατεῖς-

18. *Ξημέρωσε η Ανατολή* - απόσπασμα παραλογής

της αναγνώρισης. συρτός χορός από τα Νένητα

Διάρκεια: 2΄56΄΄
Τραγούδι: Σωτήρης Λουλούδης
Βιολί: Λεωνίδας Λουλούδης
Σαντούρι: Σωτήρης Λουλούδης
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Επιτόπιες ηχογραφήσεις, 1967-1971
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο ακτίνας «Μουσική παράδοση της Χίου» (SDNM CD 20)

Ξημέρωσε ἡ Ἀνατολὶ καὶ ἤφεξε ἡ Δύση, -ἡ Δύση-
– Μέσ᾽ στὰ πετρωτὰ, μωρ᾽ μέσ᾽ στὰ πετρωτὰ, μιὰ πέρδικα πετᾶ –
πᾶν᾽ τὰ πουλάκια γιὰ νερὸ κι οἱ λυγερὲς στὴ βρύση. -στὴ βρύση-
– Μέσ᾽ στὰ πετρωτά, μωρ᾽ μέσ᾽ στὰ πετρωτά, μιὰ πέρδικα πετᾶ –

19. *Ω! Κρητικιά μου λεμονιά* -

συρτός χορός από την Ποταμιά Βολισσού

Διάρκεια: 2΄43΄΄
Τραγούδι: Δημήτριος Πούπαλος
Βιολί: Γεώργιος Πούπαλος
Κλαρίνο: Βασίλειος Ελευθερίου
Λαούτο: Δημήτριος Πούπαλος
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Επιτόπιες ηχογραφήσεις, 1967-1971
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο ακτίνας «Μουσική παράδοση της Χίου» (SDNM CD 20)

Ὤ! Κρητικιά, ὦ! Κρητικιά μου λεμονιά,
ὦ! Κρητικιά μου λεμονιὰ καὶ ποῦ νὰ σὲ φυτέψω;
Νὰ σὲ φυτέψω στὴν καρδιά, ἴσως νὰ σὲ κερδέψω.

Ὁ Κρητικὸς κι ἂν στολιστεῖ καὶ βάλει τὰ καλά του,
[ὅλοι τὸν ἐζηλεύουνε γιὰ τὴν κορμοστασιά του.]

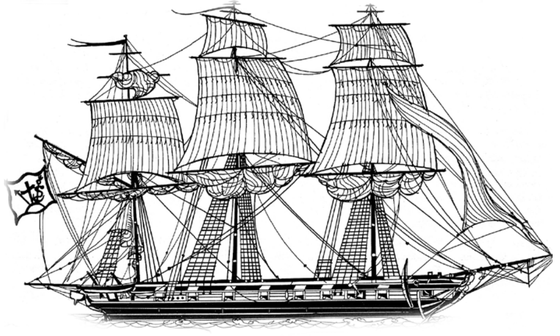

20. *Βαρέθηκα, μανούλα μου* - ερωτικά δίστιχα

Διάρκεια: 3΄20΄΄
Τραγούδι: Κατερίνα Παπαδοπούλου
Βιολί: Νίκος Οικονομίδης
Λάφτα: Σωκράτης Σινόπουλος
Σαντούρι: Αγγελίνα Τκάτσεβα
Λαούτο: Κώστας Φιλιππίδης
Ηχογράφηση: Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής Δόμνα Σαμίου, Αθήνα 2002.
Επιμέλεια: Δόμνα Σαμίου
Από το δίσκο ακτίνας «Της Κυρα-Θάλασσας»

Βαρέθηκα, μανούλα μου, τὶ θάλασσα νὰ βλέπω, -νὰ βλέπω,
τὶ θάλασσα νὰ βλέπω, νὰ βλέπω-
τὸν ταχυδρόμο νὰ ρωτῶ καὶ γράμμα νὰ μὴν ἔχω. -νὰ μὴν ἔχω
καὶ γράμμα νὰ μὴν ἔχω, νὰ μὴν ἔχω-

Ἤθελα νά ᾽σαι θάλασσα κι ἐγὼ τὸ περιγιάλι
τὰ κύματά σου νά ᾽ρχονται στὴν ἐδική μ᾽ ἀγκάλη.

21. *Σχοινιάτικος (της μαστίχας)* - τραγούδι για το κέντημα του μαστιχιού

Διάρκεια: 2΄39΄΄
Τραγούδι: Αναστασία Γαλάτουλα
Ηχογράφηση: Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών. Επιτόπια ηχογράφηση στην Καλαμωτή Χίου 2000
Επιμέλεια: Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης
Από το αρχείο του ΚΑΛΜΕ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ὤ! Στὸ κέντημα τοῦ μαστιχιοῦ, ὦ! σκοπὸν ἐτραγουδοῦσα,
ὦ! τὸν ἄρεσε κι ἀρέσει τον, ὦ! ὅσοι κι ἂν τὸν ἀκοῦσαν.

Εἶμαι δεντρὶ ἀλύγιστο καὶ εἶμαι φορτωμένο,
γιατὶ ἔχω πάντοτε πληγὲς καὶ εἶμαι κουρασμένο.

22. *Στρατιώτης και πραματευτής* -

απόσπασμα παραλογής των Απόκρεω

Διάρκεια: 3΄45΄΄
Τραγούδι: Ευαγγελία Σαραντινούδη
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας. Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Στρατιώτης καὶ πραματευτὴς ἀντάμα τρῶν',
ἀντάμα, ἀντάμα τρῶν' καὶ πίνουν,
καὶ τραγουδεῖ ὁ πραματευτὴς καὶ χαίρεται ὁ στρατιώτης.
Ἐγὼ πολλὲς ἐφίλησα, λεύτερες καὶ κυρᾶδες
καὶ καλογριὲς καὶ κοσμικὲς κι ἀρχόντισσες μεγάλες.

Ζιμπουλάκι μου βαμμένο, ἐσύ μ' ἔχεις τρελαμένο.

Γιὰ πές μοῦ το, πραματευτή, ποιὰ Μάρθα ἀπὸ τὶς (ν)αύτες;
Ἡ Μάρθα ἡ γριγριώτισσα πού 'ναι στὸ σταυροδρόμι,
πό 'χει τοὺς δώδεκα ἀδερφοὺς καὶ τὸ στρατιώτη(ν) ἄντρα.

Ἐσὺ μ' ἀγάπας ἕνα κι ἐγὼ σ' ἀγάπου δυό,
ἀφοῦ ἐσὺ μ' ἀρνήθεις, σ' ἀρνήθηκα κι ἐγώ.

Χτίζω ἐκκλησιὰ ἀγνάντι της, κάμνω λουτρὸ καρσί της
καὶ τὸ(ν) νερὸ(ν) ἀπ' τὸ βουνὸ τό 'φερα στὴν αὐλήν της,
μά 'καμα καὶ μωρὸ παιδὶ καὶ τ' ἄφησα μαζί(ν) της.
Γιὰ πὲς τό μου, πραματευτή, προφταίνω στὰ βαφτίδια;
Ἂν εἶναι ὁ μαῦρος σου ἀψύς, προφταίνεις στὰ βαφτίδια,
μὰ ἂν εἶν' ὁ μαῦρος ἀχαμνός, προφταίνεις τὰ σαράντα...

23. *Ένα Μοραϊτόπουλο* -

απόσπασμα παραλογής με θέμα την αδελφοκτονία

Διάρκεια: 4΄14΄΄
Τραγούδι: Μαριάνθη Αλμυρούδη
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας. Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ὤ χ! Ἕνα Μορα- ἕνα Μοραϊτόπουλο(ν)
ἀφ' τοῦ Μοριᾶ τὰ μέ-, μάνα, τὰ μέρη
ὦχ, καμῆλες δώδεκα τραβᾶ, μά- μάλαμα φορτωμένες.
Κι ὅταν ἐκοντοφτάξανε εἰς τοῦ Μοριᾶ τὰ μέρη,
ἀρχίζει ὁ νιὸς νὰ τραγουδεῖ, ἀρχίζει ὁ νιὸς νὰ λέει.
Δὲν ἔχει κλέφτες ὁ Μοριᾶς, δὲν ἔχει χαραμίτες,
νὰ χαραμίσουνε τὸ νιό, νὰ πάρουν τ' ἀλογάρι;
Γιὰ δὲς τοῦ σκύλου ὁ γιός, καλέ, θαρρεῖ θὰ τὴν γλυτώσει.
Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε κι οἱ κλέφτες ξεφορτῶναν.
«Γιὰ μὴν(α) ξεφορτώνετε, βαριέμαι νὰ φορτώνω».
Καὶ τὸ σπαθί του ἔβγαλε ἀπὸ χρυσὸ θεκάρι,
τὸν πόλεμο(ν) ἀρχίσανε, χωρὶς σταυρὸ νὰ κάνει.
Στὸ ἔμπα χίλιους ἔκοψε, στὸ ἔβγα δυὸ χιλιάδες
καὶ στὸ ξενογερούντισμα ἀμέτρητες χιλιάδες...

24. *Δώδεκα χρονών κορίτσι* -

απόσπασμα παραλογής των Απόκρεω

Διάρκεια: 5΄30΄΄
Τραγούδι: Σωτήρης Λουλούδης
Βιολί: Λεωνίδας Λουλούδης
Κλαρίνο: Μιχάλης Νεαμονιτάκης
Σαντούρι: Σωτήρης Λουλούδης
Ντραμπούκα: Στέργιος Νεαμονιτάκης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας. Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Δώδεκα χρονῶν κορίτσι χήρα πά' στὴ μάνα της,
τὰ στεφάνια στὴν ποδιά της κι ἔκλαιγε τὸν ἄντρα της.

Σῶπα, κόρη μου, μὴν κλαί(γ)εις, σῶπα μὴν πικραίνεσαι,
ὄμορφη κι ἀρχόντισσά 'σαι καὶ ξαναπαντρεύεσαι.

Σῶπα, μάνα, μὴν τὸ λέγεις πώς θὰ ξαναπαντευτῶ.
Τέτοιον νιό, τέτοιον λεβέντη, ποῦ θὰ τὸνε ξαναβρῶ;

25. *Φερεή* - οργανικό, συρτός χορός

Διάρκεια: 3΄35΄΄
Βιολί: Λεωνίδας Λουλούδης
Κλαρίνο: Μιχάλης Νεαμονιτάκης
Σαντούρι: Σωτήρης Λουλούδης
Ντραμπούκα: Στέργιος Νεαμονιτάκης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

26. *Άρχισε, γλώσσα μου γλυκιά* - επαινετικό τοπικό τραγούδι και παραλλαγή του τραγουδιού για το κεντημένο μαντίλι

Διάρκεια: 3΄19΄΄
Τραγούδι: Θωμάς Τσολάκης, Νίκος Στεφάνου
Βιολί: Νικήτας Μαδράς
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἄρχισε, γλῶσσα μου γλυκιά, τὶ Βολισσὸ νὰ τὴν παινᾶς,
ποὺ εἶναι, ποὺ εἶναι μικρὴ κομμάτι κι ὅλο χά- κι ὅλο χάρες εἶν' γεμάτη.
Ἔχει ἐκκλησίτσες, μά 'ν' μικρές, μὲ τὸ ψηφὶ ζωγραφιστές,
ἔχει κόρες μαυρομάτες κι ὅλο χάρες εἶν' γεμάτες.
Ἔχασα τὸ μαντίλι μου, καημὸ πό 'χει τ' ἀχείλι μου,
τὸ χρυσοκεντημένο, πίκρες πό 'χει τὸ καημένο.
Ὅπου μοῦ τὸ κεντούσανε καὶ μοῦ τὸ τραγουδούσανε
τρία ἔμορφα κορίτσια, ὑψηλὰ σὰν κυπαρίσσια.
Ἡ μιὰ ἦταν ἀφ' τὸ Γαλατᾶ, τὶ βάζει ὁ νοῦς μου δυνατὰ,
καὶ ἡ ἄλλη ἀπ' τὸ Νεχώρι, δεντρολυγερή μου κόρη.
Κι ἡ τρίτη ἡ μικρότερη, ἀπ' ὅλες ὀμορφότερη,
ἤτανε ἀπὸ τὴν Πάρο, 'κείνη π' ἀγαπῶ νὰ πάρω.

27. *Μπλίτσα πού 'σαι στο γκρεμό* - αφηγηματικό των Απόκρεω

Διάρκεια: 2΄10΄΄
Τραγούδι: Θωμάς Τσολάκης, Νίκος Στεφάνου
Βιολί: Νικήτας Μαδράς
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Μπλί-, μωρέ, μπλίτσα πού 'σαι στὸ γκρεμό,
μπλίτσα πού 'σαι στὸ γκρεμό, τὰ μῆλα φορτωμένη,
τὰ μῆλα σου λιμπίστικα καὶ τὸ γκρεμὸ φοβοῦμαι.
Καὶ σὰν φοβᾶσαι τὸ γκρεμό, πᾶρε τὸ μονοπάτι.
Τὸ μονοπάτι μ' ἔβγαλε σὲ μιὰ 'ρημοκκλησίτσα,
πού 'χει σαράντα μνήματα, ἀδέρφια κι ἀξαδέρφια...

28. *Φέτος το καλοκαιράκι* - ερωτικό τραγούδι

Διάρκεια: 1΄29΄΄
Τραγούδι: Αργυρώ Κωνσταντίνου Μιχαλιώ
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Στράτος Βουρβούλιας, Δημήτρης Κατωτάκης. Επιτόπια ηχογράφηση 13.6.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Φέτος τὸ καλοκαιράκι κυνηγοῦσα ἕνα πουλάκι.
Κυνηγοῦσα, κυνηγοῦσα, νὰ τὸ πιάσω δὲν μποροῦσα.
Ἔστεσα τὰ ξόβεργά μου κι ἦρθε τὸ πουλὶ κοντά μου.
Χτίζω του περιβολάκι, γιὰ νὰ πλύνεται στοὺς κλώνους.
Τὶ Δευτέρα τὸ φυτεύω καὶ τὴν Τρίτη τὸ κλαδεύω·
τὴν Τετάρτη βγάζει φύλλα καὶ τὴν Πέμπτη κάνει μῆλα·
τὴν Παρασκευὴ τὸ βράδυ πάει ὁ κλέπτης νὰ τὰ πάρει·
τὸ Σαββάτο τὰ τρυγίζω καὶ στοὺς φίλους τὰ δωρίζω.

29. *Μαρού* - οργανικό από τον Άγιο Γεώργιο Συκούση.

Πρόκειται για χορό με τελετουργικό χαρακτήρα, πιθανότατα εξορκισμού αλλά και γονιμότητας, ο οποίος είναι εξαιρετικά δημοφιλής την περίοδο των Απόκρεω
Διάρκεια: 2΄35΄΄
Τσαμπούνα: Χριστόφορος Σαλαγάρας
Τουμπάκι: Γιώργος Βαφέας
Ηχογράφηση: Κώστας Σιταράς, Χίος 2006
Επιμέλεια: Κώστας Σιταράς
Από το δίσκο ακτίνας «Τα τσαμπουνιστά της Χίου»

30. *Ένα καράβι από τη Χιό* - αφηγηματικό των Απόκρεω

Διάρκεια: 4΄59΄΄
Τραγούδι: Μαρία Βαρβαρίγου (κορυφαία), Σοφία Αναστασοπούλου, Δανάη Βαλιανάτου, Βάσια Βαρέλη, Βησσαρία Βέλιου, Μυρσίνη Βέργου, Ευγενία Γαβριηλίδου, Τάνια Γαϊτάνη, Νικόλ-Κατερίνα Γεωργακάκη, Ερωφίλη Ιωσηφίδη, Εύχαρις Ιωσηφίδη, Μιράντα Καψάλη, Άρτεμις Κέντρου, Ελένη Κέντρου, Φωφώ Κεχαγιόγλου, Σοφία Κορρέ, Βασιλική Κοσιαβέλου, Άννα Κουτούζου, Σωσώ Λέου, Θεοδώρα Λυκογιώργου, Κατερίνα Μελαχροινού, Δανάη Μπαλτάση, Χρύσα Μυλωνά, Φιλία Μυστηλιάδη, Γεωργία Πριβιλεγγίου, Μίρκα Σινανίδη, Χρυσούλα Φύκα, Αθηνά Φωτιάδου, Αγγελική Χανούμη, Νίκη Χούσου, Άννα-Κρυσταλία Χριστοπούλου
Βιολί: Κυριάκος Γκουβέντας
Κλαρίνο: Βαγγέλης Παπαναστασίου
Ούτι: Βασίλης Τζωρτζίνης
Τζουρά: Κάρολος Κουκλάκης
Σαντούρι: Ανδρέας Κατσιγιάννης
Λαούτο: Κωνσταντίνος Σιδερής
Μπάσο, Μαντόλα: Ανδρέας Τσεκούρας
Τουμπελέκι: Βαγγέλης Καρίπης
Ηχογράφηση: Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2001
Επιμέλεια: Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης
Από το δίσκο ακτίνας «Από τον Πουνέντη: Τραγούδια του Αιγαίου Πελάγους» με την Χορωδία & Ορχήστρα Αιγαίου (CD 002)

Ἕνα καράβι ἀπὸ τὶ Χιὸ ἔρχεται τὸ γιαλό-γιαλό
καὶ ἔχει μέσα Χώτισσες καὶ τοῦ φιλιοῦ μαστόρισσες.
Ἔχει μαστόροι Τηνιακοὶ ποὺ μαστορεύουν τὸ φιλὶ
καὶ λογαριάζουν τὴν τιμὴ, πόσο πουλιέται τὸ φιλί,
πόσο πουλιέται τὸ φιλί, στὶ Δύση, στὶν Ἀνατολή.
Στὸ μόλο τὶς ἀράξανε καὶ τὶς ἐδιαμοιράσανε
κι ἐξετιμῶσαν τὸ φιλὶ παισαμανῆς μὲ τὴν τιμή.
- Γειά σας, μαστόροι Τηνιακοί. Πόσο πουλᾶτε τὸ φιλί;
Πόσο πουλᾶτε τὸ φιλί, στὶ Δύση, στὶν Ἀνατολή;
- Τῆς παντρεμένης τέσσερα, τῆς χήρας δεκατέσσερα
καὶ τὸ κλεμμένο στὰ κρυφὰ ἀπὸ σαραντατέσσερα.
- Τοῦ μπυρισμένου κοριτσιοῦ χίλια φλουρὶ βενέτικα·
τοῦ κοριτσιοῦ τοῦ λεύτερου ἕνα φλουρὶ βενέτικο,
ἕνα φλουρί βενέτικο κι ἐκεῖνο κασαβέτικο.

εξετιμώσαν: εξετιμούσαν, όριζαν την τιμή, αποτιμούσαν· **παισαμανής**: της κάθε μιας (ιδιωμ.)· **μπυρισμένου**: πυριφλεγούς, του ευρισκομένου εν «ερωτική πυρά»· **κασαβέτικο**: πιθανόν από το ιταλ. cassa, από το λατ. capsa: α) το σιδερένιο χρηματοκιβώτιο· β) το ταμείο· γ) μπφρ. το ευτελές, το πληθωριστικό, αυτό που δεν έχει αγοραστική αξία· δ) το χωρίς διάθεση.

31. *Τσιφτετέλι* - οργανικό, που ηχογραφήθηκε στη Βολισσό

Διάρκεια: 3΄44΄΄
Βιολί: Λεωνίδας Λουλούδης
Σαντούρι: Σωτήρης Λουλούδης
Ούτι: Αθ. Παπαπολυζώης
Κλαρίνο: Μιχάλης Νεαμονιτάκης
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς». Επιτόπιες ηχογραφήσεις 1967-1971
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο ακτίνας «Μουσική παράδοση της Χίου» (SDNM CD 20)

32. *Πυργούσικος* - οργανικό και χορός από το Πυργί

Διάρκεια: 2΄42΄΄
Τσαμπούνα: Χριστόφορος Σαλαγάρας
Τουμπάκι: Γιώργος Βαφέας
Ηχογράφηση: Κώστας Σιταράς, Χίος 2006
Επιμέλεια: Κώστας Σιταράς
Από το δίσκο ακτίνας «Τα τσαμπουνιστά της Χίου»

CD 3 ΣΑΜΟΣ

Η αρχαία ιωνική Σάμος, με σημερινή γλωσσική απόκλιση μάλλον αιολική, παρουσιάζει στους σκοπούς και τα τραγούδια της άκουσμα νησιωτικό και μικρασιατικό. Τα τραγούδια της, διαφόρου ποιητικού και μουσικού περιεχομένου, κατανέμονται ανάλογα με τη γεωγραφική τοποθεσία, η οποία προσδιορίζει και τη μορφή της κομπανίας που τα συνοδεύει. Παλαιότερα, στις κομπανίες συμμετείχαν και τσαμπουνιέρηδες.

1. *Νυφιάτικο Σάμου* - τραγούδι του γάμου

Διάρκεια: 3΄57΄΄
Τραγούδι: Χαρίλαος Πύρρης ή Περρής
Κλαρίνο: Αντώνης Σακελλαρίου
Σαντούρι: Λούης Ρασσιάς
Ηχογράφηση: σε δίσκο γραμμοφώνου, COLUMBIA 56247-F, Νέα Υόρκη 1929. Από το αρχείο του Ηλία Μπαρούνη

Ἀπόψε γάμος γίνεται, ἀπόψε πατινάδα,
ἀπόψε ἀποχωρίζεται ἡ κόρ᾽ ἀπὸ τὴ μάνα.

Στὰ φιλή- στὰ φιλήματα σ᾽ ἀπάνω,
ὅσα ἔ- ὅσα ἔχω τὰ ξεχάνω.

Σύρε νὰ εἰπεῖς τῆς μάνας σου νὰ σ᾽ ἀποχαιρετήσει,
γιατὶ ὁ καιρὸς πλησίασε ποὺ θὰ σ᾽ ἀλησμονήσει.

Ἔλα, ἔλα μὲ τὰ ᾽μένα κι ἄσ᾽ τὴ μάνα ὅπου σὲ γέννα.

Τ᾽ ἀχεῖλι σου εἶναι ζάχαρη, τὸ μάγουλό σου μῆλο,
τὸ στῆθος σου παράδεισος καὶ τὸ κορμί σου κρίνο.

Ρόδο εἶσαι καὶ μυρίζεις καὶ ἐμένα βασανίζεις.

Ἡ μάνα μου μὲ μάλωνε καὶ παρομίνευέ μου,
᾽κεῖ ᾽ποὺ πηγαίνουν ἔμορφες, ᾽κεῖ νὰ πηγαίνεις, γιέ μου.

Στὰ φιλήματα σ᾽ ἀπάνω, ὅσα ἔχω τὰ ξεχάνω.

2. *Κουνήστι να κουνήσουμε* - πασχαλιάτικο τραγούδι της αιώρας

Διάρκεια: 4΄57΄΄
Τραγούδι: Χορωδία Συλλόγου προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς»
Βιολί: Αντώνιος Τσόχος
Κλαρίνο: Φίλιππας Ρούντας
Κανονάκι: Νίκος Στεφανίδης
Ούτι: Αγάπιος Τομπούλης
Λαούτο: Σταύρος Αδριανός
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο «Λαϊκοί θρήνοι και τραγούδια της Λαμπρής». Σειρά «Ελληνικοί Αντίλαλοι» Νο 5. Ραδιοφωνικές εκπομπές της ορχήστρας και χορωδίας του ΣΔΕΜ υπό τη διεύθυνση του Σίμωνος Καρά, περιόδου 1958-1960 (SDNM 133)

Κουνίστι νὰ κουνήσουμε αὐτὲς τὶς χαϊδεμένες,
ὅπου τὶς ἔχ᾽ ἡ μάνα τους στὰ χάδια μαθημένες.

Σίδερο νά ᾽ναι τὸ σχοινὶ κι ἀτσάλι τὸ κλωνάρι
καὶ ᾽κεῖνος ποὺ τὴν ἔκανε, νὰ ζήσ᾽ νὰ κάνει κι ἄλλη.

3. *Νύφη μ΄ σαν πας στο σπίτι σου* - τραγούδι του γάμου. Παινέματα στους νεονύμφους

Διάρκεια: 4΄28΄΄
Τραγούδι: Παγωνιώ Κ. Χρήστου, Ελένη Ι. Μένεγα, Δέσποινα Μώρου
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Νύφη μ᾽, σὰν πᾶς στὸ σπίτι σου, τὸ πρῶτο ζυμωτό σου
μάλαμα νά ᾽ν᾽ τ᾽ ἀλεύρι σου κι ἀσήμι τὸ νερό σου.
-Ἄιντε νὰ πᾶμε ἐκεῖ ποὺ λές, ποὺ κάνουν τὰ πουλιά φωλιές-

Ἄρχισε, γλῶσσα μ᾽, ἄρχισε, τραγούδια ν᾽ ἀραδιάσεις,
τὸν ἄγγελο μὲ τὸ σπαθὶ νὰ τὸνε κατεβάσεις.
-Ἄρχισε, γλυκιά μου γλῶσσα, πὲς παινέματα καμπόσα-

Σ᾽ αὐτὸ τὸ σπίτι πού ᾽ρθαμε, πέτρα νὰ μὴ ραΐσει
κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ χρόνια πολλὰ νὰ ζήσει.
-Τούτη ἡ γῆς ποὺ τὴν πατοῦμε, ὅλοι μέσα θὲ νὰ μποῦμε-

Ὡραῖα ποὺ εἶναι ἡ νύφη μας, ὡραῖα τὰ προικιά της,
ὡραῖα κι ἡ παρέα της ποὺ κάνει τὴ χαρά της.
-Στὰ ὄρη βγαίνει ὁ λαγός, τὰ λόγια σ᾽ εἶναι τρελαμός-

Ὡραῖα ποὺ εἶναι ἡ νύφη μας, σὰν τῆς ᾽κκλησιᾶς τὸ δίσκο,
στέκω τσαὶ τὴν παρατηρῶ, ψιχάδι δὲν τῆς βρίσκω.
-Ἔ νύφη μου παινεμένη καὶ στὸν κόσμο ζηλεμένη-

Ὡραῖος εἶν᾽ τσαὶ ὁ γαμπρός, νὰ ἤτανε δικός μου,
μὰ πάλι τὸν ἐχαίρουμε γιατ᾽ εἶν᾽ ἀξάδερφός μου.
-Ὡραῖος πού ᾽ναι ὁ γαμπρὸς σὰν ἥλιος, σὰν αὐγερινός-

Τὶ τραγουδάκι νὰ σοῦ πῶ, νύφη μου, νὰ σ᾽ ἀρέσει,
πό ᾽χεις ἀγγελικὸ κορμὶ τσαὶ δαχτυλίδι μέση.
-Ἔ νυφούλα μ᾽ νὰ γεράσεις τσαὶ ποτὲ νὰ μὴ χωλιάσεις-

Εἶσαι ψηλὴ τσαὶ νόστιμη τσαὶ λεφτοκοκκαλάτη,
σοῦ πρέπει νὰ σὲ βάλουμε σὲ γυάλινο παλάτι.
-Ὡραῖος πού ᾽ναι τσαὶ ὁ γαμπρὸς σὰν ἥλιος, σὰν αὐγερινός-

4. *Άρχισε, γλώσσα μ΄, άρχισε* - σκωπτικό της Αποκριάς

Διάρκεια: 5΄27΄΄
Τραγούδι: Παγωνιώ Κ. Χρήστου, Ελένη Ι. Μένεγα, Δέσποινα Μώρου
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἄρχισε, γλῶσσα μ᾽, ἄρχισε τραγούδια ν᾽ ἀραδιάσεις,
τὸν ἄγγελο μὲ τὸ σπαθὶ νὰ τὸνε κατεβάσεις.
-Ἄρχισε, γλυκιά μου γλῶσσα, πὲς παινέματα καμπόσα-

Τοῦ μπρουστινοῦ τοῦ πρέπουνε παπούτσια ἀσημένια,
γιατί ᾽ναι τὸ κορμάκι του ὅλο χαρὲς καὶ γέλια.
-Μπροστινέ μου, ποὺ χορεύεις, νὰ σὲ δῶ νὰ βασιλεύεις-

Τοῦ μπρουστινοῦ πρέπει σπαθί, τοῦ δεύτερου κορώνα,
τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τέταρτου τοῦ πρέπει ἀρριβώνα.
-Σέρνετέ τον νὰ πρεπίζει κι ὁ χορὸς νὰ νοστιμίζει-

Ἐσὺ ποὺ ξέρεις τὰ πολλὰ κι ὁ νοῦς σου κατεβάζει,
σαράντα δράμια μάλαμα πόσα βελόνια βγάζει;

Πόσες κλωστὲς καὶ βελονιὲς ἔχει τὸ φόμεμά σου;
Σαράντα δράμια μάλαμα τόσες βελόνες βγάζει.

Ἐσὺ ποὺ ξέρεις τὰ πολλὰ καὶ τὰ μεγάλα λόγια,
πάνι στοὺ(ν) Μαραθόκαμπου νὰ κάνεις χαϊνκουλόγια.

5. *Ἄλφα, δεν σου φανερώνω* -
απόσπασμα από αλφαβητάρι της αγάπης

Διάρκεια: 1΄03΄΄
Τραγούδι: Παγωνιώ Κ. Χρήστου, Ελένη Ι. Μένεγα, Δέσποινα Μώρου
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης, Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἄλφα, δὲ- γαλανά, γλαρά, γλυκά, ματῦρα μου μάτια,
ἄλφα δὲ σοῦ φανερώνω,
ἄλφα δὲ σοῦ φανερώνω, τῆς καρδούλας μου τὸν πόνο.

Βῆτα, βέβαια σοῦ λέγω, πὼς γιὰ σένα ἐγὼ θὰ κλαίγω.
Γάμα, γλάστρα μὲ τὶς διόλες, 'σύ 'σαι πιό 'μορφη ἀπ' ὅλες.

6. *Κάτω στο γιαλό* - οργανικό των Απόκρεω

Διάρκεια: 2΄15΄΄
Τσαμπούνα: Μανόλης Λεβισιανός
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης, Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

7. *Το Πλατανιώτικο νερό* - επαινετικό τοπικό τραγούδι

Διάρκεια: 2΄55΄΄
Τραγούδι: Παγωνιώ Κ. Χρήστου, Ελένη Ι. Μένεγα, Δέσποινα Μώρου
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης, Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Τὸ Πλατανιώτικο νερό, τὸ Πλατανιώτικο νερό,
τὸ λέν' πὼς ἔχει ἀβδέλλες, τὸ λέν' πὼς ἔχει ἀβδέλλες,
μά 'τσεῖνο τὸ κακόμοιρο ἔχει ὄμορφες κοπέλες.

Νά 'χα νερὸ ἀπ' τὸν Πλάτανο, σταφύλι ἀπ' τὴ Κουλώνα,
νά 'χα τσαὶ τὴν ἀγάπη μου, νὰ τὴ(ν) φιλῶ στὸ στόμα.

Περήφανε μου Πλάτανε, ψηλὰ πού 'ν' τὰ βουνά σου,
καὶ χαμηλὰ τὰ σπάτια σου τσαὶ κρύα τὰ νερά σου.

Ὤ! Πλάτανε περήφανε, ἡ βρύση μέσ' στὸ ρέμα,
πάν' τὰ κορίτσια γιὰ νερό, γυρίζουν φιλημένα.

Τὸ Πλατανιώτικο νερὸ θὰ πιῶ γιὰ νὰ μεθύσω,
νὰ πάρω τὴν ἀγάπη μου, γλυκὰ νὰ τὴ φιλήσω.

Πλάτανος: χωριό τῆς Σάμου· **Κουλώνα**: περιοχὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας.

8. *Πηδηχτός χορός* - οργανικό

Διάρκεια: 2΄08΄΄
Τσαμπούνα: Μανόλης Λεβισιανός
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης, Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

9. *Τα παλαιά μου βάσανα* - ερωτικά δίστιχα

Διάρκεια: 2΄27΄΄
Τραγούδι: Παγωνιώ Κ. Χρήστου, Ελένη Ι. Μένεγα, Δέσποινα Μώρου
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης, Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Τὰ παλαιά, ὄχ! ἀμάν, ἀμάν, τὰ παλαιά μου βάσανα,
τὰ παλαιά μου βάσανα, περάσανε καὶ πᾶνε,
τὰ τωρινὰ γενήκανε φίδια γιὰ νὰ μὲ φᾶνε.
-Παναγιά μου, Παναγιά μου, παρηγόρα τὴ(ν) καρδιά μου-

Ἂν εἶναι νά 'χω βάσανα τσαὶ πίκρες 'γὼ γιὰ σένα,
ἀνοίξανε οἱ φλέβες μου τσαὶ τρέχουν ματῦρο αἷμα.
-Ζουμπουλάκι μου γαλάξιο, σὲ θωρῶ κι ἀναστενάζω-

10. *Συρτός* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄11΄΄
Τσαμπούνα: Μανόλης Λεβισιανός
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης, Επιτόπια ηχογράφηση 29.7.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

ΙΚΑΡΙΑ

Η σύγχρονη παρουσία του αξιόλογου μουσικού και ποιητικού υλικού της Ικαρίας απανίζει, καθώς δεν λέγονται πλέον τα παλιά τραγούδια από τον Κύκλο της Ζωής και του Χρόνου. Η ποιητική παράδοση του νησιού, οι ρίμες, διατηρείται ελάχιστα, ώστε να αφηγηθεί γεγονότα και κατορθώματα του παρελθόντος. Οι χορευτικοί σκοποί ήταν συμπίλημα διαφόρων νησιωτικών και μικρασιατικών περιοχών. Σήμερα ευδοκιμεί ο Ικαριώτικος σκοπός και χορός, με πολλές ονομασίες, παίζεται με λύρα ή βιολί και μπορεί να παρατείνεται επί (τρινόκτουμ κοντίνουουμ) τρία ημερόνυκτα άνευ διακοπής.

11. *Χορός Καριώτικος Σάμου* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄07΄΄
Εκτέλεση: Ορχήστρα Αδελφών Αντωνίου
Κλαρίνο: Αντωνίου
Σαντούρι: Αντωνίου
Ηχογράφηση: σε δίσκο γραμμοφώνου, VICTOR No. 72764, Νέα Υόρκη 1919. Από το αρχείο του Ηλία Μπαρούνη

Μουσική κομπανία σε εκδρομή στο Λιβαδοχώρι της Λήμνου.

12. *Σήμερα εἴν' αποκριές* - αποκριάτικο

Διάρκεια: 0΄30΄΄
Τραγούδι: Χορωδία Συλλόγου προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς»
Βιολί: Αντώνιος Τσόχος
Κλαρίνο: Φίλιππας Ρούντας
Κανονάκι: Νίκος Στεφανίδης
Ούτι: Αγάπιος Τομπούλης
Λαούτο: Σταύρος Αδριανός
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα 1958-1960
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο «Αποκριάτικα τραγούδια».
Σειρά «Ελληνικοί Αντίλαλοι» Νο 7. Ραδιοφωνικές εκπομπές της ορχήστρας και χορωδίας του ΣΔΕΜ υπό τη διεύθυνση του Σίμωνος Καρά, περιόδου 1958-1960 (SDNM 135)

Σήμερα εἶν' Ἀποκριὲς ποὺ χορεύουν κι οἱ γριὲς
καὶ τὴν Καθαροδευτέρα δῶσ' τοῦ φουστανιοῦ σ' ἀέρα.

13. *Δώσ' του πέρα* - αποκριάτικο

Διάρκεια: 2΄11΄΄
Τραγούδι: Νίκος Καρούτσος, Ιωάννα Τσαντήρη-Πλάκα, Άννα Φαφάκου-Παπασημάκη, Λεμονιά Πατέλου-Κόχυλα, Μιχάλης Καράφτης, Δημήτρης Πλάκας, Αθηνά Κόχυλα
Βιολί: Νίκος Καραγιαννάκης ή Μικές
Κιθάρα: Κώστας Καραγιαννάκης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης, Επιτόπια ηχογράφηση 2.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Δῶσ' του, δῶσ' του, δῶσ' του πέρα, δῶσ' τοῦ χουστανιοῦ σ' ἀέρα.
Ποῦ θὰ πᾶμε, συμπεθέρα, στὸ γιαλὸ ἢ στὸν Ἀ(ι)θέρα;

Τούτ' ἡ γῆ ποὺ τὴν πατοῦμε, ὅλοι μέσα θὲ νὰ μποῦμε.
Τούτ' ἡ γῆ μὲ τὰ λουλούδια τρώει νιοὺς καὶ κοπελούδια.

Τὸν Καριώτικο χορὸ πῶς τὸν ἀγαπῶ κι ἐγώ!
Δῶσ' του, δῶσ' του καὶ ἂς πάει, τούτη ἡ γῆς θὲ νὰ μᾶς φάει.
Δῶσ' του, δῶσ' του, δῶσ' του πέρα, δῶσ' τοῦ χουστανιοῦ σ' ἀέρα.

χουστανιού (ιδιωμ.): φουστανιού· **Αθέρας** (ο): όρος της Ικαρίας· **Καριώτικο**: Ικαριώτικο.

14. *Ευδηλιώτικος* - οργανικό

Διάρκεια: 1΄48΄΄
Λύρα: Δημήτριος Θέμελης (έτος ηχογράφησης 1995)
Ηχογράφηση: Τμήμα Μουσικών Σπουδών - Επιτροπή Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αρ. 2, Θεσσαλονίκη 2001. Σειρά: Ελληνική Δημοτική Μουσική
Επιμέλεια: Δημήτρης Θέμελης, Ιωάννης Καΐμάκης
Από το δίσκο ακτίνας «Τραγούδια της Ικαρίας»

15. *Η χρυσή παρηγοριά μου* - τραγούδι της παρέας

Διάρκεια: 3΄07΄΄
Τραγούδι: Χορωδία Συλλόγου προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς»
Βιολί: Αντώνιος Τσόχος
Κλαρίνο: Φίλιππας Ρούντας
Κανονάκι: Νίκος Στεφανίδης
Ούτι: Αγάπιος Τομπούλης
Λαούτο: Σταύρος Αδριανός
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα 1958-1960
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο «Τραγούδια Ικαρίας και Σάμου», Σειρά «Ελληνικοί Αντίλαλοι» Νο 2. Ραδιοφωνικές εκπομπές της ορχήστρας και χορωδίας του ΣΔΕΜ υπό τη διεύθυνση του Σίμωνος Καρά, περιόδου 1958-1960 (SDNM 128)

Ἡ χρυσῆ παρηγοριά μου εἶν' τὸ κρασάκι μου,
μὲ αὐτὸ διασκεδάζω τὸ μεράκι μου.

Τὶ κακὸς πού 'ναι ὁ κόσμος, ἄχ μανούλα μου,
τὶ τοὺς μέλλει κι ἂν ξοδιάζω τὶ σακούλα μου.

Κι ἂν χρωστῶ εἰς τὴν ταβέρνα, πάλι τὰ ξοφλῶ,
κι ἂν πατῶ κι ὀμπρὸς κι ὀπίσω, 'γὼ δὲ σκουντουφλῶ.

Κι ἂν γλιστρῶ καὶ πέφτω κάτω κι ἀ(ν) λασπώνουμαι,
ἀκουμπῶ τὰ δυό μου χέρια καὶ σηκώνουμαι.

Κόκκινά μου ραπανάκια, φύλλα πράσινα,
ἂς τὸ πιοῦμε τὸ κρασάκι κι ὄξω βάσανα,
εἰς ὑγείαν τῆς παρέας κι ὄξω βάσανα.

16. *Ικαριώτικος Καρκιναγρίου* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄37΄΄
Βιολί: Θανάσης Λεριάδης
Λαούτο: Δημήτρης Λεριάδης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 4.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

17. *Συρτός Ικαρίας* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄47΄΄
Βιολί: Θανάσης Λεριάδης
Λαούτο: Δημήτρης Λεριάδης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 4.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

18. *Παλιός Ικαριώτικος* - οργανικό

Διάρκεια: 2΄27΄΄
Βιολί: Θανάσης Λεριάδης
Λαούτο: Δημήτρης Λεριάδης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 4.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

19. *Τσαμούρικος* - οργανικό

Διάρκεια: 2΄26΄΄
Βιολί: Θανάσης Λεριάδης
Λαούτο: Δημήτρης Λεριάδης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 4.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

20. *Ραχιώτικος* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄48΄΄
Βιολί: Νίκος Καραγιαννάκης ή Μικές
Κιθάρα: Κώστας Καραγιαννάκης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 2.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

ΦΟΥΡΝΟΙ

Οι λίγες μουσικολαογραφικές καταγραφές και ηχογραφήσεις δεν υστερούν σε τίποτα ώστε οι Φούρνοι να κατέχουν ένα ιδιότυπο μουσικό ιδίωμα, ξέχωρο μα και συνάμα τόσο κοινό με αυτά των κοντινών νησιών. Λαϊκοί πρακτικοί οργανοπαίκτες και τραγουδιστές αποτύπωσαν σε ηχοταινίες μερικά από τα διαμάντια του μουσικού υλικού σε επιτόπιες ηχογραφήσεις.

21. *Άντε μωρέ ατσίγγανε* - απόσπασμα από το μυρολόι της Παναγίας

Διάρκεια: 1΄39΄΄
Τραγούδι: Δόμνα Σαμίου και ομάδα γυναικών (έτος ηχογράφησης 1978)
Ηχογράφηση: Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής Δόμνα Σαμίου, CD A: Τα τελετουργικά, Αθήνα, 1998
Επιμέλεια: Δόμνα Σαμίου
Από το δίσκο ακτίνας «Τα πασχαλιάτικα: ανοιξιάτικα τραγούδια του θανάτου και της Ανάστασης»

Ἄντε, μωρὲ ἀτσίγκανε, στάχτη νὰ μὴ ποτάξεις,
μηδὲ διπλὸ πουκάμισο στὴ ράχη σου νὰ βάλεις.
Ἔπῆραν τὸ στρατί-στρατί, στρατὶ τὸ μονοπάτι
καὶ τὸ στρατὶ τοὺς ἔβγαλε μέσ' στοῦ λιστοῦ τὴν πόρτα.
Ἄνοιξε, πόρτα τοῦ λιστοῦ καὶ πόρτα τοῦ Πιλάτου.
Κι ἡ πόρτα ἀπὸ τὸ φόβο της ἀνοίγει μοναχή της.
Τηρᾶ δεξιά, τηρᾶ ξερβᾶ, κανέναν δὲ γνωρίζει,
τηρᾶ καὶ δεξιότερα, βλέπει τὸν Ἄι-Γιάννη.

22. *Αφήγηση*

Διάρκεια: 0΄37΄΄
Αφήγηση: Θάλεια Σπανού
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 3.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

23. *Φουρνιώτικος ντερές* - τραγούδι του αποχωρισμού

Διάρκεια: 3΄48΄΄
Τραγούδι: Θάλεια Σπανού
Βιολί: Νίκος Αμοριανός
Λαούτο: Θεόδωρος Μαρούδας
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 3.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Φεύγω καὶ ἀποχαιρετῶ τοὺς Φούρνους ἕνα γύρω
κι ἀφήνω τὴν ἀγάπη μου σὰ μαραμένο φύλλο.
-Τὰ ἔρημα τὰ ξένα ν' ἀνάψουν νὰ καοῦν,
μοῦ πῆραν τὴν ἀγάπη μου καὶ μοῦ τὴν τυραννοῦν.-

Ἀφήνω γειὰ στὴ μάνα μου κι ὅλους τοὺς συγγενεῖς μου
καὶ στὴ γλυκιὰ ἀγάπη μου ποὺ ἔχω στὴν ψυχή μου.
-Πάω τὸν ἄμμο-ἄμμο καὶ τὸν ντερέ-ντερέ,
βρίσκω δυὸ παντρεμένες καὶ πέντε λεύτερες.-

Θὰ σκίσω τὸ φυλλάδιο, ὄχ, νὰ μὴν ξαναμπαρκάρω
καὶ τὸν καημὸ τῆς θάλασσας νὰ μὴν τὸν ξαναπάρω.
-Ἕνα τριχαντηράκι βοριᾶς τὸ ξόρισε,
τὸ βρῆκε ἡ ἀγάπη μου, τὸ κληρονόμησε.-

24. *Ποτέ μου δεν εξώμεινα* - τραγούδι της αγάπης

Διάρκεια: 4΄18΄΄
Τραγούδι: Θάλεια Σπανού
Βιολί: Νίκος Αμοριανός
Λαούτο: Θεόδωρος Μαρούδας
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 3.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ποτὲ μου δὲν ἐξώμεινα κι ἀπόψε θὰ ξωμείνω,
νὰ μείνω, σέ- μωρέ, σὲ κορφὴ βουνοῦ.

Νὰ μείνω σὲ κορφὴ βουνοῦ, ὥσπου νὰ ξημερώσει, μωρέ,
νὰ μείνω στῆς, ὠρέ, στῆς ἀγάπης μου.

Νὰ μείνω στῆς ἀγάπης μου, στῆς ἀγαπητικιᾶς μου, πό, πό,
νὰ μὲ κερνά- κερνάει γλυκὸ κρασί.

Νὰ μὲ κερνάει γλυκὸ κρασί, ὥσπου νὰ ξημερώσει, πό, πό,
(ν)ὥσπου νὰ βγεῖ νὰ βγεῖ- νὰ βγεῖ Αὐγερινός.

(ν)ὥσπου νὰ βγεῖ Αὐγερινὸς καὶ ἡ Πούλια νὰ ξαπλώσει, μωρέ,
νὰ μείνω στῆς, ὠρέ, στῆς ἀγάπης μου.

Νὰ μείνω στῆς ἀγάπης μου, στῆς ἀγαπητικιᾶς μου, μωρέ,
νὰ μὲ βαροῦν, βαροῦν οἱ καταχνιές.

Νὰ μὲ βαροῦν οἱ καταχνιές, νὰ μὲ χτυπάει τὸ κῦμα, πό, πό,
νὰ μείνω σ' ἀ- μωρέ, σ' ἀκροθαλασσιά.

25. *Το Πυλαλιώ* - ερωτικά δίστιχα

Διάρκεια: 3΄35΄΄
Τραγούδι: Θάλεια Σπανού
Βιολί: Νίκος Αμοριανός
Λαούτο: Θεόδωρος Μαρούδας
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 3.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Τὸ Πυλαλιὸ ἀρώστισε, ὦχ ἀμάν, βαριὰ γιὰ νὰ πεθάνει
κι ὅλοι οἱ γιατροὶ τῆς εἴπανε, ὦχ ἀμάν, νὰ παντρευτεῖ νὰ γιάνει.

Ὅλοι μοῦ λέν' νὰ σ' ἀρνηστῶ, Πυλαλιό, μὰ ἐγὼ σὲ καμαρώνω,
γιατὶ ἔχω πόνο στὴ(ν) καρδιὰ καὶ δὲν τὸν φανερώνω.

Ἀγάπα με, νὰ σ' ἀγαπῶ, Πυλαλιό, θέλε με, νὰ σὲ θέλω,
γιατὶ θὰ ἔρθει ἕνας καιρός, Πυλαλιό, νὰ θὲς καὶ νὰ μὴν θέλω.

Θὰ μάθει τὸ χακὶ αὐτό, Πυλαλιό, τὸ σιχνοπέρασμά σου,
τώρα μοῦ τό 'κοψες κι αὐτό, ὦχ ἀμάν, ποὺ νὰ καεῖ ἡ καρδιά σου.

26. *Σούστα νησιώτικη* - οργανικό

Διάρκεια: 4΄23΄΄
Βιολί: Νίκος Αμοριανός
Λαούτο: Θεόδωρος Μαρούδας
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Κώστας Μπαλαμπάνης, Τάσος Τουμπέκης. Επιτόπια ηχογράφηση 3.8.1986
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

CD 4 ΛΗΜΝΟΣ

Η Λήμνος παρουσιάζει πλούσια μουσική παράδοση με ιδιαίτερο και αρκετά ιδιόμορφο γλωσσικό και μουσικό χρώμα.

1. *Λημνέικος συρτός* - τοπικός σκοπός

Διάρκεια: 3΄04΄΄
Τραγούδι: Βασιλική Αντωνοπούλου (κυρία Κούλα)
Βιολί: Διονύσιος Πόγγης
Ηχογράφηση: σε δίσκο γραμμοφώνου, PANHELLENION No. 342, Νέα Υόρκη 1920. Από το αρχείο του Ηλία Μπαρούνη

Τὰ Λημναίικα κορίτσια κάναν ἀναφορὰ
καὶ τὴ(ν) πῆγαν στὸ Δεσπότη καὶ ζητοῦνε παντρειά.
Ἴσα γιαλέσα ἔμπα στὴ βάρκα μέσα.
Ἴσα γιάλεσα μικρὴ 'σουν καὶ σὲ διάλεξα.

Ἴσα γιαλέσα ἔμπα στὴ βάρκα μέσα.
Ἴσα γιάλεσα ἐγὼ ἤμουνα ποὺ σ' ἄρεσα.

Κι' ὁ Δεσπότης ἀποκρίθει, λάβετε ὑπεμονή,
νὰ ρωτήσω γιὰ νὰ μάθω ποῦ 'ναι οἱ καλοὶ γαμπροί.
Ἴσα γιάλεσα ἐγὼ ἤμουν ποὺ σὲ διάλεξα.
Ἴσα γιάλεσα ἔμπα στὴ βάρκα μέσα.

Ἴσα γιαλέσα ἔμπα στὴ βάρκα μέσα.
Ἴσα γιάλεσα μικρὴ 'σουν καὶ σὲ διάλεξα.

Ὤχ! Νὰ ζήσει ἡ Λῆμνος, Παναῖα μου!
Γειά σου, Κούλα!

2. *Τσίμπι, τσίμπι, τον αντό* - παιχνιδοτράγουδο για παιδιά 4-6 χρόνων

Διάρκεια: 0΄52΄΄
Τραγούδι: Μυρσίνη Βέργου, Κορίνα Γαβαλά, Σωτηρία Διαμαντή, Γεωργία Δρεμέτσικα, Άννα Κουτούζου, Ευαγγελία Μυλωνά, Χρύσα Μυλωνά
Ηχογράφηση: Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2005
Επιμέλεια: Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης
Από το δίσκο ακτίνας «φιντάνι, φιντανάκι: 80 παιδικά τραγούδια, παιχνίδια, παραμύθια από τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό» με τη Χορωδία & Ορχήστρα Αιγαίου (CD AUDIO-ROM 006-008)

Ἡ μάνα: Νὰ τὰ βγάλουμε;
Τὰ παιδιά: Νὰ τὰ βγάλουμε!

Τσίμπι-τσίμπι, τὸν ἀντό· τὸν ἀντό, τὸν κουφαντό.
Πάει ὁ δράκος στὸ νερό καὶ τσιμπᾶ τὸν οὐρανό.
Οὐρανέ, κουτσουρανέ, τὸ παιδί ποὺ βάφτισες,
δῶσ' του, δῶσ' του κόπανο, νὰ ξεράσει κόκκαλο,
νὰ τὸ βενετίσουμε στὴν 'Αγία Παναγία,
πο' χει ἅγια καὶ καντήλια καὶ σαράντα παραθύρια.
Βγαίνει ὁ λύκος καὶ χορεύει
κι ἡ δασκάλισσα τοῦ παίζει.
Τὰ μικρὰ τὰ δασκαλάκια
παίζουν λύρες καὶ τουμπάκια.

Ἡ μάνα: Βυῆκες!

κουφαντό: κουφός αντός. Είναι άγνωστο αν έτσι ονόμαζαν κάποιο άλλο πουλί· **βενετίσουμε**: με την έννοια να το χρυσώσουμε ή να το αφιερώσουμε· **τουμπάκια** (τα): μικρές πήλινες στάμνες, κλειστές από τη μια μεριά με δέρμα, που παίζονται ως κρουστά λαϊκά μουσικά όργανα.

3. *Αντριβίτσα* - παιχνιδοτράγουδο για παιδιά 4-6 χρόνων

Διάρκεια: 0΄30΄΄
Τραγούδι: Μυρσίνη Βέργου, Κορίνα Γαβαλά, Σωτηρία Διαμαντή, Γεωργία Δρεμέτσικα, Άννα Κουτούζου, Ευαγγελία Μυλωνά, Χρύσα Μυλωνά
Ηχογράφηση: Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2005
Επιμέλεια: Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης
Από το δίσκο ακτίνας «Φιντάνι, φιντανάκι: 80 παιδικά τραγούδια, παιχνίδια, παραμύθια από τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό» με τη Χορωδία & Ορχήστρα Αιγαίου (CD AUDIO-ROM 006-008)

Ἡ μάνα: « Ἄντριβι ντριβίτσα καὶ καλογερίτσα.»
Τὰ παιδιά: «Τί θὰ φᾶμε ἀπόψε;»
Ἡ μάνα: «Σύκα καὶ καρύδια.»
Τὰ παιδιά: «Ποῦ θὰ κοιμηθοῦμε;»
Ἡ μάνα: «Στοῦ παπποῦ τὸ τζάκι.»
Τὰ παιδιά: «Κι ὁ παπποῦς μαλώνει.»
Τὰ παιδιά: «Κι ὁ ποντικὸς τυφλώνει.»
Ἡ μάνα: «Κι ἡ γάτα μουτζουρώνει.»
Τὰ παιδιά: «Νιάου, νιάου, νιάου.»

Ετικέτα δίσκου 78 στροφών της εταιρίας Panhellenion Phonograph Records.

4. *Ελάτε να τον κλάψωμε* - μυρολόι

Διάρκεια: 3΄47΄΄
Τραγούδι: Γεωργία Μαυράκη-Μαρινάκη
Ηχογράφηση: Κέντρο Αιγαιακών Λαογραφικών και Μουσικολογικών Ερευνών, Αθήνα 2002
Επιμέλεια: Θεοφάνης Α. Σουλακέλλης
Από το δίσκο ακτίνας που συνοδεύει το βιβλίο *Δημώδη Άσματα Ρεΐς Ντερέ* (Μουσική Λαογραφική Βιβλιοθήκη, αρ. 2 [CD 004])

Ἐλᾶτε νὰ τὸν κλάψωμε, ἐλᾶτε νὰ τοῦ ποῦμε
πὼς στὸν αἰῶνα μας ποτὲ δὲ θὰ τὸν ξαναδοῦμε.

Τὸ μνῆμα μου χορτάριασε κι ἔλα νὰ τὸ σκαλίσεις,
νὰ χύσεις δάκρυα πικρά, ἴσως καὶ μ' ἀναστήσεις.

Πάλι καμπάνα χτύπησε καὶ τὸ χωριὸ ἐσείσθη,
ἕνα καλὸ ἀντρόγυνο σίμερα ἀποχωρίστη.

Ντέβρι θὰ πάρω τὰ βουνὰ σὰν τὴ μαυροπουλάδα,
νὰ πά' νὰ βρῶ τὸν μπογιατζή, νὰ βουτηχτῶ στὰ μαῦρα.

Κι ἂν μὲ ρωτήσει ὁ μπογιατζής, γιατὶ τὰ θὲς τὰ μαῦρα;
Ἔχασα τὴ μανούλα μου κι ἔχει ἡ καρδιά μου λάβρα.

Ἀχ! μανούλα μου γλυκιά!

5. *Ιδώ μας στείλαν' κι ήρταμι* - κάλαντο Θεοφανείων

Διάρκεια: 5΄52΄΄
Τραγούδι: Θανάσης Κοτσιναδέλλης, Βασίλης Βουτσάς
Λύρα: Αθανάσιος Κοτσιναδέλλης
Λαούτο: Βασίλης Χατζόπουλος
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio ΕΡΑ - Εμπ. Βίνχεμπαχ. Αθήνα 28.1.1981
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἰδῶ μᾶς στεῖλαν κι ἤρταμι σὶ τοῦτα τὰ παλάτια,
ποὺ 'νι τὰ σπίτια δίπατα, (γ)οἱ αὐλὲς μαρμαρουμένις.
Τρεῖς ἄρχουντις τὰ φτιάνανι κι οἱ τρεῖς ἀντρι(γ)ιουμένοι,
'ποὺ μέσα μὶ τοῦ μάλαμα τσὶ ἀπόξου μὶ τ' ἀσήμι.
Κι ἀπάν' ἀποὺ τὴ(ν) πόρτα σας ἀγιόκλημα φυτρώνει.
Κάνει σταφύλι ρουζακί, κάνει κρασὶ μουσχάτου
κι ὅσις μανάδες τσὶ ἂν τοῦ πιοῦν, καμὰ πιδὶ δὲ(ν) κάνει.
Ἂν τὸ 'πινι κι ἡ μάνα μας δὲν ἤθιλ' (ν)ὰ μᾶς κάνει.

Σᾶς εἴπαμ' γιὰ τὰ σπίτια σας, οὐ Θὸς νὰ τὰ φυλάει,
οὐ Θὸς νὰ τὰ πουλυχρουνᾶ κι νὰ τὰ στιρι(γ)ιώνει.

Νὰ ποῦμ' κι γιὰ τ' κυρία μας κανέν' καλὸ τραγούδι.
Κυρὰ λιγνή, κυρὰ ψηλή, κυρὰ καμπανουφρύδα,
ἔξου στὰ χρόνια λούστικις κι πῆρις τὴν ἀσπράδα,
τώρα π' ἀνθίζουν οἱ μηλιὲς τὴ ρουδουκουκκινάδα.

Σᾶς εἴπαμ' γιὰ τ' κυρία μας, οὐ Θὸς νὰ τὴν φυλάει,
οὐ Θὸς νὰ τὴν πουλιυχρουνᾶ κι νὰ τὴν στιρι(γ)ιώνει.
Ἀφέντη μας-ἀφέντη μας, πέντι φουρὲς ἀφέντη.
Σένα σὶ πρέπ' ἀφέντη μας σκαμνὶ κι μαξιλάρι,
νὰ κουσκινίζεις τοὺ φλουρί, νὰ πέφτει τ' (ἀ)λουγάρι.
Σένα σὶ πρέπ' ἀφέντη μας καρέκλα καρυδένια,
γιὰ ν' ἀκουμπᾶ ἡ μέση σου ἡ μαργαριταρένια.

Νὰ ποῦμ' τσὶ γιὰ τὴν κόρη σας κανέν' καλὸ τραγούδι.
Προυξιντᾶδις ἔρχουντι, προυξιντᾶδις φεύγουν.
Ρουτούνι κι ξαναρουτοῦν, πιανοῦ 'ν' αὐτὴ ἡ κόρη;
Πο' 'χει τὰ μάτια τ'ς σὰν ἰλιές, τὰ φρύδια τ'ς σὰν ἀβδέλλις,
πο' 'χει κι ἀγγιλικὸ κουρμὶ σὰν ὅλις τὶς κουπέλις.

Νὰ ποῦμ' τσὶ γιὰ τοῦ γιόκα σας κανέν' καλὸ τραγούδι.
Πέντι μικρὲς τοὺν ἀγαποῦν κι τέσσιρις μιγάλις.
Ἡ τρίτη ἡ μικρότιρη τῆς μάνας της τοὺ λέει:
«Μάνα νὰ τοὺν ἰπάρουμι γιατ' εἶνι παλλικάρι».

Νὰ ποῦμ' κι γιὰ τὰ μ'κρέλια σας κανέν' καλὸ τραγούδι.
Οὐ δάσκαλους τὰ ἔδειρι μὶ μιὰ ψιλὴ βιργίτσα,
δασκάλισσα τὰ μέρουσι μὶ μιὰ πουδιὰ καρύδια.

Νὰ ποῦμι γιὰ τοῦ λόγου μας κανέν' καλὸ τραγούδι.
Ἀπόψι 'νι χιριτισμοὶ τσι αὔριγιου 'νι τὰ Φῶτα
τσι 'μεῖς πουλιουχρουνιόμαστι πάνου στῆς γῆς τὰ χόρτα.

6. *Ἀι μου Γιάννη Πρόδρομε* -
απόσπασμα από το μυρολόι της Παναγίας

Διάρκεια: 0΄56΄΄
Τραγούδι: Άγνωστη
Ηχογράφηση: Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής Δόμνα Σαμίου, CD A: Τα τελετουργικά, Αθήνα 1998
Επιμέλεια: Δόμνα Σαμίου
Από το δίσκο ακτίνας «Τα πασχαλιάτικα: ανοιξιάτικα τραγούδια του θανάτου και της Ανάστασης»

Ἄι-Ἄι μου Γιάννη Πρόδρομε καὶ βαφτιστὴ τοῦ γιοῦ μου,
ποῦ εἶ- ποῦ εἶναι 'μὲ ὁ γιούκας μου καὶ 'σὲ ὁ δάσκαλός σου;
Δὲν ἔ- δὲν ἔχω στόμα νὰ στὰ πῶ, γλῶσσα νὰ στὰ μιλήσω
κι οὔτ' ἡ- κι οὔτ' ἡ καρδιά μου τὰ βαστᾶ νὰ σοῦ τὰ 'μολοήσω.

7. *Από τ'ς Αγγαριώνες* - τραγούδι με αναφορά σε τοπωνύμια της Λήμνου, σε συνδυασμό με το γνωστό θέμα της απώλειας του μαντιλιού

Διάρκεια: 3΄08΄΄
Τραγούδι: Βασίλης Βουτσάς, Θανάσης Κοτσιναδέλλης, Γεώργιος Στεφανιδάκης
Βιολί: Δημήτρης Χατζηχαραλάμπους
Σαντούρι: Ιωάννης Μπαμπακούτης
Λαούτο: Τρύφων Κατής, Γεώργιος Στεφανιδάκης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio ΕΡΑ - Εμπ. Βίνχεμπαχ. Αθήνα 2.6.1977
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἀπὸ τ'ς Ἀγκαριῶνες, ἀπὸ τ'ς Ἀγκαριῶνες,
ἀπὸ τ'ς Ἀγκαριῶνες μέχρι τὸν Κουντιᾶ,
ἀπὸ τ'ς Ἀγκαριῶνες μέχρι τὸν Κουντιᾶ,
ἔχασα μαντίλι μ' ἑκατὸ φλουριά.

Ἔμαθα πὼς τό 'βρε μιὰ νοικοκυρά, ἔμορφη κυρία, κόρη τοῦ παππᾶ.
Δῶσ' μου τὸ μαντίλι, κράτα τὰ φλουριά, ἔμορφη κυρία, κόρη τοῦ παππᾶ.

8. *Πάτημα* - οργανικό, που ηχογραφήθηκε στην Πλάκα

Διάρκεια: 2΄52΄΄
Βιολί: Μανώλης Ποριάζος
Σαντούρι: Δημήτριος Μπογδάνος
Κιθάρα: Γεώργιος Στεφανουδάκης
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα 1974
Επιμέλεια: Σίμων Καρ άς
Από το δίσκο «Τραγούδια Θάσου, Λήμνου και Σαμοθράκης» (SDNM 108)

9. *Συμπεθερκάτος (Ἤθιλα να πα[γ]αίνω)* -
τραγούδι των αραβώνων

Διάρκεια: 3΄53΄΄
Τραγούδι: Θανάσης Κοτσιναδέλλης, Βασίλης Βουτσάς
Λύρα: Αθανάσιος Κοτσιναδέλλης
Λαούτο: Βασίλης Χατζόπουλος
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio Β΄ ΕΡΑ - Μπρούνο Σανιτά, Αθήνα 28.1.1981
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἤθιλα νὰ πα(γ)αίνω, ἤθιλα νὰ διαβῶ,
μὰ πῶς θὰ τὰ ξιχάσω τὰ μάτια σου τὰ δυό;
Ἤθιλα νὰ πα(γ)αίνω μὶ τὰ πράματα,
νά 'ρθῶ νὰ τραγουδῆισου στ' ἀραβουνιάσματα.

Σὰ(ν) δὲ(ν) μᾶς, σὰ(ν) δὲ(ν) μᾶς κιρνᾶς σ'μπιθέρα,
δὲ(ν) θὰ φύ- δὲ(ν) θὰ φύγουμ' τὴ Δι(υ)τέρα.

Ἀλίμουνου σὶ μένα κὶ ἀλὶ στὰ νιᾶτά μου,
σὰ βρύσιν τοῦ χειμώνα τρέχουν τὰ μάτια μου.
Ἀλίμουνου σὶ μένα κι τὶ μπουρῶ νὰ πῶ,
ὅλα τὰ ὑπουφέρου, γιατὶ σὶ ἀγαπῶ.

Ἄσκαρντι νὰ μᾶς τριλάνεις, μὶ τὰ νάζια ποὺ μᾶς κάνεις.

Ἔ! 'γὼ μαῦρα μάτια ἀγάπησα μέσα στὴ γειτουνιά μου,
Ἔ! νά 'χω τοὺ «ναί» τ' ἀδιάφορο κι τὰ φιλιὰ κουντά μου.

Μαῦρα μάτια ἔχεις, κόρη, δῶσ' τα 'μένα ποὺ 'μ' ἀγόρι.

10. *Τα Τ'σμαντριγιανά κουρίτσια* - τοπικό τραγούδι

Διάρκεια: 3΄20΄΄
Τραγούδι: Θανάσης Κοτσιναδέλλης
Λύρα: Αθανάσιος Κοτσιναδέλλης
Σαντούρι: Αριστείδης Μόσχος
Λαούτο: Βασίλης Χατζόπουλος
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio ΕΡΑ - Μπρούνο Σανιτά, Αθήνα 28.1.1981
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Τὰ Τ'σμαντριγιανὰ κορίτσια κάνανε ἀναφουρὰ
στὸν παππὰ καὶ στὸ Δεσπότη καὶ γυρεύουν παντρειά.

Κι ὁ Δεσπότης ἀπαντάει: «Λάβετε ὑπομονή,
νὰ ρωτίσω, νὰ ξετάξω, ποῦ 'ναι οἱ καλοὶ γαμπροί».

Κάτω στὴ μεγάλη Χώρα, στ' Κουντουρᾶ τὸ μαγαζὶ
ἐκεῖ πᾶνε κι συχνάζουν ὅλοι οἱ καλοὶ γαμπροί.
Θέλουμε καλοί γαμπροί, νοικοκύρηδες σωστοί.

Πήγαμε κάτω στὸ Κάστρου, γιὰ νὰ κάνουμ' προυξινιὰ
κι ἤρτανι μὶ τὰ πουδάρια νὰ γνωρὶσ'νι τὶ(ν) σ'μπιθιριά.

Μᾶς φέρανι κι τοὺ γαμπρὸ μὶ τὰ πόδια στοὺ χουριό·
φέρανι κι τοὺ κουμπάρου, ἀπ' δὲν εἶχι οὔτι φράγκου.

11. *Παναγιά χορός* - οργανικό

Διάρκεια: 2΄38΄΄
Βιολί: Δημήτρης Χατζηχαραλάμπους
Σαντούρι: Ιωάννης Μπαμπακούτης
Λαούτο: Τρύφων Κατής, Γεώργιος Στεφανιδάκης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio ΕΡΑ - Μπρούνο Σανιτά, Αθήνα 2.6.1977
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

12. *Τσοπάνικος* ή *Κατσιβέλικος* - οργανικό

Διάρκεια: 3΄00΄΄
Βιολί: Δημήτρης Χατζηχαραλάμπους
Σαντούρι: Ιωάννης Μπαμπακούτης
Λαούτο: Τρύφων Κατής, Γεώργιος Στεφανιδάκης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio ΕΡΑ - Εμπ. Βίνχεμπαχ. Αθήνα 2.6.1977
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

13. *8η Οκτωβρίου* - τραγούδι ιστορικής μνήμης

Διάρκεια: 3΄24΄΄
Τραγούδι: Αθανάσιος Κοτσιναδέλλης, Βασίλης Βουτσάς, Τάσος Παλαμιδάς
Λύρα: Αθανάσιος Κοτσιναδέλλης
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Θωμάς Βουτσάς, Χρήστος Σιδέρης. Επιτόπια ηχογράφηση 10.12.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἔ! Ὀγδόη Ὀκτωβρίου, Δι(υ)τέρα τοὺ προυί,
ἦρθαν τὰ Ἑλληνάκια στὴ Λήμνου, στοὺ νησί.
Μπρουστά πάει(γ) οὐ Ἀβέρωφ, ξουπίσου τοὺ Ψαρά,
πάνι νὰ βουμβαρδίσουν τοὺ(ν) Τούρκου στὰ Στινά.
Τὰ ἑλληνικὰ καράβια στοὺ Μούδρου ἀράξανι,
τὰ εἴδανι οἱ Τούρκοι κι ἀναστινάξανι.
Ἔ! Σημαία κυματίζει στὴ Λήμνου γαλανή,
ποὺ εἶχι τόσα χρόνια σκλαβιὰ κι φυλακή.
Ἔ! Οὐ Παύλους Κουντουριώτης καλὰ τὰ κυβιρνά,
τὰ ἑλληνικὰ βαπόρια μέσα στὰ Στενά.

14. *Αφήγηση*

Διάρκεια: 0΄24΄΄
Αφήγηση: Μιρσούλα Σιδερή
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Θωμάς Βουτσάς, Χρήστος Σιδέρης. Επιτόπια ηχογράφηση στη Νέα Κούταλη Λήμνου 10.12.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

15. *Λύπη, θλίψις με κατέχει* - τραγούδι της θλίψης και του αποχωρισμού

Διάρκεια: 1΄58΄΄
Τραγούδι: Μιρσούλα Σιδερή
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Θωμάς Βουτσάς, Χρήστος Σιδέρης. Επιτόπια ηχογράφηση στη Νέα Κούταλη Λήμνου 10.12.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Λύπη, θλίψις μὲ κατέχει μεγάλη
γιατὶ φεύγω ἀπὸ δῶ σ' ἄλλη χώρα.
Ὦ πατρίς, σὲ χαίρω, χαῖρε, ὦ πατρίς, ὦ πατρίς, σὲ χαιρετῶ.
Φίλοι, τώρα ἀναχωρῶ.
Τώρα ζῶ σου μακράν, μακράν, μακρὰν καὶ ἡ γῆ εἶναι πατρίς.
Ἔχε γειά, πατρίς. Ἔμορφη Κούταλις, Προποντίδος μικρὸ νησί.

Τοῦ λιμένος σου ἡ θέα καὶ τῆς Ἀρτάκης τὰ μαγευτικὰ βουνά
καὶ τ' ἀβγὸ μὲ τὸ ἁλάτι ποὺ δὲν εἶδα, ποὺ δὲν ξέρω πουθενά.
Φίλοι, τώρα ἀναχωρῶ.
Τώρα ζῶ σου μακράν, μακράν, μακράν καὶ ἡ γῆ εἶναι πατρίς.
Ἔχε γειά, πατρίς. Ἔμορφη Κούταλις, Προποντίδος μικρὸ νησί.

Τὰ καράβια ποὺ περνοῦνε ἀπ' τὸν Προφήτη Ἠλία πλάι,
πεταχτά,
τὰ πουλλὰ ἱστιοφόρα ποὺ τρέχουν γύρω στὸ νησὶ καμαρωτά,
ὅλα δίδουν ἐμορφιὲς εἰς τὴν Κούταλη πολλές, πολλές, πολλές,
ποὺ εὐφραίνουν τὶς καρδιές.
Ἔχε γειά, πατρίς. Ἔμορφη Κούταλις, Προποντίδος μικρὸ νησί.

16. *Καράβι, καραβάκι* - ερωτικά δίστιχα

Διάρκεια: 2΄58΄΄
Τραγούδι: Μιρσούλα Σιδερή
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Θωμάς Βουτσάς, Χρήστος Σιδέρης. Επιτόπια ηχογράφηση στη Νέα Κούταλη Λήμνου 10.12.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Καράβι, καραβάκι, ποῦ πᾶς γιαλό, γιαλό;
Ἂν εἶσαι γιὰ τὴν Πόλη, πές μου νὰ 'ρτῶ κι ἐγώ.
Δὲν εἶμαι γιὰ τὴν Πόλη, μόν' εἶμ' γιὰ τὰ νησιά,
πο' 'χει ἐμουρφα κορίτσια σὰν τὰ γλυκὰ κρασιά.
Μιὰ μέρα τὰ ναυτάκια δὲν εἴχανε δουλειά,
παίρνουν τὰ τουφεκάκια καὶ πᾶνε γιὰ πουλιά.
Στὸ δρόμο ποὺ πηγαῖναν, βρίσκουνε μιὰ μηλιά,
στὰ μῆλα φορτωμένη κι ἀπάνω μιὰ ξανθιά.
Ξανθιά, κατέβα κάτω νὰ ὁμιλήσομε,
σὲ εἶδα στ' ὄνειρο μου πὼς θὰ χωρίσομε.
Κάνω νὰ κόψω μῆλα, πιάνω τὸ χέρι της,
Χριστὲ καὶ Παναγιά μου, νὰ γίνω ταίρι της.
Κάνω νὰ κόψω κι ἄλλο, πιάνω τὴ γάμπα της,
Χριστὲ καὶ Παναγιά μου, νὰ γίνω ἄντρας της.

17. *Το μάθατε τι έγινε* - απόσπασμα παραλογής των Απόκρεω

Διάρκεια: 1΄53΄΄
Τραγούδι: Μιρσούλα Σιδερή
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Θωμάς Βουτσάς, Χρήστος Σιδέρης. Επιτόπια ηχογράφηση στη Νέα Κούταλη Λήμνου 10.12.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Τὸ μάθατε τὶ ἔγινε στῆς Πάτρας τὰ νησιά;
Ἡ Ἀνδρονίκη ἐφόρεσε ἀντρίκεια φορεσιά.
Βάλλει τὸ καπελάκι καὶ πάει στὸν καφενέ,
τὸν καφετζῆ προστάζει, καφὲ καὶ ἀργκελέ.
Δυὸ φίλοι τοῦ Βαγγέλη τὴν ἐγνωρίσανε,
τρέχουνε στὸ Βαγγέλη, τὴ(ν) μαρτυρήσανε.
Δὲν ντρέπεσ', Ἀνδρονίκη, κρίμα στὸ μπόι σου,
ἐντρόπιασες ἐμένα κι ὅλο τὸ σόι σου.
Ἀπ' τὰ μαλλιὰ τὴν πιάνει, τὴ βγάλει στὸ βλιακό,
τραβάει τὸ μαχαιράκι, τῆς κόφτει τὸ λαιμό.
Ὅταν τὴν καταβάζαν' ἀπὸ τὴ σκάλα της,
μικροί, μιγάλοι κλαίγαν' τὴν ὀμορφάδα της.

18. *Χτυπάει το κύμα στο γιαλό* - παινέματα της νύφης

Διάρκεια: 4΄05΄΄
Τραγούδι: Μιρσούλα Σιδερή
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Εξωτερικό συνεργείο - Θωμάς Βουτσάς, Χρήστος Σιδέρης. Επιτόπια ηχογράφηση στη Νέα Κούταλη Λήμνου 10.12.1983
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Χτυπάει τὸ κῦ- χτυπάει τὸ κῦμα στο γιαλό,
Παναγιά μου, καὶ στὸ περιθαλάσσι,
τ' ἀντρόγυνο, τ' ἀντρόγυνο ποὺ θὰ γινεῖ, βόηθα,
Παναγιά, νὰ ζήσ' καὶ νὰ γερά- μα νὰ γεράσει.

Τριάλα ράλα λάαλαρα λαλαλαλαλά

Νύφη μου, μὴν πικραίνεσαι, βόηθα, Παναγιά,
καὶ μὴ χαλνᾶ ἡ καρδιά σου,
καλύτερ' ἀπ' τὴ μάνα σου, ἢ, μὰ τὸ Σταυρό,
θὰ σ' ἔχει ἡ πεθερά σου.

Τριάλα ράλα λάαλαρα λαραλαλαλό

19. *Μία Ταχινή* - παραλλαγή τραγουδιού της ξενιτιάς

Διάρκεια: 4΄36΄΄
Τραγούδι: Θανάσης Αναστασίου
Βιολί: Δημήτρης Χατζηχαραλάμπους
Σαντούρι: Αριστείδης Μόσχος
Λαούτο: Βασίλης Χατζόπουλος
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio Β΄ ΕΡΑ, Δημήτης Πουλόπουλος, Αθήνα 29.1.1981
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Ἀφουγκριστεῖτε, φίλοι μου καὶ δικοί μου,
νὰ σᾶς ε(ἰ)πῶ τὴν παραπόνεσή μου,
ὁπού 'χα μὰν ἀγάπη στὸ(ν) καιρό μου,
ἐκείνη ἤτανε τὰ μάτια καὶ τὸ φῶς μου.

Τώρα πέταξε, ἔφυγε ἀπὸ κοντά μου.
Τώρα ποῦ νὰ βρῶ, νὰ πῶ τὰ βάσανα μου;
Μία ταχινὴ περνᾶ ἀπὸ τὴν αὐλή της,
καμάρι καὶ στολὴ ποὺ ἔχει τὸ κορμί της.

Τὴν καλημερίζω καὶ τῆς λέω: «Γειά σου!»
Κι ἐκείνη λέει: «Ξένε μ', στὴ δουλειά σου!»
Ὁ νιὸς σὰν τ' ἄκουσε πολὺ τοῦ κακοφάνει,
πάει στὸ σπίτι του καὶ πέφτει ν' ἀποθάνει.

Τὴν ἄλλη μέρα ἡ κόρη τὸ μαθαίνει,
παίρνει βαΐτσες καὶ σκλάβες καὶ πηγαίνει.
-Δὲ μοῦ μιλᾶ! Δὲ θὲς νὰ μοῦ μιλήσεις;
-Ρίξε μου μιὰ ματιά νὰ μὲ παρηγορήσεις.

Δὲ μοῦ μιλᾶς, ὁλόχρυσό μου ρόιδο,
ὅπου 'γὼ γιὰ σένα στερήθηκα τὸ(ν) κόσμο.

20. *Κάτω στην Άσπρη Πέτρα* - τραγούδι των αγώνων (ιστορικής μνήμης)

Διάρκεια: 5΄02΄΄
Τραγούδι: Θανάσης Αναστασίου
Βιολί: Δημήτρης Χατζηχαραλάμπους
Σαντούρι: Αριστείδης Μόσχος
Λαούτο: Βασίλης Χατζόπουλος
Ηχογράφηση: ΕΡΤ/Studio Β΄ ΕΡΑ, Δημήτης Πουλόπουλος, Αθήνα 29.1.1981
Έρευνα - Συλλογή υλικού: Φεβρωνία Ρεβύνθη
Τεχνική επιμέλεια: Σταματία Σούλτη
Από το αρχείο της ΕΡΤ/Ανέκδοτες ηχογραφήσεις

Κάτω στὴν Ἄσπρη Πέτρα καὶ στὸ Μακρὺ Γιαλό
σκοτῶσαν τὸν Κιρμάνη, τὸν πρῶτο ἀρχηγό.
Τοῦρκοι τὸν ἐσκοτῶσαν, Ρωμιοί τὸν κλάψανε,
δυὸ Περγαμοτοποῦλες τραγούδια γράψανε.
Κρίμα(ς), Κιρμάνη, κρίμα(ς), κρίμα(ς) στὰ νιάτα σου,
νὰ φάει ἡ γῆς, Κιρμάνη, τὰ μαῦρα μάτια σου.
Κιρμάνη, τ' ἄρματά σου δὲν παίρνουνε φωτιά,
τὰ πῆρε ὁ σεβνταλέρης καὶ καίει τὴν Ἀραπιά.

ΟΙΝΟΥΣΣΕΣ

Τραγούδια που συγκροτούσαν το τοπικό ρεπερτάριο ατόνησαν τη δεκατία του 1960, περίοδο που η ισχυρή μουσικοποιητική παράδοση του νησιού απολέσθηκε. Το ύφος εκτέλεσης των τραγουδιών, στοιχεία του μουσικού γίγνεσθαι (μουσικά όργανα, κομπανίες, χοροί, γλέντια, έθιμα), επιρροές και αλληλεπιδράσεις με μουσικές παραδόσεις άλλων περιοχών του ελληνισμού, εκφράζουν τον πλούτο του νησιού σε ό,τι αφορά τη μουσική παράδοσή του.

21. *Δώδεκα χρονών κορίτσι* - απόσπασμα παραλογής

Διάρκεια: 4΄56΄΄
Τραγούδι: Παντελής Έρωτας, Δημητρός Κομνηνάρης, Γιώργης Χρήστου, Θοδωρής Λαιμός, Τάσος Καραμιχάλης, Θοδωρής Ντούσλατζης, Κυριάκος Καλαϊτζίδης, Σοφία Νεοχωρίτου, Καλλιόπη Ντούσλατζη
Βιολί: Κυριάκος Πετράς
Ούτι: Κυριάκος Καλαϊτζίδης
Κανονάκι: Απόστολος Τσαρδάκας
Λαούτο: Θοδωρής Ντούσλατζης
Τουμπελέκι: Νίκος Τερψιάδης
Ηχογράφηση: ΕΝ ΧΟΡΔΑΙΣ, Θεσσαλονίκη 1999
Επιμέλεια: Κυριάκος Καλαϊτζίδης
Από το δίσκο ακτίνας «Θάλασσα θυμήσου: τραγούδια και σκοποί από τις Οινούσες»

Δώδεκα χρονῶν κορίτσι χήρα πάει στὴ μάνα της,
τὰ στεφάνια στὴν ποδιά της κι ἔκλαιγε τὸν ἄντρα της.

«Τί ἔχεις, κόρη μου, καὶ κλαῖς καὶ μοῦ παραπονεύεσαι;
Νέα εἶσαι καὶ ὡραία καὶ ξαναπαντρεύεσαι.»

«Σκύλα εἶσαι, μάνα εἶσαι,
καὶ μοῦ λὲς νὰ παντρευτῶ;
Σὰν τὸν πρῶτο μου τὸν ἄντρα,
πές μου, ποῦ θὰ ξαναβρῶ;»

22. *Καραβάς* - τραγούδι που συναντάται στο σύνολο του αιγαιακού χώρου, συρτός χορός

Διάρκεια: 2΄58΄΄
Τραγούδι: Παντελής Έρωτας
Βιολί: Κυριάκος Πετράς
Ούτι: Κυριάκος Καλαϊτζίδης
Λαούτο: Θοδωρής Ντούσλατζης
Τουμπελέκι: Λευτέρης Παύλου
Ηχογράφηση: ΕΝ ΧΟΡΔΑΙΣ, Θεσσαλονίκη 1999
Επιμέλεια: Κυριάκος Καλαϊτζίδης
Από το δίσκο ακτίνας «Θάλασσα θυμήσου: τραγούδια και σκοποί από τις Οινούσες»

Στὸν ποταμὸ τὰ ροῦχα μου, στὴν Πόλη τ᾽ ἄρματά μου
καὶ στὸν ὡραῖο Καραβᾶ ἡ ἀγαπητικιά μου.

Δὲν θέλω τσακιστὲς ἐλιὲς οὔτε καὶ κολυμπάτες,
μόν᾽ θέλω Καραβίτισσες νὰ κάνω φιλενάδες.

Δὲν πάγω πιὰ στὸν Καραβᾶ, νὰ κάτσω στὴν πεζούλα,
γιατὶ μοῦ βγάλαν ἀβανιά, πὼς ἀγαπῶ μιὰ δούλα.

Ἀνάθεμά σε, Καραβά, κι ἐσὺ κι οἱ ὀμορφιές σου,
ποὺ μ᾽ ἔκανες νὰ τρελαθῶ μ᾽ αὐτὲς τὶς κοπελιές σου.

Ὄμορφη Καραβίτισσα, σ᾽ ἀφήνω καλνύχτα,
ἀποβραδὶς σὲ γλέντησα, δὲν ἔρχομαι ἄλλη νύχτα.

23. *Κάτω στη Ρόδο* - αιγγουσιώτικη εκδοχή τραγουδιού που είναι ευρύτατα διαδεδομένο στην Ελλάδα. Καταγραφές του με παραλλαγές από την Καλιμασιά και την Καλαρωτή της Χίου παρατίθενται στην έκδοση της Ακαδημίας Αθηνών *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια* Γ': Μουσική εκλογή (1968), 144-146

Διάρκεια: 2΄51΄΄
Τραγούδι: Θοδωρής Λαιμός
Ούτι: Κυριάκος Καλαϊτζίδης
Νταΐρές: Νίκος Τερψιάδης
Ηχογράφηση: ΕΝ ΧΟΡΔΑΙΣ, Θεσσαλονίκη 1999
Επιμέλεια: Κυριάκος Καλαϊτζίδης
Από το δίσκο ακτίνας «Θάλασσα θυμήσου: τραγούδια και σκοποί από τις Οινούσες»

Κάτω στὶ Ρόδο, στὸ Ροδονήσι,
Τοῦρκος ἐπῆγε νὰ κυνηγήσει.
Δὲν κυνηγοῦσε λαγοὺς κι ἐλάφια,
μόν᾽ κυνηγοῦσε δυὸ μαῦρα μάτια.
Μαῦρα μου μάτια καὶ πλουμισμένα,
καὶ πῶς περνᾶτε χωρὶς ἐμένα;
Μαῦρα μου μάτια, κόκκινα χεῖλη,
πρόβαλλε, φῶς μου, στὸ παραθύρι,
νὰ δεῖς τὸν ἥλιο καὶ τὸ φεγγάρι,
νὰ δεῖς τὸ νέο ποὺ θὰ σὲ πάρει.

ΨΑΡΑ

Η διάσωση και διατήρηση μουσικών στοιχείων του ακριτικού νησιού, ψήγματα από τον παλαιό πλούτο του, οφείλεται στην επιμονή ανθρώπων που ως χρέος τους έταξαν τη διατήρηση της μνήμης του λαϊκού μουσικού πολιτισμού, και, ως εκ τούτου, παρέμειναν οι ίδιοι στην αιωνιότητα.

24. *Ύπνε που παίρνεις τα παιδιά* - νανούρισμα

Διάρκεια: 3΄38΄΄
Τραγούδι: Λιλιώ Καραγιώργη
Ηχογράφηση: Ιδιωτική επιτόπια ηχογράφηση, Ψαρά 27.7.1995
Επιμέλεια: Μαρία Νταλάκα
Από το δίσκο ακτίνας «Ψαριανά νανουρίσματα και τσαταρίσματα»

Ὕπνε, ποὺ παίρνεις τὰ παιδιά, πάρε καὶ τὸ δικό μου,
μικρό-μικρὸ σοῦ τό ἔδωσα, μεγάλο φέρε μοῦ το.
Μεγάλο σὰν ψηλὸ βουνό, ἴσιο σὰν κυπαρίσσι,
νὰ ἁπλώνονται οἱ κλῶνοι του σ᾽ Ἀνατολὴ καὶ Δύση.
Ὕπνε, ποὺ παίρνεις τὰ παιδιὰ
καὶ κάνουν οἱ μανάδες τους δουλειά,
ἔλα, ὕπνε, νὰ σοῦ δώσω ἕνα κοριτσάκι πό᾽ ἔχω.
Ἔλα, ὕπνε, νὰ μοῦ πάρεις, κι ὅπου θέλεις νὰ τὸ πάεις.
Ἔλα, ὕπνε, πάρε μοῦ το κι ὅπου θέλεις πήγαινέ το.
Νὰ τὸ πᾶς στ᾽ Ἀγᾶ τ᾽ ἀμπέλια καὶ στ᾽ Ἀγᾶ τὰ περιβόλια.
Νὰ τοῦ δώσει ὁ Ἀγᾶς κουλούρι κι ἡ Ἀγάδισσα λουλούδι,
κι ἡ μικρὴ Ἀγαδοπούλα νὰ τοῦ δώσει μιὰ σακούλα.
Κοιμᾶται ὁ ἥλιος στὰ βουνά, ἡ πέρδικα στὰ δάση,
κοιμᾶται τὸ Νικολάκι μου, τὸν ὕπνο νὰ χορτάσει.

25. *Ποιος μου τό ΄πε άσχημο* - ταχτάρισμα

Διάρκεια: 1΄42΄΄
Τραγούδι: Λιλιώ Καραγιώργη
Ηχογράφηση: Ιδιωτική επιτόπια ηχογράφηση, Ψαρά 27.7.1995
Επιμέλεια: Μαρία Νταλάκα
Από το δίσκο ακτίνας «Ψαριανά νανουρίσματα και τσαταρίσματα»

Ποιὸς μοῦ τό ΄πε ἄσχημο, πού ΄μένα εἶναι δαμάσκηνο,
ἂν τό ΄πε ὁ ἥλιος νὰ μὴ βγεῖ, τ᾽ ἄστρι νὰ μὴν ξημερωθεῖ,
κι ἂν τό ΄πανε στὴν ἐκκλησιά, κερὶ νὰ μὴν ἀνάψουν πιά,
κι ἂν τό ΄πε μάγισσας παιδί, ποτέ του μοῖρα νὰ μὴ δεῖ,
κι ἂν τό ΄πε βασιλόπουλο, στὴ βαρβαριὰ σκλαβόπουλο,
κι ἂν τό ΄πε κι ἡ μανούλα του, νὰ ἔχεις τὴν εὐχούλα του,
κι ἂν τό ΄πε ὁ ἥλιος τὸ πρωί, ποτέ του μέρα νὰ μὴ δεῖ.

26. *Το παιδί μου να ΄ν΄ καλά* - ταχτάρισμα

Διάρκεια: 0΄33΄΄
Τραγούδι: Δέσποινα Νικ. Φιλίνη
Ηχογράφηση: Ιδιωτική επιτόπια ηχογράφηση, Ψαρά 27.7.1995
Επιμέλεια: Μαρία Νταλάκα
Από το δίσκο ακτίνας «Ψαριανά νανουρίσματα και τσαταρίσματα»

Τὸ παιδί μου νὰ ΄ν΄ καλὰ κι ἂς ψοφήσουνε τ᾽ ἀρνιὰ
καὶ τ᾽ ἀρνιὰ καὶ τὰ κατσίκια καὶ τοῦ Μπέη τὰ κορίτσια.
Τ᾽ ἀγοράκι μου νὰ ζήσει καὶ νὰ μοῦ πολυχρονίσει.
Νὰ το, νὰ το τὸ παιδί μου, το κλωνάρι τῆς ζωῆς μου.
Τ᾽ ἄστρι καὶ τὸ φεγγαράκι μοῦ γινήκανε ταιράκι.

27. *Να ταξιδέψω θέλω* - τραγούδι των αγώνων (ιστορικής μνήμης)

Διάρκεια: 3΄37΄΄
Συντελεστές: Μουσικοί και η Χορωδία του Συλλόγου προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής υπό τη διεύθυνση του Σίμωνος Καρά
Ηχογράφηση: Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής «Σίμων Καράς», Αθήνα
Επιμέλεια: Νίκος Διονυσόπουλος
Από το δίσκο «Εθνικά Ιστορικά τραγούδια» (SDNM 131)

Θέ- νὰ ταξιδέψω θέλω, ἔρι πάλι,
στῆς Ἀττάλειας τὰ νερά, ἔρι πάλι.
μὲ τὰ Ψαριανὰ καράβια, ἔρι πάλι,
πού ΄χουν ναῦτες λεβεντιά, ἔρι πάλι.

Πού ΄χουν ναῦτες παλληκάρια καὶ πηδοῦνε στὴ φωτιά.

Νυδριῶτες καὶ Σπετσιῶτες καὶ θαλασσινὰ πουλιά,
ποὺ τρομάξ΄τε τὴν ἀρμάδα κι τοῦ Καπουδὰν Πασιᾶ.

Βιβλιογραφία

Αγγελινάρας Γ., *Το μοναστήρι της Μεγάλης Παναγίας στη Σάμο* (Σάμος 1993).

Αγγελινάρας Γ.Κ., *Η μουσική παράδοση της Σάμου* (ανέκδ. μελέτη, Σάμος 2006).

Αιγαιοπελαγίτικα θέματα, Αφιέρωμα στο νομό Λέσβου (Μάρτιος-Απρίλιος 1996).

Αιολικά Χρονικά ΣΤ΄(2004).

Αμάντος Κ., *Χίος και Χίοι. Σημειώματα* (Αλέξανδρος Μακκάς, Αθήνα 1967).

Αντιπελάργηση. Τιμητικός τόμος για τον Νικόλαο Α. Δημητρίου (Αθήνα 1992).

Αξιώτης Μ., *Περπατώντας τη Λέσβο. Τοπογραφία – Ιστορία – Αρχαιολογία* 2 (Μυτιλήνη 1992).

Αργέντης Φ. – Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς* (Τυπογραφείον της Εστίας, Αθήνα 1946).

Αρχαίο θέατρο Ηφαιστίας (Υπουργείο Πολιτισμού Κ΄ ΕΠΚΑ, Λήμνος 2004).

Αρχαιολογία 50 (1994) *Λήμνος*.

Αρχοντίδου Α. – Αχειλαρά Λ., *Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης* (Υπουργείο Πολιτισμού – Κ΄ ΕΚΠΑ, Μυτιλήνη 1999).

Ατέσης Β., τ. μητροπολίτης Λήμνου, Ἐκκλησιαστικαὶ ἐκ Λήμνου εἰδήσεις, κ.χρ.

Βακιρτζής Ι., *Ιστορία της Σάμου* (Εν Σάμω 1912).

Βακιρτζής Ι.Δ., *Ιστορία της Ηγεμονίας Σάμου 1834-1912* (ΓΑΚ Σάμου, Αθήνα 2005).

Βαρβούνης Γ.Μ., *Λαϊκή λατρεία και θρησκευτική συμπεριφορά των κατοίκων της Σάμου* (διδ. διατριβή, Αθήνα 1992).

Βαρούνης Μ.Γ., «Καταγραφές της παραδοσιακής μουσικής της Σάμου: Η μαρτυρία του αρχειακού υλικού», στο: *Πρακτικά Συνεδρίου «Μουσικές και Χοροί του Ανατολικού Αιγαίου»* (Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Αθήνα 1994).

Baud-Bovy S., *Δοκίμιο για το ελληνικό τραγούδι* (Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1984).

Βλιάμος Χ., *Ιστορική επισκόπηση των οικισμών της Σάμου* (Αθήνα 1965).

Βολιότης-Καπετανάκης Ηλ., *Ελληνική λαϊκή μούσα* (Α.Α. Λιβάνης, Αθήνα 1997).

Γεροντούδης Λ., *Η νήσος Λήμνος (ιστορία – διάλεκτος – λαογραφία)* (Αθήναι 1971).

Γιαγουρτάς Γ., *Η οικονομική ζωή της Ικαρίας από τα μέσα του 19ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα* (Μαΐστρος, Αθήνα 2004).

Γιαλούρης Ν., *Ψαρά: η κούνια της φωτιάς* (Χίος 1988).

Γιαννέκας Β. κ.ά., *Ιστορία της Λέσβου* (Σύνδεσμος Φιλολόγων Λέσβου, στ΄ έκδ., Μυτιλήνη 2004).

Γιάννος Ι., *Ιστορία της Νήσου Αγίου Ευστρατίου (Άη Στράτη)* (Αθήνα 1983).

Γιοκαρίνης Σπ., *Το Ηραίον της Σάμου* (Σάμος 1986).

Δημητρίου Ν., *Λαογραφικά της Σάμου* 1-7 (Αθήνα 1983).

Δημητρόπουλος Α. – Δημάκη Μ. – Ιωαννίδης Γ., *Ζώα της Σάμου. Αναφορά στην πανίδα της Σάμου* (ΠΙΣΝΔ, Αθήνα 1998).

Διακογιάννης Π., *Η παιδεία στη Σάμο από την τουρκοκρατία μέχρι σήμερα* (Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα χ.χρ.).

Δίκτυα επικοινωνίας και πολιτισμού στο Αιγαίο. Πρακτικά συνεδρίου (ΠΙΣΝΔ, Αθήνα 1997).

Διονύσιος, μητρ. Λήμνου, «Αρχείον Ι. Μ. Λήμνου – Σωζόμενοι Κώδικες», εφ. *Λήμνος* (21.10.1954 - 5.10.1958).

Εθνογραφική Παρουσίαση του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού, Τέχνες ΙΙ: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού Ε΄ (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2003), 65-122.

Εφ. *Η Καθημερινή* (*Επτά Ημέρες*) (31.7.1994) *Χίος. Μνημεία και Τέχνη*.

Ζαΐμη Θ., *Ο Ιπποκράτης Ζαΐμης και η εποχή του* (Απόπλους, Σάμος 2004).

Ζαφειρίου Π.Μ., *Το γλωσσικό ιδίωμα της Σάμου (φωνητική – μορφολογία – τοπωνύμια ονοματολογικά σε εικόνες γλωσσάριο με ετυμολογικές παρατηρήσεις)* (Γρηγόρης, Αθήνα 1995), 669.

Ζολώτας Γ., *Ιστορία της νήσου Χίου* (Π.Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1921-1928).

Η Μύρινα της πρώιμης εποχής του χαλκού (Υπουργείο Πολιτισμού – Κ΄ ΕΠΚΑ, Λήμνος 2004).

Η πόλη της Σάμου, φυσιογνωμία και εξέλιξη. Πρακτικά συνεδρίου (Δήμος Σαμίων/ΓΑΚ Αρχεία Σάμου, 1998).

Η Πολιόχνη και η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στο Βόρειο Αιγαίο/Poliochni e l'Antica Eta del Bronzo nell'Egeo Settentrionale, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα 22-25 Απριλίου 1996 (Scuola Archeologica Italiana di Atene – Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1997).

Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα. Πρακτικά συνεδρίου (Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Ν. Δημητρίου», Αθήνα 1998).

Η Σάμος στα νεότερα χρόνια (17ος-20ός αιώνας), Πρακτικά Συμποσίου (Αδελφότητα Σαμίων, Αθήνα 2002).

Θέμελης Δ., «Η μουσική παράδοση της Ικαρίας», *Ικαριακά* (2001) 98-129.

Καρακάσης Στ., «Μουσική και λαογραφική αποστολή εις Σάμον: 17 Σεπτ. - 7 Οκτ. 1966», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών* 18-19 (1966) 366-374.

Καράς Σ.Ι., *Για ν΄ αγαπήσωμε την ελληνική μουσική* (Σύλλογος προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής, Αθήνα 1946).

Καράς Σ.Ι., κείμενα δημοσιευμένα στα συνοδά έντυπα των δίσκων βινυλίου του Συλλόγου προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής.

Καψιδέλης Α., *Η Λήμνος επί Φραγκοκρατίας και Τουρκοκρατίας και η θρυλική Μαρούλα* (Αθήνα 1971).

Καψιδέλης Τ., *Η Λήμνος στον αγώνα του 1821* (Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1986).

Κοντέλλης Χ.Κ., *Τα Κάστρα της Λήμνου* (Αθήνα 2004).

Κοντής Δ.Ι., *Λεσβιακά Πολύπτυχα. Από την Ιστορία, την τέχνη και τη Λογοτεχνία* (Έσπερος, Αθήνα 2003).

Κουρέρη Γ. - Βουρλιώτη Μ., *Συμβολή στην σαμιακή βιβλιογραφία: αυτοτελή δημοσιεύματα 1555-1920* (Αθήνα 1991).

Κρητικίδης Εμμ., *Πραγματεία περί της ερημώσεως και του συνοικισμού της Σάμου* (Ερμούπολη 1871).

Κρητικίδης Εμμ., *Τοπογραφία αρχαία και σημερινή της Σάμου* (Ερμούπολη 1869).

Κρητικός Γ., *Η παραδοσιακή κατοικία της Ικαρίας και το ιδιόμορφο κτιστό περιβάλλον του νησιού* (Εταιρεία Ικαριακών Μελετών, Αθήνα 2005).

Κυριακίδης Στ., *Το Δημοτικό Τραγούδι* (Αθήνα 1978).

Κυριακίδης Στ.Π., *Μνημεία του λόγου – Άσματα, Το δημοτικό τραγούδι: Συναγωγή μελετών* (Ερμής, Αθήνα 1978).

Kyrieleis H., *Το Ηραίο της Σάμου* (Κρήνη, Αθήνα 1983).

Λαιμός Α., *Το χρονικό των Οινουσσών* (Τύποις Μακρίδη, Αθήνα 1961).

Λαΐου Σ., *Η Σάμος κατά την οθωμανική περίοδο. Πτυχές του κοινωνικού και οικονομικού βίου, 16ος-18ος αιώνας* (Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002).

Λάνδρος Χρ., *Η μετεπαναστατική Σάμος σε υποτέλεια. Το πρωτόκολλο αλληλογραφίας της Ηγεμονίας 1834-1835* (ΠΙΣΝΔ, Αθήνα 2001).

Λέσβος, η Αιολική (Αστερισμός, Αθήνα 1995).

Λέσβος: Από τη Σαπφώ στον Ελύτη (Δήμος Μυτιλήνης – Τοπίο, Μυτιλήνη 1994).

Λήμνος Φιλτάτη, Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Δημάρχων του Αιγαίου, Μύρινα Λήμνου, 21-24 Αυγούστου 1992 (Δήμος Μυρινναίων 1994).

Λουκάτος Δ.Ι., *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία* (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Ιωάννινα 1985).

Λουτζάκη Ρ. «Ο Χορός στο Αιγαίο», στο: *Μουσικές στο Αιγαίο* (Υπουργείο Πολιτισμού -Υπουργείο Αιγαίου, Αθήνα 1987).

Λυμπέρης Ν., *Ιστορία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Λήμνου* (Διδασκαλικός Σύλλογος Λήμνου, Λήμνος 1976).

Μαλεβίτσης Χρ., *Το δημοτικό τραγούδι ως περιεχόμενο της συνειδήσεως του νέου ελληνισμού* (Αναλόγιο, Αθήνα 2000).

Μέγας Γ., «Η λαϊκή οικοδομία της Λήμνου», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών* (1940).

Μέγας Γ.Α., *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, Α΄-Β΄ (Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1941).

Μέγας Γ.Α., *Εισαγωγή εις την Λαογραφίαν* (Αθήνα 1961).

Μελάς Ι., *Ιστορία της Νήσου Ικαρίας* Α΄-Β΄ (Αθήνα 1955).

Μερακλής Μ., *Ο Σύγχρονος Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός* (Ώρα, Αθήνα 1983).

Μιχαηλίδης Σ., *Εγκυκλοπαίδεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής* (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989).

Μονιούδη-Γαβαλά Δ., *Η πόλη της Χίου* (β΄ έκδ., Νομαρχία Χίου – Δήμος Χίου, 1994).

Μοσχίδης Α., *Η Λήμνος – Ήτοι Ιστορικόν Δοκίμιον της Νήσου ταύτης Α΄* (Εν Αλεξανδρεία 1907).

Μουσικές και χοροί του Ανατολικού Αιγαίου. Πρακτικά συνεδρίου (ΠΙΣΝΔ, Αθήνα 1994).

Μουτζούρης Ι., «Η Λέσβος και η Ελληνική Επανάστασις», *Λεσβιακά* (1955), 55-171.

Μπελαβίλας Ν., *Λιμάνια και οικισμοί στο αρχιπέλαγος της πειρατείας 15ος-19ος αι.* (Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1997).

Μπελίτσος Θ., *Αργύριος Μοσχίδης – Ο ιστορικός της Λήμνου και η εποχή του* (Αθήνα 1996).

Μπελίτσος Θ., *Η απελευθέρωση της Λήμνου και οι δύο ιστορικές ναυμαχίες* (Αθήνα 2000).

Μπελίτσος Θ., *Τα Κοινοτικά Σχολεία της Λήμνου* (Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1997).

Μπελίτσος Θ., *Συλλογή γλωσσικού υλικού από τη Λήμνο - Συμβολή στη μελέτη του λημνιακού γλωσσικού ιδιώματος* (Υπουργείο Αιγαίου – Ομοσπονδία Λημνιακών Συλλόγων, 1999).

Μπούρος Χ., *Οδηγοί της Ελλάδας - Χίος* (Εθνική Τράπεζα, Αθήνα 1974).

Νικήτας Π., *Το Λεσβιακό Μηνολόγιο*, τόμ. Α΄/τεύχ. Α΄ (Εταιρεία Λεσβιακών Μελετών, Μυτιλήνη 1953).

Νικολακάκης Γ., *Άη Στράτης - Φωτογραφικά Ίχνη (1940-1970) - Αρχείο Βασίλη Μανικάκη* (Υπουργείο Αιγαίου, Μυτιλήνη 1999).

Nilsson M.P., *Ελληνική λαϊκή θρησκεία* (μτφρ. Ι.Θ. Κακριδή, Αθήνα 1953).

Νταλάκα Μ., *Ψαριανά Νανουρίσματα και ταχταρίσματα* (ανέκδ. μελέτη, Χίος 1996).

Ο Γ. Κλεάνθης και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου (Σάμος 1991).

Ο Ελληνικός Χορός. Μία Διαφορετική Προσέγγιση (Gütenberg, Αθήνα 2003).

Ο Προσδιορισμός της Μετασχηματισμένης Φόρμας του (Ι)καριώτικου Χορού με Βάση τη Μορφολογική Μέθοδο, Πρακτικά 6ου Διεθνούς Συνεδρίου «Εθνογραφία του Χορού» (επιμ. Α. Ράφτη, Ελληνικοί Χοροί-Δόρα Στράτου, Αθήνα 1992), 92-101.

Ο Τύπος στη Σάμο. Αναπαραστάσεις της τοπικής κοινωνίας. Πρακτικά συνεδρίου (ΓΑΚ Σάμου, 2003).

Οικονόμου Τ., *Συνοπτική Ιστορία και Τοπογραφία της Λέσβου* (φωτ. ανατ. της έκδοσης του 1909, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη 1994).

Παμφίλης Χ., *Ιστορία της Νήσου Ικαρίας* (Αθήνα 1980).

Παναγιώτου Θ., *Νήσος Φούρνοι. Γεωγραφία, Ιστορία, Οικισμοί* (Φούρνοι 2002).

Παξιμαδάς Α.Σπ., *Λημνία γη* (Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003).

Παπαδόπουλος Π., *Ιστορική επισκόπησις της Βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής* (Τέρπιος, Κατερίνη 1904).

Παπαδόπουλος Π., *Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημίν εκκλησιαστικής μουσικής* (ανατ. Γκαλερί Κουλτούρα, Αθήνα 1890).

Παπαλάς Α., *Αρχαία Ικαρία* (Α.Κ. Καλοκαιρινός, Ικαρία 2002).

Πάπαλης Ι., μητρ. Σιδηροκάστρου, *Η Εκκλησία της Σάμου από της ιδρύσεως αυτής μέχρι σήμερον* (Σάμος 1967).

Παρασκευαΐδης Π., *Η Μυτιλήνη επί Γατελούζων* (Μυτιλήνη 1970).

Παρασκευαΐδης Π., *Ρωμαϊκή Λέσβος* (Μυτιλήνη 1978).

Πάσσας Δ.Ν., *Αι τοιχογραφίαι του καθολικού της μονής Μεγάλης Παναγίας της Σάμου* (διδ. διατριβή, Αθήνα 1982).

Pernot H., *Ελληνικές δημοτικές μελωδίες της νήσου Χίου* (επανέκδ. του 1903, Χορωδία Χίου Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Χίου, 1990).

Περσείδης Β., *Το εθνικό μας τραγούδι Α΄-Β΄* (Τάσος Πιτσιλός, Αθήνα 1983-1984).

Πετρόπουλος Δ., *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια Β΄(= Βασική Βιβλιοθήκη 47*, Ι.Ν. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1959).

Πιταούλη Β.Γ., *Λαογραφικό συναξάρι των Οινουσσών* (Ίδρυμα Λέων Λαιμού «Ζωοδότης» Ναυτιλιακό Μέγαρο Λ. Λαιμός, Αθήνα 1997).

Πίττακα Μ., *Ο Ικαριώτικος Χορός: Δομική Μορφολογική και Τυπολογική Ανάλυση* (πτυχ. εργασία, Βιβλιοθήκη ΤΕΦΑΑ Πανεπιστημίου Αθηνών, 2005).

Πολίτης Α., «Το δημοτικό τραγούδι», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ΙΑ΄(Αθήνα 1975) 284-299.

Πολίτης Α., *Η δεύτερη ζωή των δημοτικών τραγουδιών* (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1999).

Πουλιανός, Α., *Λαογραφικά Ικαρίας Α΄-Γ΄*(Αθήνα 1976).

Πουλιανός Α.Ι., *Λαϊκά τραγούδια της Ικαρίας* (Αθήνα 1964).

Poulou-Papademetriou N., *Samos Paleochretienne: l'apport du material archeologique* (δακτ. διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Παρισιού, 1985).

Πτίνης Κ., *Χρόνια Κατοχής* (Σάμος 1985).

Πτίνης Κ., *Η Σάμος και το '21* (Σάμος 1990).

Σεβαστάκης Α., *Το Δημόσιον Δίκαιον εν Σάμω κατά την Τουρκοκρατίαν, την Επανάστασιν και το Ηγεμονικόν καθεστώς* (διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1959).

Σεβαστάκης, Α., *Δίκαιο και δικαστική εξουσία στη Σάμο, 1550-1912* (Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1986).

Σεβαστάκης Α., *Ιστορικά Ανάλεκτα* (ΠΙΣΝΔ, Αθήνα 2005).

Σηφουνάκης Ν., *Μία άγνωστη αρχιτεκτονική Οι Μάντρες στη Λήμνο και στα άλλα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου* (Αθήνα 1993).

Σηφουνάκης Ν. κ.ά., *Ναοί και εξωκκλήσια της Λήμνου* (Αθήνα 1999).

Shipley Gr., *A history of Samos 800-188 BC* (Oxford Clarendon, 1987).

Σιφναίου Ευρ., *Λέσβος: Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία (1840-1912)* (Δήμος Μυτιλήνης – Τροχαλία, Μυτιλήνη 1996).

Σουλακέλλης Θ.Α., *Ταξίδι στην ελληνική μουσική με τα όργανα της παραδοσιακής δημοτικής και λαϊκής ορχήστρας* (ανέκδ. μελέτη, Αθήνα 1989).

Σουλακέλλης Θ.Α., *Μικρασιατικά Άσματα 15 τραγούδια της Μικρασίας σε βυζαντινή και ευρωπαϊκή μουσική σημειογραφία* (Μουσικός Οίκος Φίλιππος Νάκας, Αθήνα 2000).

Σουλακέλλης Θ.Α., *Η μουσική λαογραφία στην Ελλάδα* (ανέκδ. μελέτη, Αθήνα 2001).

Σουλακέλλης Θ.Α., *Δημώδη άσματα Ρεΐζ-Ντερέ – Τραγουδισμένα από την οικογένεια Σωτηρίου Μαυράκη* (ΚΑΛΜΕ, Αθήνα 2002).

Σπανός Δ.Γρ., *Ψαριανή Λαογραφία* (Αθήνα 1962).

Σπυριδάκης Γ.Κ., *Ελληνική Λαογραφία Δ΄* (Αθήνα 1971).

Σταματιάδης Α., *Οι Δελφινόσημοι* (Αθήνα 1933).

Σταματιάδης Ε., *Επετηρίς της Ηγεμονίας Σάμου, Σάμος 1878-1898.*

Σταματιάδης Ε., *Σαμιακά ήτοι ιστορία της νήσου Σάμου από των παναρχαίων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς* 1-5 (Εν Σάμω 1881-1887).

Σταματιάδης Ν., *Σαμιακά* (Σάμος 1899).

Τα Σαμιωτάκια (επιμ. Βούλα Γαλανού, ημερολόγιο του 2006 της εφημερίδας της Σάμου *Χαραυγή*).

Τοπική Ιστορία και Αρχεία. Πρακτικά διημέρου (Δήμος Σαμίων – Ιστορικό Αρχείο Σάμου, 1992).

Τουρπτσόγλου-Στεφανίδου Β., *Ταξιδιωτικά και γεωγραφικά κείμενα για τη νήσο Λήμνο (15ος-20ός αιώνας)* (Πολυτεχνική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1986).

Τσαγκάς Ν., *Η νήσος Ικαρία εις τους Αρχαίους Έλληνας και Λατίνους συγγραφείς* (Παρουσία, Αθήνα 1998).

Τσάκος Κ., *Σάμος. Ιστορικός και αρχαιολογικός οδηγός* (Έσπερος, Αθήνα 2003).

Τσελίκας Α., *Ικαριακά έγγραφα του 16ου και 17ου αιώνα από το Αρχείο της Πανικαριακής Αδελφότητας Αθηνών* (Πανικαριακή Αδελφότητα Αθηνών, Αθήνα 2000).

Τυροβολά Β., *Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χορευτικοί Ρυθμοί* (Gütenberg, Αθήνα 1992).

Φασουλάκης Στ., *Η εκπαίδευση στη Χίο* (Επιτροπή Εορτασμού 200 χρόνων του Γυμνασίου Χίου, 1992).

Φλωρεντής Χ., *Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου της Πάτμου* (Αθήνα 1980).

Φραγκέλλης Π., *Λήμνος η φιλτάτη Α΄-Δ΄* (Αθήνα 1999-2000).

Χατζηγιακουμής Μ., *Τα μεσαιωνικά δημώδη κείμενα* (Αθήνα 1977).

Ψάχος Κ.Α., *Δημώδη Άσματα Σκύρου* (= *Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών* 219, Αθήνα 1910).

Ιστοχώροι

www.ecclesia.gr, *Η βυζαντινή εκκλησιαστική παράδοση στη Χίο*, Συνοδική Επιτροπή επί της Εκκλησιαστικής Τέχνης, Μουσικής και Χριστιανικών Μνημείων, 06.12.2005.

Κατάλογος εικόνων

1. Μουσικοί από τα χωριά της Γέρας, στο καφενείο του Ιωάννη Λαλαδέλλη, Αγιάσος περίπου 1910. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 4 και εξώφυλλο]

2. A. Ortelius, Ελλάς. Graecia, Sophiani (1605), 50 x 35 εκ., στο Teatrum Orbis Terarum / Parergon. Παραχώρηση από το Sylvia Ioannou Foundation. [σ. κατ. 10]

3. Μυτιλήνη, Άποψη της πόλης από το λιμάνι (βασισμένο στο: W.H. Barlett – J. Cousen, Mitylene, ατσαλογραφία, 12,6 x 19,2 εκ., στο: W.J. Conybeare – J.S. Howson, The life and apostles of St. Paul I-II, Liverpool 1850-1852. Μουσείο Μπενάκη). [σ. κατ. 12]

4. Νόμισμα της πόλης της Ερεσού, 3ος αι. π.Χ. Στον εμπροσθότυπο απεικονίζεται καθισμένη η Σαπφώ κρατώντας λύρα και πλήκτρο μαζί με την επιγραφή ΣΑΦΦΩ, ενώ στον οπισθότυπο ο Ερμής κρατά κηρύκειο και κέρας καθώς και η επιγραφή ΕΡΕΣΙ. Αρχείο Συλλόγου Απανταχού Ερεσίων «Ο Θεόφραστος» [σ. κατ. 12]

5. Λήμνος (βασισμένο στο: J.B. Hilair, Habitants d'ile de Lemnos [1776], χαλκογραφία, 21 x 34,5 εκ., στο: M.G.F.A. de Choisel-Gouffier, Voyage pittoresque de la Grèce I, Paris 1782, πίν. 41. Μουσείο Μπενάκη) [σ. κατ. 14]

6. J.B. Hilair, Femmes de l'ile de Scio, 1776, χαλκογραφία, 25 x 19 εκ. (από: M.G.F.A. de Choiseul-Gouffier, Voyage Pittoresque de la Grèce, Paris 1782). [σ. κατ. 16]

7. Ψαριανή γαλότα, γκραβούρα. Αρχείο ΚΑΛΜΕ. [σ. κατ. 18]

8. Το Ηραίο της Σάμου (βασισμένο στο: J.B. Hilair, Vestiges du temple de Junos a Samos [1776], χαλκογραφία, 15 x 22 εκ., στο: M.G.F.A. de Choisel-Gouffier, Voyage pittoresque de la Grèce I, Paris 1782, πίν. 39. Μουσείο Μπενάκη). [σ. κατ. 19]

9. Ψαράδες μαζεύουν δίχτυα, 1912-1950. Μουσείο Μπενάκη-Φωτογραφικά Αρχεία, ΦΑ 1540 (φωτ.: Περικλής Παπαχατζιδάκης). [σ. κατ. 19]

10. Μουσικοί και χορευτές στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 24]

11. Μουσικοί από το Λιβαδοχώρι Λήμνου στη Αμερική, δεκαετία 1910. Αρχείο Δ. Ματζούρη. [σ. κατ. 25]

12. Αποκριάτικο δρώμενο της τράτας στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 27]

13. Μουσική κομπανία της Αγιάσου στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 30]

14. Μουσική κομπανία σε εξόδιο ακολουθία στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 32]

15. Η κεφαλή του μπράτσου του μπουζουκιού με τη φωτογραφία του ιδιοκτήτη του Νικόλαου Ι. Αμπουλού. Το μπουζούκι κατασκευάστηκε πιθανότητα τη δεκαετία του 1930 και σήμερα ανήκει στη συλλογή του εγγονού του Νικόλαου Ι. Ανδρίκου. Αρχείο ΚΑΛΜΕ. [σ. κατ. 33]

16. Ο Χαρίλαος Ρόδανος (βιολί), ο Ευστράτιος Ψείρας (σαντούρι), ο Σταύρος Ρόδανος (λαουτοκιθάρα), ο Ευριπίδης Ζαφειρίου (μπουζούκι) στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 33]

17. Γλέντι στο καφενείο του Ιωάννη Λαλαδέλλη στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 34]

18. Ευστράτιος Ρόδανος (τρόμπα-κορνέτα), χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 35]

19. Μουσικοί από την Αγιάσο: Δημήτριος Αγρίτης (ντραουλάκι), Ευστράτιος Παπάνης (ευφώνιο), Ευστράτιος Αλτιπαρμάκης (τρομπόνι), Αριστείδης Αρβανιτέλλης (ζουρνάς), Ευστράτιος Ψείρας (σαντούρι), Σταύρος Ρόδανος (λαουτοκιθάρα), Μιχαήλ Μουτζουρέλλης (κλαρίνο), Χαρίλαος Ρόδανος (βιολί), χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 35]

20. Ιωάννης Σουσαμλής ή Κακούργος (σαντούρι). Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 36]

21. Χορευτική παράσταση του Αναγνωστηρίου Αγιάσου, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 37]

22. Χορευτική παράσταση του Αναγνωστηρίου Αγιάσου, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 37]

23. Χορευτική ομάδα του Αναγνωστηρίου Αγιάσου στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 38]

24. Χορός της συντεχνίας των μανάβηδων στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 39]

25. Γαμήλια πατινάδα στο Δαφνώνα της Χίου. Από αριστερά: Κωνσταντίνος Κάμπουρας (βιολί) και Κωνσταντίνος Γιασεμής (βιολί), Στέφανος Νεαμονιτάκης (κλαρίνο), Κωστής Ρισκάκης (ούτι), Μανώλης (ακορντεόν), αρχές δεκαετίας 1950. Αρχείο Β. Ρουφάκη. [σ. κατ. 40]

26. Γαμήλια πατινάδα στη Χίο. Από αριστερά: Κωστής Ρισκάκης (ούτι), Παντελής Γιαλούρης (ούτι), Κωστής Γιασεμής (βιολί), Δημήτρης Γιασεμής (σαντούρι), Γιώργης Γιασεμής (κλαρίνο), χ.χρ. Αρχείο Β. Ρουφάκη. [σ. κατ. 40]

27. Αναπαράσταση της Μόστρας (της νίκης των κατοίκων του χωριού κατά των πειρατών και ο απαγχονισμός των αιχμαλωτισθέντων) την Κυριακή της Τυροφάγου στα Θυμιανά της Χίου, χ.χρ. Αρχείο Β. Ρουφάκη. [σ. κατ. 41]

28. Συρτός χορός στο χωριό Παγώνδας της Σάμου, 1901 (από: Ντ. Κόγιας, Σάμος 1862-1920, φωτογραφίες και καρτ ποστάλ, Αθήνα 1999). [σ. κατ. 42]

29. Συρτός χορός στο χωριό Παγώνδας της Σάμου, 1901 (από: Ντ. Κόγιας, Σάμος 1862-1920, φωτογραφίες και καρτ ποστάλ, Αθήνα 1999). [σ. κατ. 42]

30. Το πρώτο ρεμπέτικο μουσικό σύνολο στην Αγιάσο: Ελευθέριος Καλέλλης (τρίχορδο μπουζούκι), Βασίλειος Βαγιάνας (κιθάρα), χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 45]

31. Hubert Pernot (1870-1946). [σ. κατ. 47]

32. Σίμων Καράς (1903-1999). Αρχείο ΣΔΕΜ. [σ. κατ. 47]

33. Συστατική επιστολή προς τις κοινοτικές αρχές των νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου για τη διευκόλυνση του έργου του Σίμωνος Καρά, 1957. Αρχείο ΣΔΕΜ. [σ. κατ. 48]

34. Η Χορωδία του Αναγνωστηρίου Αγιάσου με τον πρόεδρό της Πάνο Πράτσο (βιολί), χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 49]

35. Η Χορωδία του Αναγνωστηρίου και μουσικοί σε πρόβα πριν από ηχογράφηση του Σίμωνα Καρά, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 49]

36. Η μπάντα του ομίλου Αρίων με μαέστρο το Στέφανο Ξύνδα, Μυτιλήνη 1900. Αρχείο Α.Αρ. Δελή. [σ. κατ. 50]

37. Μουσικοί και χορευτές στην Αγιάσο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 52]

38. Ηλικιωμένη γυναίκα στην είσοδο κατοικίας, Χίος 1912-1928. Μουσείο Μπενάκη-Φωτογραφικά Αρχεία, ΦΑ 1905 (φωτ.: Περικλής Παπαχατζιδάκης) [σ. κατ. 53]

39. Μουσική κομπανία κατά την περιφορά των εικόνων στη γιορτή της Μεταμόρφωσης, Αγιάσος, 2005. Αρχείο Θ.Α. Σουλακέλλη. [σ. κατ. 54]

40. Η μουσική κομπανία του Αναγνωστηρίου και χορευτές σε εκδήλωση προς τιμήν του Ιωάννη Μεταξά στο Παναθηναϊκό Στάδιο, χ.χρ. Αρχείο Αναγνωστηρίου Αγιάσου. [σ. κατ. 56]

41. Φυλλάδιο ενημέρωσης για μουσικές εκδηλώσεις στο κέντρο «Ο κήπος της Παναγιάς» στην Αγιάσο, 1958-1960. Αρχείο Π. Σουσαμλή. [σ. κατ. 57]

42. Μουσική κομπανία κατά την περιφορά των εικόνων στη γιορτή του προφήτη Ηλία, Αγιάσος, 2005. Αρχείο Θ.Α. Σουλακέλλη. [σ. κατ. 63]

43. Μουσική κομπανία σε εκδρομή στο Λιβαδοχώρι της Λήμνου, χ.χρ. Αρχείο Δ. Ματζούρη. [σ. κατ. 76]

44. Ετικέτα δίσκου 78 στροφών της εταιρίας Panhellenion Phonograph Records με Λημνέικο συρτό (τραγούδι: Κούλα, βιολί: Δ. Πόγγης, καρίνο: Μ. Μαυρογένης, σαντούρι: Π. Λυμπέρης), Νέα Υόρκη. Αρχείο Η. Μπαρούνη. [σ. κατ. 79]